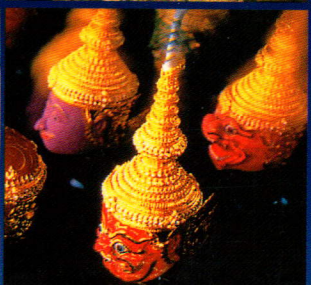
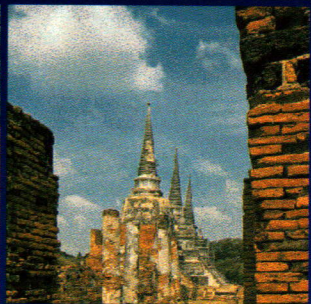

มรดกของชาติ

เล่ม ๗

มรดกของชาติ

เล่ม ๗

จัดพิมพ์โดย

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

คำนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน บรรพบุรุษของชาติได้สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมทุกสาขาเป็นมรดกตกทอดมาถึงอนุชนเป็นจำนวนมาก มรดกศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าเหล่านั้นได้อำนวยประโยชน์แสดงให้เห็นอารยธรรมความเจริญของชนในชาติ เป็นเครื่องหมายแสดงเอกลักษณ์ของชาติและเป็นสมบัติของปวงชนชาวไทย

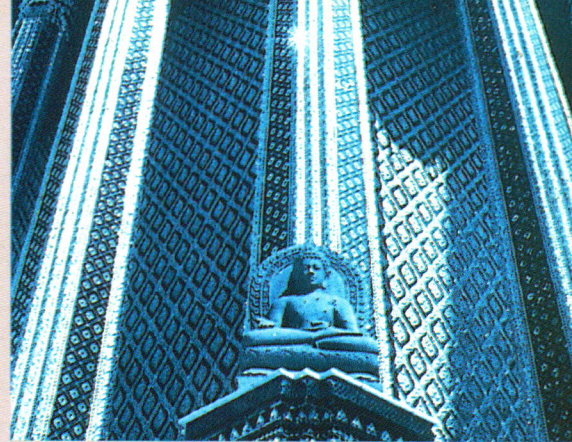
คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีซึ่งมีหน้าที่ในการเผยแพร่มรดกของชาติ ได้จัดทำหนังสือ “มรดกของชาติ” เล่มนี้ซึ่งเป็นเล่มที่เจ็ด ที่จัดทำขึ้น เพื่อเผยแพร่เรื่องราวความรู้หรือสิ่งที่เป็นมรดกของชาติแก่ประชาชน นักศึกษา และนักเรียนโดยทั่วไป เพื่อนำให้เกิดความภาคภูมิใจ จะได้ช่วยกันสวดส่อง ทะนุบำรุง สงวนรักษาตลอดจนสืบทอดมรดกของชาติ

คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ หวังว่าผลงานที่ได้จัดทำขึ้นนี้ คงเป็นที่สนใจแก่ท่านทั้งหลายที่มีความประสงค์จะรักษามรดกของชาติให้ยั่งยืนสืบไปชั่วกาลนาน

**คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ**

รายพระนามและรายนามคณะอนุกรรมการมรดกของชาติ

๑. หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล	ประธานอนุกรรมการ
๒. นายประพัฒน์ ตรีนรงค์	รองประธานอนุกรรมการ
๓. พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัญญ์ เกษมศรี	อนุกรรมการ
๔. อธิบดีกรมศิลปากร (นางสาวฉวีงาม มาเจริญ ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๕. อธิบดีกรมวิชาการ (นางมาลินี ฝิโลประการ ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๖. นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์	อนุกรรมการ
๗. นายวีรพันธุ์ มาไลยพันธุ์	อนุกรรมการ
๘. นายสันติ เล็กสุขุม	อนุกรรมการ
๙. ผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ (นางศิริภรณ์ จิรปภา ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๑๐. ผู้อำนวยการหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (นางสาวนัยนา แยมสาชา ผู้แทน)	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๒. คุณหญิงคณิดา เลขะกุล	อนุกรรมการ
๑๓. นายวิบูลย์ ลีสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑๔. นางเนาวรัตน์ พลเดช	อนุกรรมการ
๑๕. นายบรรเจ็ด อินทุจันทร์ยง	อนุกรรมการ
๑๖. นางธัชกร เหมะจันทร์	อนุกรรมการ
๑๗. นายเสมอชัย พูลสุวรรณ	อนุกรรมการ
๑๘. นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	อนุกรรมการ
๑๙. นางสาวเพลินพิศ กำราญ	อนุกรรมการ
๒๐. นางปัทมา ปานประชา	อนุกรรมการและเลขานุการ
๒๑. นางสมจิตต์ เทียนสว่าง	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

สารบัญ

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช	๑
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับการอนุรักษ์ภาษาไทย	๘
ในหลวงกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม	๑๖
พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์กาญจนาภิเษก	๒๕
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับการสถาปนา วัดสุทัศน์เทพวราราม (ตอนที่ ๒)	๔๐
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับการสถาปนา วัดสุทัศน์เทพวราราม (ตอนที่ ๓)	๔๖
คิตติเวศ ผู้นำไทยเทรฟฟาส์สายตาสาวโลก	๕๖
โรงพยาบาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภายในประเทศไทย	๖๓
การแข่งขันเรือยาว มรดกวัฒนธรรมทางน้ำ	๖๘
ย้ายาม ห่มโมง	๗๗
กำแพงแก้ว	๘๓
นครปฐม : จากศรีทวารวดีถึงศรีรัตนโกสินทร์	๘๗
ละครยก	๙๔
วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร	๙๙
กำเนิดยานยนต์ในประเทศไทย	๑๐๓
หลักฐานจากอดีตที่วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๑๑๐
เดือนสาม	๑๑๕
ถิ่นกำเนิดของไทย	๑๒๓

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

นัยนา แยมสาขา

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ชาติไทยเป็นชาติที่เจริญรุ่งเรืองด้วยศิลปวิทยาการมาเป็นเวลายาวนานยิ่งชาติหนึ่งของโลก ชาติไทยจึงมีมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่บรรพชนได้เพียรพยายามสร้างสรรค์ และดำรงรักษาสืบทอดไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าเหล่านี้ของไทยล้วนโดดเด่น บ่งแสดงเอกลักษณ์ของความเป็นชาติที่เก่าแก่ และเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ประเมินค่ามิได้

จดหมายเหตุ (ARCHIVES) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งประเภทหนึ่ง เนื่องจากเอกสารจดหมายเหตุเป็นเอกสารขั้นต้นที่เกิดจากกระบวนการในระบบบริหารราชการแผ่นดินและมีเพียงชิ้นเดียวที่จะเก็บรักษาไว้ใช้เป็นข้อมูลหลักฐานบ่งชี้ประวัติศาสตร์ สภาพบ้านเมือง เศรษฐกิจ สังคมและชีวิตความเป็นอยู่ที่ชัดเจน และตรงไปตรงมามากที่สุด แต่ในปัจจุบันข้อมูลหลักฐานเอกสารจดหมายเหตุจำนวนมากยังคงกระจัดกระจายอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวง ทบวง กรม และสถาบันต่างๆ และส่วนใหญ่ยังขาดระบบการจัดเก็บที่ถูกต้องตามหลักวิชาการทำให้ข้อมูลเอกสารเสียหาย สูญหายขาดความสมบูรณ์ไปเป็นอันมาก ซึ่งในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเคยมีกระแสพระราชดำรัสแสดงความสนพระทัยและห่วงใยข้อมูลหลักฐาน เอกสารเก่า ไว้เมื่อคราวที่นางเพ็ญศรี สุวรรณสิงห์ เลขาธิการสำนักงานสถิติแห่งชาติ และคณะเข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายเอกสารรายงานสถิติ และขอพระราชทานสัมภาษณ์ถึงโครงการสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งได้เชิญมาตีพิมพ์ไว้ในหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันพุธที่ ๒๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๓ หน้า ๒๑ ว่า

“เป็นห่วงของเก่า ข้อมูลใหม่ที่ได้มาปีสองปีเห็นสู้กัน แล้วกลายเป็นของเก่า แต่ของเก่าจริง ๆ ก็ทิ้งไป ย้อนหลังไปในอดีตอยากทราบว่ามื่อไรบ้าง หาหลักฐานไม่ค่อยได้ แม้สำนักราชเลขาธิการก็หาได้ยาก จะไปถามคนเก่าแก่ก็อายุ ๘๐-๙๐ ปี ไม่รู้จะถามอย่างไร”

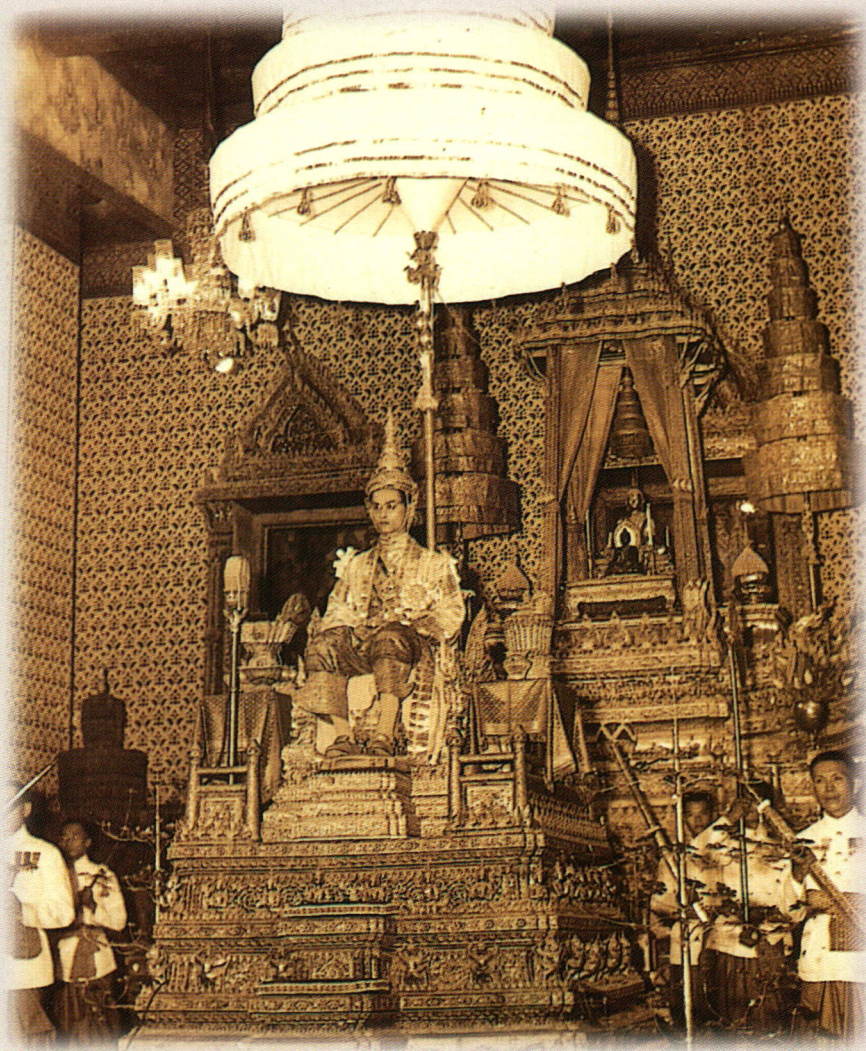
ดังนั้น จากสภาวะการณ์ แนวคิดข้อสังเกตเกี่ยวกับเอกสารจดหมายเหตุ ซึ่งย่อมหมายถึงรวมถึงเอกสารซึ่งเกี่ยวเนื่องในพระราชกรณียกิจอันทรงคุณูปการอันต่อเนื่องกันต่อชาติและประชาชนที่กระจายอยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวง ทบวง กรม และสถาบันต่างๆ ประกอบกับกระแสพระราชดำรัสที่ทรงห่วงใยเอกสารหลักฐานเก่า และประจวบกับในปี พุทธศักราช ๒๕๓๙ จะเป็นปีมหามงคลเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงดำรงสิริราชสมบัติครบ

๕๐ปีกระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีดำริให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชขึ้นเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๖ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นการเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก โดยจะได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชวงศ์ มาจัดเก็บและอนุรักษ์ไว้อย่างเป็นระบบตามมาตรฐานสากล เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาค้นคว้า วิจัยที่สำคัญและสมบูรณ์ที่สุด

ในการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งที่ ศก ๑๖๐๑/๒๕๓๖ ลงวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๓๖ แต่งตั้งคณะทำงานเตรียมการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีนายอดิศร เพียงเกษ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น และนายสมคิด โชติทกวิชัย อธิบดีกรมศิลปากร เป็นที่ปรึกษา นายสาโรช จารักษ์ รองอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้นเป็นประธานคณะทำงาน ผู้อำนวยการกองหอจดหมายเหตุแห่งชาติเป็นเลขานุการคณะทำงาน มีผู้แทนจากหน่วยราชการต่างๆ และผู้ทรงคุณวุฒิเป็นคณะทำงาน รวมทั้งสิ้น ๓๑ คน คณะทำงานชุดดังกล่าวได้มีมติให้สร้างกลุ่มอาคารที่บ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติด้านสถาปัตยกรรมไทย ประกอบไปด้วยพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ หอสมุดแห่งชาติ โรงละคร ฯลฯ โดยมีหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชอยู่ตรงกลางบนเนื้อที่ ๒๔๕ ไร่ ที่ถนนสายบางซันธุ์-คลองหลวง ระหว่างคลอง ๔ กับคลอง ๕ อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นที่ราชพัสดุที่กรมธนารักษ์มอบให้กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ ตามโครงการศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งเสนอให้ตั้งคณะกรรมการอำนวยการขึ้นเพื่อพิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ มาดำเนินการตามโครงการให้เป็นไปด้วยความราบรื่น เรียบร้อย และสมบูรณ์

ในการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๓๗ วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ คณะกรรมการเตรียมการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในมหามงคลวโรกาสเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีมติเห็นชอบกับโครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และแบบร่างซึ่งกรมศิลปากรจัดทำขึ้น ต่อมากระทรวงศึกษาธิการจึงได้ทำหนังสือถึงราชเลขาธิการเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยซึ่งราชเลขาธิการได้มีหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ขอความร่วมมือให้พิจารณาสืบสนุนเรื่องที่เกี่ยวข้อง อาทิ เส้นทางคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา การบำบัดน้ำเสีย เพื่อประกอบการพิจารณาโครงการฯ ก่อนนำความขึ้นกราบบังคมทูล และได้ให้ข้อแนะนำแก่คณะทำงานเฉพาะกิจของหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่เข้าพบว่า โครงการนี้เป็นโครงการสำคัญ ควรดำเนินการให้เป็นงานของชาติ และให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้เข้าเฝ้าฯ รับพระราชกระแสในขั้นต้น ระหว่างนี้คณะกรรมการฝ่ายโครงการและกิจกรรมภาครัฐในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ได้เห็นชอบในหลักการให้สร้างหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และให้รวมโครงการศูนย์ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์การบริหารการปกครองฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ของกระทรวงมหาดไทยเข้าไว้ในแผนแม่บทของโครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชด้วย

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการนำโครงการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๓๗ โดยมี นายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ รองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมายเป็นรองประธานกรรมการคนที่ ๑ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นรองประธานกรรมการคนที่ ๒ และอธิบดีกรมศิลปากรเป็นกรรมการและเลขานุการมีผู้แทนจากหน่วยราชการต่าง ๆ และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องอีก ๒๖ คน รวม ๓๐ คน ร่วมเป็นกรรมการ ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ขึ้นเพื่อดำเนินการให้ลุล่วงประกอบด้วยคณะกรรมการฝ่ายจัดทำรายได้ คณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ คณะอนุกรรมการฝ่ายรวบรวมเอกสาร คณะอนุกรรมการฝ่ายออกแบบและตกแต่งสถานที่ และคณะกรรมการฝ่ายจัดห้องแสดงถาวร

การดำเนินงานจัดตั้งหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ได้ดำเนินการมาเป็นลำดับ แม้จะมีการผลัดเปลี่ยนรัฐบาล จนได้แผนแม่บทที่สมบูรณ์ พร้อมทั้งจะนำเสนอคณะกรรมการอำนวยการฯ พิจารณาดำเนินการต่อไป โดยได้รับอนุมัติงบประมาณผูกพัน และกำหนดการวางศิลาฤกษ์ไว้ภายในปี ๒๕๓๙ ซึ่งเป็นปีที่จะมีพระราชพิธีกาญจนาภิเษก

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชตามรูปแบบจะประกอบด้วยกลุ่มอาคารทรงไทยประยุกต์ในลักษณะสถาปัตยกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๙ ที่มีความสง่างาม โอ่โถง เรียบและสมดุลด้วยการกำหนดให้อาคารเก็บเอกสารจดหมายเหตุเป็นอาคารหลักในแนวตั้ง อาคารบริการและอาคารจัดแสดงเป็นอาคารตามแนวนอนที่เชื่อมต่อกันด้วยฐานและลานเชื่อมต่ออาคาร มีการจัดภูมิทัศน์โดยรอบโดยให้ด้านหน้าเป็นลานโล่งเพื่อเสริมอาคารให้โดดเด่น และกลมกลืนกับอาคารอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน มีรั้วล้อมรอบ พร้อมทำเขื่อนกันน้ำและคูระบายน้ำโดยรอบ ตัวอาคารทั้งสี่หลัง ประกอบหลังคาทรงไทย มีชายคา กันแดดและฝนตามสภาพดินฟ้าอากาศ มีลานโล่งและทางเชื่อมกลุ่มอาคาร ส่วนประดับตกแต่ง รวมทั้งวัสดุก่อสร้างเน้นเอกลักษณ์ไทย พื้นที่ใช้สอยของอาคารรวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๐,๐๐๐ ตารางเมตรได้กำหนดให้ใช้ประโยชน์ได้สูงสุด ดังนี้คือ

อาคารหลังที่ ๑ ซึ่งตั้งหันหน้ามาทางทิศตะวันออกมี 3 ชั้น

ชั้นที่ ๑ จัดเป็นห้องนักจดหมายเหตุ ห้องเก็บบัตรอ้างอิง ห้องจัดเอกสาร ห้องซ่อมเอกสาร ห้องถ่ายเอกสาร ห้องเก็บเอกสาร หนังสือจำหน่าย

ชั้นที่ ๒ เป็นโรงประชาสัมพันธ์ ห้องบริการด้วยคอมพิวเตอร์และไมโครฟิล์ม ห้องสมุด ห้องบริการโสตทัศนวัสดุจดหมายเหตุ

ชั้นที่ ๓ จัดเป็นห้องจัดนิทรรศการ ห้องประชุมสัมมนา ห้องฉายภาพยนตร์ส่วนพระองค์

อาคารหลังที่ ๒ ซึ่งเป็นอาคารหลักในแนวตั้ง อยู่ถัดเข้าไปด้านหลังอาคารหลังที่ ๑ ทางทิศตะวันตกมี ๙ ชั้น

ชั้นที่ ๑ จัดเป็นห้องจัดเก็บเอกสารชั่วคราว ห้องอบเอกสาร ห้องเครื่อง ห้องช่าง ห้องควบคุมระบบรักษาความปลอดภัย

ชั้นที่ ๒ จัดเป็นศูนย์เก็บเอกสาร ศูนย์บริการล้างอัด ขยายภาพ ห้องบริการเอกสาร

ชั้นที่ ๓ จัดเป็นห้องนิทรรศการเครื่องใช้ส่วนพระองค์ ห้องทรงงาน

ชั้นที่ ๔ จัดเป็นศูนย์เก็บไมโครฟิล์ม ห้องเก็บข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ ห้องค้นคว้าด้วยระบบคอมพิวเตอร์

ชั้นที่ ๕-๘ จัดเป็นห้องเก็บเอกสารจดหมายเหตุ

ชั้นที่ ๙ เป็นส่วนจัดแสดงขั้นตอนการปฏิบัติงานจดหมายเหตุ

อาคารหลังที่ ๓ และอาคารหลังที่ ๔ สร้างอยู่ด้านทิศเหนือและทิศใต้ของอาคารหลังที่ ๑ มี ๓ ชั้น

ทุกชั้น เป็นส่วนจัดแสดงนิทรรศการถาวรพระราชกรณียกิจ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในรอบ ๕๐ ปี

ลานเชื่อมอาคารจัดเป็นส่วนสำหรับกิจกรรมผู้เข้าชมและผู้ให้บริการ เช่น ห้องอาหาร ห้องจัดนิทรรศการหมุนเวียน ห้องจำหน่ายหนังสือและของที่ระลึก ฯลฯ

ในส่วนของระบบสาธารณูปโภคนั้น จะมีถนนวงแหวนรอบนอกใกล้โครงการฯ มีถนนต่างระดับด้านถนนพหลโยธินที่บริเวณจุดตัดคลองบางหลวง มีถนนสายบางซันธุ์-คลองหลวง ซึ่งตัดแยกมาจากถนนพหลโยธินบริเวณเยื้องมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต และมีถนนคอนกรีตริมคลอง ๕ ผ่านด้านหน้าโครงการฯ ซึ่งจะได้สร้างสะพานข้ามคลองเข้ามาในบริเวณโครงการฯ เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กคู่ กว้างสะพานละ ๑๐ เมตร ผิวจราจรกว้าง ๘ เมตร ทางเท้าและราวสะพานกว้างข้างละ ๑ เมตร

ถนนจากสะพานข้ามคลองถึงแนวรั้วเป็นถนนคอนกรีต ผิวจราจรกว้าง ๒๐ เมตร ทางเท้ากว้างข้างละ ๓ เมตร ปลุกต้นไม้ทั้งสองข้างทางกว้างข้างละ ๒ เมตร มีถนนคอนกรีตรอบพื้นที่บนคัตดินป้องกันน้ำท่วม ผิวจราจรกว้าง ๖ เมตร ไหล่ทางลาดยาวกว้างข้างละ ๑ เมตร ถนนภายในบริเวณสำหรับเดินชมหรือนั่งรถบริการมี ผิวจราจรกว้าง ๘ เมตร ทางเดินเท้ากว้างข้างละ ๑.๕๐ เมตร ผิวถนนปูอิฐบล็อก ลานจอดรถรวมและลานจอดรถด้านหลังอาคารเป็นลานคอนกรีต

ระบบไฟฟ้า จะมีการสร้างสถานีไฟฟ้าย่อยเพื่อจ่ายไฟฟ้าภายในทั้งโครงการ เฉพาะการจ่ายไฟฟ้าในกลุ่มอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จะก่อสร้างระบบจำหน่ายแบบเคเบิลใต้ดิน

น้ำประปา ในระยะแรกจะขุดเจาะบ่อบาดาล ติดตั้งถังเก็บน้ำ เมื่อต้องการประปาส่วนภูมิภาคเดินท่อประปาตลอดริมถนนสายบางซันธุ์-คลองหลวงแล้ว จะได้ประสานงานให้เดินท่อเข้าโครงการต่อไป

โทรศัพท์ จะได้ติดตั้งคู่สายเพื่อการติดต่อภายในอาคารให้เพียงพอพร้อมติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะ

การระบายน้ำและป้องกันน้ำท่วม จะมีท่อระบายน้ำฝนและบ่อบักจากอาคารต่าง ๆ และสนามลงสู่คลองรอบนอกก่อน มีประตูระบายน้ำและโรงสูบน้ำสำหรับควบคุมระดับน้ำในคูรอบนอกให้มีระดับคงที่ เมื่อมีน้ำมากจะสูบลงคลองส่งน้ำของกรมชลประทาน

ระบบบำบัดน้ำเสีย ตามข้อเสนอแนะของกรมมลพิษ กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม จะใช้วิธีบำบัดน้ำเสียแบบบ่อผึ่งธรรมชาติ (Stabilization Pond) ในพื้นที่ ๑๐ ไร่

การจัดตั้งขยะมูลฝอยจากอาคารต่าง ๆ จะมีลานสำหรับรถยนต์เข้าขนขยะโดยประสานการจัดเก็บกับอำเภอ คลองหลวง ริมถนนโดยทั่วไปจะมีถังขยะรองรับมูลฝอยเป็นระยะ ๆ อย่างกลมกลืนกับพื้นที่

สำหรับระบบอุปกรณ์ภายในอาคารจะประกอบด้วยระบบปรับอากาศ ระบบ Central System ระบบป้องกันอัคคีภัย ระบบป้องกันการโจรกรรม ระบบอุปกรณ์ขนส่งวัสดุเอกสาร ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาล รวมทั้งงานตกแต่งภายในและ วัสดุครุภัณฑ์อย่างสมบูรณ์ พร้อมพร้อม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชนี้เมื่อดำเนินการจัดสร้างแล้ว เสร็จสมบูรณ์ จะเป็นสถานที่รวบรวม จัดเก็บ อนุรักษ์และให้บริการ การศึกษา ค้นคว้า วิจัย สืบค้นเอกสาร เรื่องราวที่ เกี่ยวเนื่องในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และพระบรมราชวงศ์ ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญในรัชสมัยของ พระองค์ที่ยิ่งใหญ่ทันสมัยและสมบูรณ์ที่สุด อันจะเป็นอาคารเฉลิมพระเกียรติที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความร่วมมือร่วมใจของ ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง บ่งแสดงถึงสามัคคีสามัคคี ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นดวงใจของคนไทยทั้ง แผ่นดิน ทั้งยังแสดงถึงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์มีพระราชวิริยะอุตสาหะบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเป็น อเนกอนันต์ เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ และประโยชน์สุขของพสกนิกรนานัปการ รวมทั้งยังจะเป็นสถานที่ให้ผู้ที่มา เยี่ยมชมและใช้บริการโดยเฉพาะชาวต่างประเทศได้ตระหนักและชื่นชมในพระบารมีที่ทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจและทรงเป็น สัญลักษณ์แห่งความผูกพันอันลึกซึ้งที่ประชาชนไทยมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างยากที่จะหาเจ้าแผ่นดินประเทศใด ในโลกเสมอเหมือนได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช กับการอนุรักษ์ภาษาไทย

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชสมภพ ณ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่โรงพยาบาลเมานท์ออบอร์น (MT. AUBURN) ในเคมบริดจ์ รัฐแมสซาชูเซต ประเทศสหรัฐอเมริกา และได้เสด็จกลับ มาประทับที่ประเทศไทย

หลังจากสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จสวรรคตแล้ว ใน พ.ศ.๒๔๙๖ พระองค์ได้เสด็จไปประทับ ณ เมืองโลซาน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พร้อมด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังประเทศไทยในระยะเวลาสั้น ๆ จนกระทั่งเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ และต้องเสด็จกลับประเทศสวิตเซอร์แลนด์อีกเพื่อทรงศึกษาต่อ

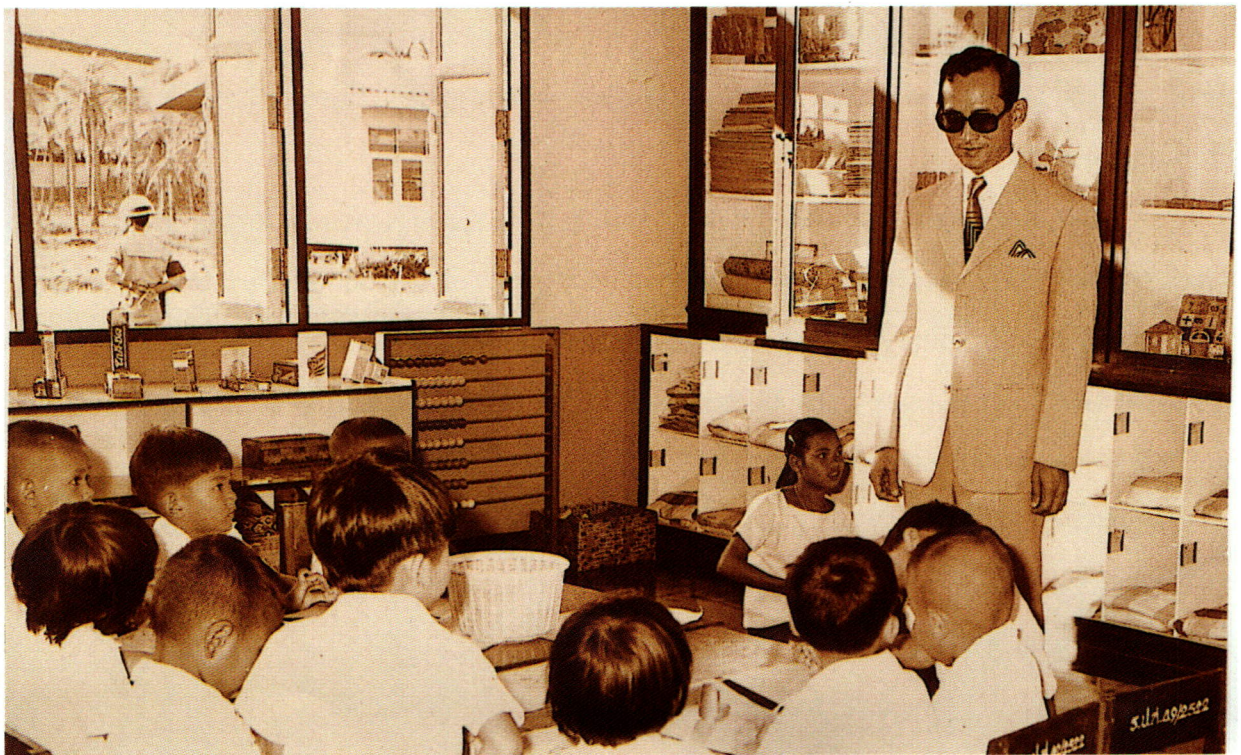
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัติประเทศไทยเป็นการถาวรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ทรงพระเยาว์จนทรงเจริญพระชนมายุถึง ๒๔ พรรษา พระองค์ได้ประทับอยู่ที่ต่างประเทศ ทรงใช้ภาษาต่างประเทศเป็นภาษาหลัก ดังที่ท่านผู้ทรงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา ได้แต่งบทประพันธ์ไว้ว่า

“ทรงพระอัจฉริยภาพ	เฝ้ามองทั้งศาสตร์และศิลป์
ชาวโลกย่อมเคยยลยิน	ภูมิธรรมมีราชวาทา
ฝรั่งเศสเยอรมันอังกฤษ	บทพิรุณทุกภาษา
รับสั่งคล่องแคล่วทุกครา	มาแต่ทรงพระเยาว์วัย”

แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทย ภาษาไทยจึงมีความสำคัญต่อพระองค์มากที่สุด พระองค์ตรัสภาษาไทยได้คล่องแคล่วโดยไม่เคยทรงใช้ภาษาต่างประเทศมาปะปนเลย และทรงภาคภูมิใจพระทัยที่ประเทศของพระองค์มีภาษาใช้เป็นของตนเอง ดังพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบันทึกความทรงจำในการตามเสด็จต่างประเทศทางราชการ ครั้งหนึ่งในการเสด็จพระราชดำเนินไปประเทศออสเตรเลีย ได้เสด็จพระราชดำเนินไปมหาวิทยาลัยเมลเบิร์นในวโรกาสที่มหาวิทยาลัยทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายปริญญานิติศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์แด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จถึงมหาวิทยาลัย มีพวกรักศึกษาแสดงกิริยาไม่น่าดูและเมื่อถึงเวลาที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยเมลเบิร์นอ่านคำสดุดีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็มีเรื่องไม่งามเกิดขึ้นดังพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถตอนนี่ว่า

“ข้าพเจ้าได้ยินเสียงโห่ปนฮาอยู่ข้างนอก คือจากกลุ่มปัญญาชน ซึ่งยืนท่าทางต่าง ๆ ไม่น่าดู เช่นเอาเท้าพาดบนต้นไม้บ้าง ถ่างขามือเท้าสะเอวบ้าง.....” และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จไปพระราชทานพระราชดำรัสตอบที่กลางเวที ก็มีเสียงโห่ปนฮาดังขึ้นมาจากกลุ่มปัญญาชนอีก สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระราชนิพนธ์ตอนนี่ว่า

“ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีเย็นเยิบ หัวใจก็หวิว ๆ อย่างไม่พิกล รู้สึกสงสารพระเจ้าอยู่หัวจนทำอะไรไม่ถูก ไม่กล้าแม้แต่จะมองขึ้นดูพระพักตร์ท่านด้วยความสงสารและเห็นพระทัย ในที่สุดก็ฝืนมองขึ้นไปเพื่อถวายกำลังใจพระทัย แต่ข้าพเจ้านั่นเองแหละที่เป็นผู้ได้กำลังใจกลับคืนมา เพราะมองดูท่านขณะที่ทรงพระดำเนินไปยังกลางเวที เห็นพระพักตร์สงบ

ทันใดนั้นเองคนที่อยู่ในหอประชุมทั้งหมดก็ปรบมือเสียงสนั่นหวั่นไหวคล้ายจะถวายกำลังพระทัยท่าน พอเสียงปรบมือเงียบลง คราวนี้ข้าพเจ้ามองขึ้นไปบนเวทีอีก ก็เห็นพระเจ้าอยู่หัวทรงเปิดพระมาลาที่ทรงคู่กับฉลองพระองค์ครุย แล้วหันพระองค์ไป ไค้คำนับคนกลุ่มที่ส่งเสียงอยู่ข้างนอกอย่างงดงามน่าดูที่สุด พระพักตร์ยิ้ม่นิดๆ พระเนตรมีแววเยาะหย่อนๆ แต่พระสุรเสียงราบเรียบยิ่งนัก “ขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอันมาก ในการต้อนรับอันอบอุ่นและสุภาพเรียบร้อยที่ท่านแสดงต่อแขกเมืองของท่าน” รับสั่งเพียงเท่านั้นเองแล้วก็หันพระองค์มารับสั่งต่อกับผู้ที่นั่งฟังอยู่ในหอประชุม”

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถทรงเล่าต่ออีกว่า

“ตอนนั้นข้าพเจ้าอยากหัวเราะออกมาดังๆ ด้วยความสะใจเพราะเสียงฮานั้น เยียบลงทันทีราวกับปิดสวิช แล้วตั้งแต่นั้นก็ไม่มีอีกเลย.....พระราชดำรัสวั้นนั้นดีมากรับสั่งสดๆ โดยไม่ทรงใช้กระดาษเลย ทรงเล่าถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของไทยเราว่า เรามีเอกราช มีภาษาของเราเอง มีตัวหนังสือที่คิดค้นขึ้นเอง เราตั้งบทกฎหมายการปกครองของเราเอง ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมา ๗๐๐ ปีกว่ามาแล้ว....ตอนนั้นข้าพเจ้าขำแทบแย้เพราะหลังจากรับสั่งว่า....๗๐๐ ปีกว่าแล้ว ทรงทำท่าเหมือนเพ็งนึกออก ทรงสะอึกนิดๆ และทรงไค้พระองค์อย่างสุภาพเมื่อตรัสว่า.....ขอโทษ ลืมไป.....ตอนนั้นยังไม่มีประเทศออสเตรเลียเลย.....แล้วทรงเล่าต่อไปว่า แต่ไหนแต่ไรมาคนไทยมีน้ำใจกว้างขวาง พร้อมทั้งจะให้โอกาสคนอื่น และฟังความเห็นของเขา เพราะเรามักใช้ปัญญาขบคิด ไตร่ตรองหาเหตุผลก่อน จึงตัดสินใจว่าสิ่งใดเป็นอย่างไร ไม่สุมสี่สุมห้าตัดสินอะไรตามใจชอบโดยไม่ใช้เหตุผล.....”

พระราชดำรัสครั้งนั้นเป็นการเผยแพร่เกียรติภูมิของประเทศไทยและคนไทยให้ชาวต่างประเทศได้รู้ว่า เรามีภาษาไทยของเราเองมา ๗๐๐ ปีกว่ามาแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสมากมายหลายร้อยครั้ง แทบทุกครั้ง พระองค์ทรงสอดแทรกความนึกคิดให้คนไทยได้ระลึกถึงความสำคัญของภาษาไทย เช่น พระบรมราโชวาทในวันพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อมาคำนึงถึงวิธีที่จะนำเอาวิชาความรู้ไปใช้ประโยชน์จะต้องอาศัยสิ่งใดบ้าง การนำความรู้ไปใช้ก็ต้องยอมอาศัยภาษาอีก.....ชาติไทยเรามีภาษาของเราใช้เอง เป็นสิ่งอันประเสริฐอยู่แล้ว เป็นมรดกอันมีค่า ตกทอดมาถึงเราทุกคน จึงมีหน้าที่จะต้องรักษาไว้ ฉะนั้นจึงขอได้ช่วยกันรักษาและส่งเสริมภาษา ซึ่งเป็นอุปกรณ์และหลักประกันเพื่อความวัฒนาของประเทศชาติ.....”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริ ว่าทุกวันนี้ภาษาไทยใช้คำฟุ่มเฟือยมาก ทำให้ความหมายผิดเพี้ยนไป ดังพระบรมราโชวาทตอนหนึ่งว่า

“ในปัจจุบันนี้ปรากฏว่า ได้มีการใช้ถ้อยคำออกจะฟุ่มเฟือย และไม่ตรงกับความหมายอันแท้จริงอยู่เนือง ๆ ทั้งการออกเสียงก็ไม่ถูกต้องตามอักขรวิธี ถ้าปล่อยให้เป็นไปดังนี้ ภาษาของเราก็มีแต่จะทรุดโทรม”

เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยการใช้ภาษาไทยในปัจจุบันนี้มาก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชดำรัสพระราชทานในวโรกาสทรงร่วมการอภิปรายเรื่อง “การบัญญัติศัพท์” ในการประชุมของชุมนุมภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ ณ ตึกอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในครั้งนั้นทรงมีพระบรมราโชวาทและพระบรมราชาธิบายหลายเรื่อง เช่น เรื่องการรักษาและวางแผนภาษาไทย ตอนหนึ่งว่า

พระราชดำรัสแก่ชาวไทยภูเขาในครั้งนั้น แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเตือนให้ใช้ภาษาไทยได้ถูกต้องตามระดับของบุคคล ผู้เขียนได้อัญเชิญไปเป็นตัวอย่างในการสอนนักเรียนเรื่องระดับของภาษา เป็นการให้ภาษาให้ถูกต้องและเหมาะสมกับระดับของบุคคล

จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมชาวไทยภูเขา ทำให้ทรงทราบว่าชาวไทยภูเขาไม่รู้ภาษาไทยน้อย ในภายหลังสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงช่วยแบ่งเบาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนให้ชาวไทยภูเขาได้ศึกษาภาษาไทย จนกระทั่งเขาสามารถพูดและเขียนภาษาไทยได้ บางคนเรียนจนสำเร็จชั้นปริญญาและได้เข้ารับราชการด้วย

อีกเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชปราชญ์ คือการแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย บางครั้งผู้แปลไม่เข้าใจความหมายของภาษาพูดในภาษาอังกฤษ ก็อาจแปลผิดความหมายได้ ดังพระบรมราชาธิบายตอนหนึ่งว่า

“ภาษาพูดของคนไทยกับฝรั่งย่อมไม่เหมือนกัน คนแปลภาษาจากข่าวจากเรื่องบนเตียงผิดกันมาก เพราะเอาภาษาที่เขาใช้พูดมาแปลที่นึกว่าถูก แต่ความหมายผิด นี้อันตราย ฝรั่งกับไทยมีวิถีคิดไม่เหมือนกัน.....”

พระบรมราชาธิบายนี้พระราชทานมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ จนปัจจุบันเป็นเวลาถึง ๓๓ ปีมาแล้ว แต่ก็ยังมีผู้แปลข่าวและบทภาพยนตร์ผิดพลาดกันอยู่ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดตั้งแต่ระดับบุคคลถึงระดับชาติได้ ถ้าเป็นความเข้าใจผิดระดับชาติจะทำให้รัฐบาลของสองประเทศเกิดความบาดหมางกันได้เพราะใช้ภาษาไขว้เขวนี้เอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแปลหนังสือจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทยไว้ ๒ เล่มคือ เรื่อง **“นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ”** และเรื่อง **“ติโต”** ทั้งสองเรื่องนี้แสดงถึงพระปรีชาสามารถของพระองค์ในทางอักษรศาสตร์ ทรงใช้ภาษาไทยได้กระชับรัดกุม และทรงตามความหมายในภาษาอังกฤษ

พระบรมราชาวาทที่ประทับใจปวงชนชาวไทยมากอีกครั้งหนึ่ง คือ ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ ศาลาดุสิดาลัย หลังจากทีประธานรัฐสภา นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และประชาชนได้เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชาวาทโดยทรงใช้ถ้อยคำสั้นๆ คล่องจองกันว่า **“รู้รักสามัคคี”** ให้ข้าราชการทั้งหลายทั้งปวงมีความรักและสามัคคีกัน ไม่ทะเลาะกันอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ผู้ที่ฟังการถ่ายทอดสดในวันนั้นรู้สึกซาบซึ้งและประทับใจกันมาก

อีกครั้งหนึ่งในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๓๖ ทรงมีพระราชกระแสทวงโยเรื่องภาษาไทย คือคนไทยบางคนในสมัยนี้พูดภาษาไทยไม่ชัด เช่นออกเสียง ช ส เป็นเสียง S ในภาษาอังกฤษ เสียง ต ท ออกเสียงเป็น T เสียง ข ออกเสียงเป็น CH, SH พระองค์มิได้ทรงตำหนิโดยตรง แต่พระราชทานข้อคิดว่า ภาษาไทยของเราออกเสียงไพเราะอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องดัดเสียงให้ผิดแผกออกไป

เมื่อครั้งน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพมหานครเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๓๘ นี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริในการช่วยบรรเทาทุกข์แก่ราษฎร และวิธีป้องกันมิให้น้ำเน่าเสียว่า

“เอาน้ำดีไปเจอน้ำเสีย”

เป็นประโยคง่าย ๆ ได้รับความชัดเจน ผู้เขียนถูกใจคำว่า **“เจือ”** มาก เป็นคำไทยแท้ มองเห็นภาพพจน์ได้ ภาษาถิ่นยังคงใช้คำนี้อยู่ เช่น **“ดำนน้ำพริกแห้งเกินไป”** ก็ใช้คำว่า **“เอาน้ำสุกเจือลงไปอีกหน่อย”** เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่ปวงชนชาวไทยอย่างหาที่สุดมิได้ ทรงปกครองดูแล
ทุกข์สุขของราษฎรเหมือนพ่อปกครองลูก ทรงห่วงใยประชาชนทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การดำรงชีพ การศึกษา ฯลฯ
ทรงภาคภูมิใจพระราชหฤทัยในภาษาไทยของชาติทรงห่วงใยภาษาไทยเป็นอย่างยิ่งถ้าภาษาไทยของเราต้องสูญหายไปทีละน้อย ๆ
ด้วยการพูดผิด ๆ เขียนผิด ๆ ภาษาไทยก็จะถูกกลืนไปในที่สุด เราคนไทยทั้งหลายจึงควรช่วยกันอนุรักษ์ภาษาไทยอันเป็น
มรดกที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของชาติไทย เราคนไทยทั้งหลายจึงควรช่วยกันอนุรักษ์ภาษาไทยอันเป็นมรดกที่สำคัญที่สุด
อย่างหนึ่งของชาติไทย ด้วยการพูดภาษาไทยที่ถูกต้องชัดเจน เขียนภาษาไทยด้วยถ้อยคำที่ไพเราะสละสลวย ฟังเข้าใจง่าย
สมดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ ดังผู้เขียนขอกล่าวเป็นคำกลอนไว้ดังต่อไปนี้

ภาษาไทยดำรงไว้ให้ลูกหลาน	ตราบนานคงอยู่คู่แหล่งหล้า
แสนไพเราะเสนาะถ้อยร้อยวาจา	ใช้ภาษาพูดสนองต้องฤทัย
อักขระจะแจ่มแจ้งกลางชัด	คำควบบกล้ำสันต์ดีมีสงสัย
เขียนภาษาสละสลวยด้วยคำไทย	บรรพบุรุษมอบไว้ให้อนุชน
เป็นมรดกล้ำเลิศประเสริฐศักดิ์	โปรดช่วยกันอนุรักษ์จักได้ผล
ไทยดำรงคงอยู่คู่สกุล	เพราะภาษาของคนชาติไทยเทอญ

เนาวรัตน์ (ทองรมย์) พลเดช

ในหลวงกับการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม

พิสิฐ เจริญวงศ์

ในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เป็นปีที่ ๕๐ คณะอนุกรรมการมรดกชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติขอเสนอเรื่อง “ในหลวงกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” ให้ทราบพระปรีชาสามารถและวิสัยทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวต่อทรัพยากรอีกประเภทหนึ่ง

โดยทั่วไป เรามองในหลวงของเราเป็น “นักพัฒนา” จากโครงการพระราชดำริและโครงการหลวงเกือบ ๒๐๐๐ โครงการด้วยกัน แต่ที่จริงแล้วพระองค์ทรงเป็น “นักอนุรักษ์” ด้วยเหมือนกัน ซึ่งเมื่อรวมคุณสมบัติของการเป็นทั้งอนุรักษ์และนักพัฒนาเข้าด้วยกัน เราจะเห็นชัดเจนว่า ในหลวงทรงเป็น “นักจัดการ” ทรัพยากรทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

ในเรื่องของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม พระองค์ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสให้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณวัตถุโบราณสถานไว้หลายครั้งด้วยกัน

ครั้งแรกในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยาจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๐๔ มีความดังนี้

“โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้น ล้วนเป็นของมีคุณค่าและจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้า ในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงความรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาล สมควรจะสงวน รักษาให้คงถาวร เป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล

มีผู้กล่าวกันว่า ขณะนี้ได้มีผู้สนใจและหาซื้อโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ส่งออกไปต่างประเทศกันมาก ถ้าต่อไป ภายหน้าเราจะต้องไปศึกษาหรือชมโบราณวัตถุศิลปวัตถุของไทยเราเองในต่างประเทศก็คงเป็นเรื่องที่น่าเศร้าและน่าอับอายมาก เราจึงควรจะช่วยกันหาทางรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเราแล้วจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาไว้จะเป็นการดีที่สุด”

นายอนิต อยู่โพธิ์อธิบดีอธิบดีกรมศิลปากรเล่าว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งว่าจะเสด็จพระราชดำเนินเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้ทุกแห่ง

กระแสพระราชดำรัสครั้งที่ ๒ เป็นผลมาจากเหตุการณ์ระคายเคืองพระราชหฤทัยในโอกาสเสด็จประพาสอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่ง ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้น เขียนไว้ในวารสาร “จันทเกษม” ฉบับที่ ๕๔ ประจำเดือนกันยายน-ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ว่า

“... ได้ทอดพระเนตรเห็นอาคารสมัยใหม่หลังหนึ่งสร้างขึ้นบนที่ซึ่งเคยเป็นซากโบราณสถานมีพระราชดำรัสว่า”

“การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐเกา ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสูญหายไปอยุธยาและกรุงเทพฯ แล้วประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย”

ม.ล. ปิ่น กล่าวต่อไปว่า

“.....เมื่อได้ยินกระแสพระราชดำรัสนั้นก็รู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงเตือนสติคนไทยที่นิยมความเจริญทางวัตถุยิ่งกว่าความเจริญทางจิตใจ โบราณวัตถุสถานเหล่านี้ มีคุณค่าล้นเหลือ ถ้าไม่มีให้เราเห็นแล้วทำอะไรเรา จึงจะเข้าใจแจ่มแจ้งว่าบรรพบุรุษของเราเคยทำอะไร อย่างไร และอยู่ที่ไหน ซึ่งสรุปได้ว่าการสร้างชาติประกอบด้วย คุณธรรมซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาถึงเราในทุกวันนี้ ถ้าโบราณวัตถุสถานเหล่านั้นสูญสิ้นไปหมด ความรู้สึกอย่างที่เราเจ้ารู้สึกก็จะเลือนลางเมื่อคนเราไม่มีอะไรผูกมัดทางจิตใจแล้ว ก็ย่อมจะนึกถึงประโยชน์ส่วนตน หรือเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นธรรมชาติอยู่เอง”

“.....ในการที่มีโบราณวัตถุสถานและปูชนียสถานอยู่เป็นอันมาก ถ้าเรารู้จักวิธีนำมาใช้เกี่ยวกับการอบรมจิตใจของเยาวชน ก็จะเป็นประโยชน์มาก.....”

กระแสพระราชดำริข้างต้น เป็นข้อความที่นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ และนักอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ให้ความสำคัญใช้อ้างมากที่สุด เพื่อให้ทุกคนเกิดสำนึกในความเป็นเจ้าของสมบัติวัฒนธรรมร่วมกันแต่กระนั้นความเห็นแก่ได้ก็ มาก่อนความเห็นแก่ส่วนรวมเสมอ จึงมีการลักลอบซื้อขายและสะสมศิลปโบราณวัตถุกันอย่างครึกโครม เพื่อจะอวดกันว่า ใครมีอะไรที่เก๋กว่าใคร สวยงามกว่าของใครไม่ว่าจะก่อนหรือหลังวันที่ ๒๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งเป็นโอกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นบ้านเชียง จน รัฐบาลหรือคณะปฏิวัติขณะนั้นต้องออกประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ ๑๘๙ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ เพื่อ คุ้มครองโบราณวัตถุที่บ้านเชียงและแหล่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งๆ ที่ก็มีพระราชบัญญัติโบราณวัตถุ โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ คุ้มครองอยู่แล้วฉบับหนึ่ง ประกาศคณะปฏิวัติฉบับนั้นช่วยย้ำให้เห็นความ สำคัญของแหล่งโบราณคดีอย่างหนึ่งและตบตบกฎหมายที่จะต้องปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง แต่จนปัจจุบันนี้ก็ยังมียาโบราณวัตถุ จากบ้านเชียงและที่อื่นๆ ที่ได้มาอย่างผิดกฎหมายและคุณธรรม จัดแสดงเป็นนิทรรศการตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งบางแห่งเหิม เกริมถึงขนาดโฆษณาตามสื่อมวลชนต่างๆ ว่า จะถวายรายได้ส่วนหนึ่งจากบัตรเข้าชมนิทรรศการโดยเสด็จพระราชกุศล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรแหล่งขุดค้นที่บ้านเชียงด้วยความสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่น มีรับสั่งถามและพระราชทานคำแนะนำเรื่องต่างๆ ตลอดเวลา

“เปลือกหอยเหล่านั้นรู้หรือไม่ว่าเป็นหอยทะเลหรือหอยน้ำจืด”

“ที่ตั้งใจมาดูก็อยากเห็นสิ่งต่าง ๆ อยู่ในสภาพเดิมอย่างนี้ทำไมถึงพบหลุมฝังศพและเครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสีมาก ที่นี่เป็นสถานที่ฝังศพหรือ”

“ลายเขียนสีแดงนั้นคงจะเขียนลงบนเครื่องปั้นดินเผาหลังจากที่ได้ทำการเผาห่อแล้วใช่ไหม”

“เคยส่งพวกกระดูกที่ค้นพบไปพิสูจน์เรื่องการหาอายุบ้างหรือไม่...กระดูกนี้เคยใช้ในการพิสูจน์หาอายุได้หรือไม่”
 เรื่องการหาอายุนี้ ทรงรับสั่งถามศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ซึ่งกราบบังคมทูลว่า

“การหาอายุจากกระดูก ในต่างประเทศก็เคยกระทำกัน แต่ประเทศเรายังไม่เคยจัดส่งไป คิดว่าค่าส่งก็คงจะแพง ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสต่อไปว่า

“ก็ไม่น่าจะสิ้นเปลืองเงินทองมากนัก เพราะเรื่องพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องสากลระหว่างชาติอีกประการหนึ่งทั่วโลกก็คงจะสนใจเรื่องบ้านเชียงนี้มาก ใคร ๆ ก็คงอยากรู้และให้ความร่วมมือในเรื่องการหาอายุ ถ้าหาอายุจากกระดูกได้ ก็จะเป็นการเชื่อถือมากขึ้นอีก”

ทรงทอดพระเนตรหลุมขุดค้นแต่ละหลุมอย่างละเอียดถี่ถ้วน

“หลุมฝังศพนี้คงจะมีอายุเก่ากว่าบริเวณหลุมขุดค้นที่ ๑ และที่ ๒ เพราะอยู่ระดับลึกกว่า”

ทั้งมีพระราชวินิจฉัยทางวิชาการอย่างจริงจัง

“คนก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นนี้ มีความสัมพันธ์กับชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยเมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีอย่างไร”

“สาเหตุที่ชุมชนต้องร้างไประยะหนึ่งนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่น่าคิด นี่ก็ต้องเป็นเรื่องราวของหมอ (หมายถึง ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวีเชียร) ที่จะต้องช่วยกันค้นคว้าว่าชุมชนที่ร้างไปนั้นล้มตายด้วยโรคระบาดชนิดใดหรือเปล่า ซึ่งก็ต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายดำเนินงานขุดค้น”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรหลุมขุดค้นและนิทรรศการต่าง ๆ รวมทั้งทรงเยี่ยมทักทายประชาชนที่มารับเสด็จมากมาย ระหว่างนั้นก็ได้ทรงกำชับคณะทำงานให้เข้ากับชาวบ้านให้ดี ให้ใช้จิตวิทยาหาแนวทางเข้าถึงชาวบ้าน ช่วยเหลือชุมชน เมื่อได้ทรงทราบว่าข้าราชการได้ปฏิบัติตามพระบรมราโชวาทอยู่แล้ว มีพระราชดำรัสต่อไปว่า

“ที่ได้ทำมานั้นเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ถ้าหากเจ้าหน้าที่เข้าถึงชาวบ้านได้อย่างดีแล้ว ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือและ
เข้าใจงานการขุดค้น ซึ่งจะเห็นหนทางทำให้กลุ่มบุคคลภายนอกให้การสนับสนุนและความร่วมมืออย่างเช่นได้ข่าวมาว่า
ท่านหญิงวิภาวดีประธานเงินส่วนพระองค์มาช่วยเหลือการขุดค้น”

วันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น
ได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสดังต่อไปนี้

“ข้าพเจ้ามีความยินดีและพอใจที่กรมศิลปากรพยายามเอาใจใส่ดำเนินงานด้านสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีด้วย
ความขะมักเขม้นมาโดยตลอด การที่ได้สำรวจขุดค้นโบราณสถานในเขตจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และรวบรวม
ศิลปโบราณวัตถุต่างๆ จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดขอนแก่น เป็นประโยชน์อย่างยิ่งที่จะทำให้
ประชาชนในท้องถิ่นได้เห็นได้รู้จักเรื่องราวของตนเองของถิ่นกำเนิดของตนโดยแจ่มแจ้ง ทั้งเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ
ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณคดีทั่วไปกว้างขวางยิ่งขึ้น

เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประเทศของเราที่เป็นเอกสารมีอยู่โดยจำกัด การศึกษา
ประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องอาศัยหลักฐานทางโบราณวัตถุเทียบเคียงสนับสนุนด้วยอย่างมาก ดังนั้นจึงถือได้ว่า
โบราณสถานและโบราณวัตถุทุกแห่งทุกชิ้นเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างสำคัญ ซึ่งควรสำรวจและพิจารณาศึกษา
อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้ขุดค้นและรวบรวมไว้ได้แล้ว เช่นศิลปโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ผู้มีหน้าที่
รับผิดชอบจะต้องระวังรักษาอย่างดีที่สุดตลอดไป ไม่ปล่อยปละละเลยให้เกิดความเสียหายหรือสูญหาย เพราะถ้าปล่อยให้
เช่นนั้น ก็เท่ากับได้ทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งจะเป็นความเสียหายอย่างร้ายแรง

ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น ณ บัดนี้ ขอให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งนี้มีความมั่นคง สามารถอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้สมตามความมุ่งหมายของทางราชการ ขออวยพรให้ผู้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งและเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย พร้อมทั้งผู้มาร่วมในพิธีนี้ทุกคน มีความสุขความสวัสดิ์โดยทั่วกัน”

กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น เป็นการชี้แนะให้เห็นว่าสิ่งเหล่านั้นมีประโยชน์ใช้แสดงความเป็นมาของประเทศได้ประการหนึ่ง ประการที่สองก็เป็นเกียรติและความภาคภูมิใจของคนในชาติ ประการที่สามคือ เป็นสิ่งที่โยงเหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบันเข้าด้วยกันและประการที่สี่เป็นสิ่งที่ใช้อบรมจิตใจคนในชาติได้

นั่นเป็นทัศนะของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นนักพัฒนาเต็มพระองค์ต่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติ เมื่อ ๓๐ กว่าปีมาแล้ว ในขณะที่พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งยังใช้กันมาจนทุกวันนี้โดยแก้ไขเพิ่มเติมไปบ้างแล้วไม่ได้แสดงเจตนารมณ์ของกฎหมายให้ชัดเจนอย่างที่ปรากฏในพระราชดำรัสเลยว่า โบราณสถานและโบราณวัตถุสำคัญอย่าไ้จึงต้องช่วยกันอนุรักษ์ และการอนุรักษ์นั้นเป็นหน้าที่ของประชาชนโดยทั่วไปด้วยหรือไม่ เหมือนที่กฎหมายคุ้มครองสมบัติวัฒนธรรมของประเทศอื่นบางประเทศเขาระบุไว้

ในปัจจุบันเมื่อทรัพยากรของโลกเหลือน้อยลงและวิชาการก้าวหน้าขึ้น สิ่งที่เคยคิดกันว่ามีประโยชน์แต่เพียงนามธรรมอย่างโบราณสถานและโบราณวัตถุนั้น กลับสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้และอาจดีกว่า “สินค้า” บางประเภทด้วยซ้ำไป เพราะมีระยะเวลาใช้ประโยชน์ที่เรียกกันว่า ชีวิตทางเศรษฐกิจยาวนานกว่าสินค้าประเภทอื่น ๆ

ตัวอย่างการสร้างสาธารณูปโภคบางอย่างเช่น เขื่อนซึ่งอาจต้องลงทุนหลายพันหลายหมื่นล้านในการก่อสร้าง และบำรุงรักษาให้ใช้งานได้ไปตลอดชีวิตของมันประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ ปี ในขณะที่โบราณวัตถุและโบราณสถานมีอายุใช้งานได้เกือบตลอดไป ดังจะเห็นได้ว่าบางสถานที่และวัตถุบางชิ้นมีอายุหลายร้อยถึงหลายแสนปีมาแล้ว

ประเทศต่าง ๆ เกือบทั่วโลกได้หันมาฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมให้คงอยู่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประเทศ เป็นเกียรติและความภาคภูมิใจไม่แพ้ประเทศอื่น ๆ ดูถูกว่าเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนเพราะไม่มีประวัติศาสตร์ของตนเองและเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วย การจัดการโบราณสถานและโบราณวัตถุให้เป็นธุรกิจอย่างหนึ่ง คือ “การท่องเที่ยววัฒนธรรม”

สันนิษฐานว่าเป็นพระราชนิพนธ์พระครูท้าว สัมยกรศรีอยุธยา

- รูปบน จากหนังสือ Tachard, Gui. Second Voyage du Pere Tachard et Des Jesuites Envoyez par le Roy au Royaume de Siam. Paris M. DC. LXXXIX. P. 264.
- รูปล่าง จากหนังสือ สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล. จดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ ๒ ของบาทหลวงตาชาร์ด ค.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๙. หน้า ๑๘๙.

พระราชลัญจกรมหาอุณาโลม สมัยกรุงศรีอยุธยา

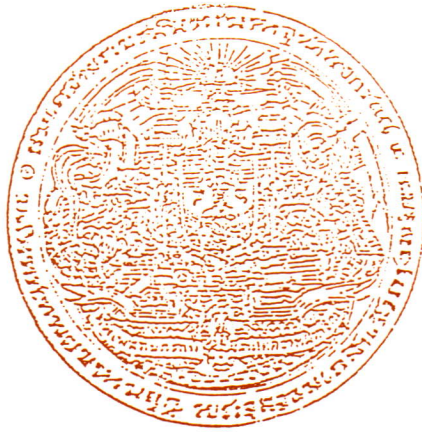
- รูปบน จากหนังสือ Tachard, Gui. Second Voyage du Pere Tachard et Des Jesuites Envoyez par le Roy au Royaume de Siam. Paris M. DC. LXXXIX. P. 286.
- รูปล่าง จากหนังสือ สันต์ ท. โกมลบุตร ผู้แปล. จดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ ๒ ของบาทหลวงตาชาร์ด ค.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๙. หน้า ๑๙๘.

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ (องค์เดิม)

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ (องค์กลาง)

พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน (ตราอาร์ม)
ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน
ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน
ประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช

พระครุฑพ่าห์ซึ่งเดิมเคยเป็นพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงได้เปลี่ยนเป็น พระราชลัญจกรประจำแผ่นดิน โดยพระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ สืบมาจนปัจจุบัน

ในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้ทรงปฏิบัติตามราชประเพณีที่จะสร้างพระราชลัญจกรประจำพระองค์ กับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน ซึ่งมีลายพระตราเป็นรูปครุฑอย่างของรัชกาลที่ ๖ ส่วนพระปรมาภิไธยบนขอบรอบพระราชลัญจกรนั้นเปลี่ยนไปตามรัชกาล ยกเว้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งทรงสร้างเพียงพระราชลัญจกรประจำพระองค์ส่วนพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินนั้นยังไม่ได้สร้าง เนื่องจากตลอดรัชสมัยมิได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากนี้ ยังเป็นราชประเพณีสืบมาจนปัจจุบันที่จะต้องเชิญพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ประจำรัชกาล มาประกอบพิธีสมโภชพร้อมเครื่องราชกกุธภัณฑ์อื่น ๆ ในการพระราชพิธีฉัตรมงคลประจำปีด้วย โดยเครื่องราชกกุธภัณฑ์นั้นจะเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ พระแท่นนพปฎลมหาเศวตฉัตร พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มุขฐานพระแท่นด้านขวาประดิษฐานรูปเทวดานาม พระราชมูทุธธาธิ เชิญหีบพระราชมูทุธา ซึ่งสร้างด้วยหินหยกสีเขียวบรรจุพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินพระครุฑพ่าห์ ประจำรัชกาล มุขฐานพระแท่นด้านซ้าย ประดิษฐานรูปเทวดานาม พระราชบันภุชาร เชิญพระแสงขรรค์พิธิ พรหมมณีน่านประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคลแล้วมีเวียนเทียนสมโภชพระมหาเศวตฉัตร เครื่องราชกกุธภัณฑ์ และองค์พระมหากษัตริย์ ในมหามงคลสมัยคล้ายวันพระบรมราชาภิเษก

ในรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชลัญจกรประจำพระองค์ กับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินตามราชประเพณีเช่นกัน แต่เฉพาะพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินนั้น ต้องสร้างขึ้นถึง ๒ องค์ องค์แรก โปรดให้สร้างขึ้นเมื่อทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ส่วนองค์ที่ ๒ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างถวายใหม่ เนื่องในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก เพื่อใช้แทนองค์แรกที่ชำรุด

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินองค์แรก สร้างขึ้นในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เนื่องจากต้องมีการถวายพระสุพรรณบัฏเฉลิมพระปรมาภิไธย ก่อนที่จะถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์อย่างอื่น ๆ และจะต้องเชิญดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกรประจำแผ่นดินขึ้นประดิษฐานบนพระแท่นมณฑลในการพระราชพิธีด้วย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ และพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน ขึ้นระหว่างวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ และวันศุกร์ที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๙๓ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยในวันพฤหัสบดีที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๙๓ เวลาเย็น พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ รุ่งขึ้น วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๔๙๓ เวลาพระฤกษ์ ๐๙.๒๖ น. พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธำนิฉัตร^๑ ประธานในพิธี ทรงจุดเทียนเงินเทียนทองที่โต๊ะจารึก หลวงบรรเจิดอักษรการ (ทับ สาดราภัย) หัวหน้ากอง

^๑ ต่อมาทรงได้รับสถาปนาเป็น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

ประกาศิต ปฏิบัติหน้าที่อาลักษณ์ จารึกพระปรมาภิไธย “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศ-
รามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร” ลงในพระสุพรรณบัฏ ซึ่งเป็นแผ่นทองเนื้อแปด กว้าง ๑๗
เซนติเมตร ยาว ๓๑.๕ เซนติเมตร หนัก ๑๙๒.๕๐๐ กรัม พระยาโหราธิบดี (แหยม วัชรโชติ) จารึกดวงพระบรมราช
สมภพ หม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร ศิลปิน จารึกพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน ซึ่งเป็นตรางา รูปกลม
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘.๔ เซนติเมตร สูง ๑๓.๔ เซนติเมตร จำหลักลายนูนรูปพระครุฑพ่าห์กางปีกมีอยู่ในท่ารำ
มีลายกระหนกแทรกบนพื้นตรา มีเส้นขอบล้อม ๓ ชั้น ขอบนอกจำหลักอักษรพระปรมาภิไธยว่า “พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช” มีเส้นขอบล้อมอีก ๒ ชั้น นอกจากนี้มีอาลักษณ์จารึกพระ-
สุพรรณบัฏพระนามสมเด็จพระสังฆราชและพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระสมณศักดิ์และ
พระอิสริยยศในวโรกาสเดียวกันนี้รวม ๕ พระองค์ด้วย ขณะนั้น พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา พราหมณ์เป่าสังข์
พนักงานโถวบันฑิตะระโคมแตรและดุริยางค์ตลอดเวลาจารึก เมื่อจารึกเสร็จแล้ว พระราชครูวามเทพมุนี (สวาสดี
รังสีพราหมณกุล) พราหมณ์พิธี หลั่งน้ำสังข์และวางใบมะตูมที่พระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพพระราชลัญจกร
และพระสุพรรณบัฏ นอกนั้น แล้วเชิญขึ้นประดิษฐานบนโต๊ะทองจำหลักลายเหนือธรรมาสน์ศิลาหน้าพระพุทธรูป
รัตนปฏิมากร พราหมณ์เบิก แว่นเวียนเทียนสมโภชพระสุพรรณบัฏดวงพระบรมราชสมภพ พระราชลัญจกร แล้วเจิมถวาย
เป็นเสร็จพิธี^๑

พระสุพรรณบัฏ ดวงพระบรมราชสมภพ และพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ
ถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓

ในรัชกาลปัจจุบัน พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน ใช้ประทับกำกับพระบรมนามาภิไธยในเอกสาร
สำคัญต่าง ๆ เท่าที่ผู้เขียนประมวลได้จากหนังสือ “พระราชลัญจกร” มีดังนี้

๑. รัฐธรรมนูญ ประกาศประจำพระองค์สมเด็จพระสังฆราช ประกาศประจำองค์สมเด็จพระราชาคณะ และรอง
สมเด็จพระราชาคณะ

๒. พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด ใบกำกับพระสุพรรณบัฏ สุพรรณบัฏ หิรัญบัฏ และ
ประกาศพระบรมราชโองการต่าง ๆ เช่น ประกาศสถาปนาพระราชวงศ์ พระอิสริยยศพระอิสริยยศักดิ์ ประกาศสถาปนา
สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ และรองสมเด็จพระราชาคณะประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี และประกาศตั้งรัฐมนตรี
 ฯลฯ

๓. สัญญาบัตรสมณศักดิ์ สัญญาบัตรตั้งพระครูปลัด และสัญญาบัตรตั้งพระครูพราหมณ์

๔. สัญญาบัตรยศทหาร ตำรวจ และอาสารักษาดินแดน

๕. สัญญาบัตรตราดั่งกงสุล อนุบัตรรับรองกงสุล และประกาศนียบัตรกำกับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ทุกชนิด

^๑ ราชกิจจานุเบกษาฉบับจดหมายเหตุพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส... หน้า ๒๕-๓๐.

เอกสารสำคัญ ๔ รายการแรก จะประทับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินควบคู่กับพระราชลัญจกรสำหรับแผ่นดินองค์อื่น ๆ ตามลักษณะของเอกสารนั้น ๆ ยกเว้นเอกสารสำคัญในรายการที่ ๕ ที่ประทับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์องค์เดียว^๑

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดินได้เก็บรักษาไว้ที่กองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยเชิญออกใช้ประทับเอกสารสำคัญของทางราชการดังกล่าว นับแต่ พ.ศ.๒๔๙๓ เป็นต้นมา เป็นเวลา ๔๕ ปี จึงเกิดความชำรุด ลายเส้นขาดความคมชัด ต้องสร้างองค์ที่ ๒ ขึ้นใช้แทน

พระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน องค์ที่ ๒ ทำด้วยทองคำ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดสร้างขึ้นใหม่เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีกาญจนาภิเษก วัสดุที่ใช้สร้างเป็นทองคำ เพื่อให้ตรงกับชื่อและความหมายของพระราชพิธี และเป็นไปตามแบบแผนที่เคยมีการสร้างพระราชลัญจกรด้วยทองคำในรัชกาลก่อน ๆ โดยให้กรมธนารักษ์จัดสร้างด้วยทองคำน้ำหนัก ๑,๑๐๐ กรัม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๘.๔ เซนติเมตร สูง ๑๓.๔ เซนติเมตร ดัดตราสัญลักษณ์พระราชพิธีกาญจนาภิเษกที่ด้านบนขององค์พระราชลัญจกร มีลวดลายพระครุฑพ่าห์และอักษรพระปรมาภิไธยที่ขอบรอบพระราชลัญจกรเช่นเดียวกับพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ตราองค์แรกทุกประการ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน พร้อมกับจารึกพระสุพรรณบัฏ เนื่องในการสถาปนาพระอิสริยยศที่ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาขึ้นเป็น กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๓๘ เวลามงคลพระฤกษ์ ๑๕.๒๙ น. ถึง ๑๕.๕๙ น. ในการนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เสด็จไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ นายโกศล วิชิตนาถกุล ผู้อำนวยการกองประกาศิต ปฏิบัติหน้าที่อาลักษณ์จารึกพระราชลัญจกร และนายอำพัน ขอบไข่ เจ้าหน้าที่ลิขิต ปฏิบัติหน้าที่อาลักษณ์จารึกพระสุพรรณบัฏ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ขณะที่จารึกพระราชลัญจกรและพระสุพรรณบัฏ พระสงฆ์ ๕ รูป เจริญชัยมงคลคาถา ขาวพนักงานประโคมฆ้องชัย สังข์ แตร ดุริยางค์ จนนเรีจการ จากนั้น พระราชครูอัมภาจารย์ (ละเอียด รัตนพราหมณ์) ประธานคณะพราหมณ์ ถวายน้ำเทพมนต์ เจริญ และวางใบมะตูมบนพระราชลัญจกรและพระสุพรรณบัฏตามลำดับ เสร็จพิธีแล้วอาลักษณ์เชิญ

พระสุพรรณบัฏบรรจุในถุงตาดทอง ผู้กรวดแล้ววางลงบนพานทองสองชั้นปิดด้วยคลุมปัก ส่วนพระสุพรรณบัฏบรรจุในหีบทองคำลงยาประดับอักษรพระปรมาภิไธย ภปร ผังเพชร วางบนพานทองปิดด้วยคลุมปัก เชิญไปยังสำนักกราช

^๑ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๘. หน้า ๑๗๔-๑๘๑.

เลขาธิการ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงเจิม^๑ เมื่อทรงเจิมแล้วอาลักษณ์เชิญไปพักรักษาไว้ ณ กองประกาศิต สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี

ครั้นการพระราชพิธีฉัตรมงคล ในวันพฤหัสบดีที่ ๔ และวันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ ณ พระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนินไปปฏิบัติ พระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ได้อัญเชิญพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล เข้าสมโภชพร้อมเครื่องราช กุฎภัณฑ์อื่น ๆ ด้วย ในการนี้มีพราหมณ์อ่านประกาศพระราชพิธีฉัตรมงคล เบิกแว่นเทียนสมโภชนพปลุมหาเศวตฉัตร สิริราชกุฎภัณฑ์ และเจิมนพปลุมหาเศวตฉัตรแล้ว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระสุหร่ายเครื่อง ราชกุฎภัณฑ์และพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาล เป็นเสร็จพิธี^๒

หลังจากนั้นอาลักษณ์ได้เชิญพระราชลัญจกรพระครุฑพ่าห์ทองคำประจำรัชกาลไปเก็บรักษาไว้ยังกองประกาศิต สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และได้เชิญออกประทับประกาศพระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ^๓ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์^๔ เป็นฉบับแรก ในวันเดียวกันนั้น

นับแต่วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙ เป็นต้นมา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชูปถัมภ์ ครบ ๕๐ ปี ในวันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๓๙ ได้ทรง ปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม สืบมาโดยสม่ำเสมอ แม้พระราชลัญจกร พระครุฑพ่าห์ประจำแผ่นดิน ซึ่งเป็นเพียงพระราชลัญจกรองค์หนึ่งในหลายองค์ และเป็นเพียงวัตถุที่ไร้ชีวิตจิตใจ ยังชำรุด ลีกร่อนจนถึงต้องสร้างทำถวายใหม่ จึงนับเป็นอุทาหรณ์เตือนให้น้อมรำลึกถึงพระมหากษัตริย์องค์ที่เสด็จไปทรงบำบัดทุกข์ บำรุงสุขพสกนิกรทั่วพระราชอาณาจักร ตลอดเวลา ๕๐ ปีที่เสด็จดำรงรัช ว่าจะทรงลำบากตรากตรำเหน็ดเหนื่อย พระวรกายสักเพียงใด ในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ที่รัฐบาลได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดงานฉลอง สิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ตั้งแต่วันอาทิตย์ที่ ๑ มกราคม ๒๕๓๘ ถึงวันอังคารที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๙ จึงควรที่ ชาวไทยทุกคนจะได้พร้อมใจกันสนองพระมหากษัตริย์และแบ่งเบาพระราชภาระด้วยการประพฤติตนโดยธรรมตามเบื้อง พระยุคลบาท ให้สมกับที่มีโอกาสได้เป็นข้าแผ่นดินของสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระองค์นี้

ทิมายุโก โทตุ มหาราชฯ.

^๑ สำนักพระราชวัง. หมายรับสั่งที่ ด้นหมาย เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล เสด็จไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ในการพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรประจำรัชกาล และจารึกพระสุพรรณบัฏ เนื่องใน การพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศ^๓ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๓๘.

^๒ สำนักพระราชวัง. หมายกำหนดการ ที่ ๖/๒๕๓๘ พระราชกุศลทักษิณานุประทาน และพระราชพิธีฉัตรมงคล พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘.

^๓ พระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศ^๓ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในวันเสาร์ที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๓๘ ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์อ่านประกาศ พระบรมราชโองการสถาปนาพระอิสริยยศ^๓ พร้อมทั้งพระราชทานพระสุพรรณบัฏแด่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

บรรณานุกรม

๑. คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี. **ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ ๑ สมัยกรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๓.
๒. “ครุฑ”, **สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. เล่ม ๕ . พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๕-๒๕๐๖.
๓. ดวงจิต จิตรพงศ์, หม่อมเจ้า. ตาลปัตร. กรุงเทพฯ : มปท. ๒๕๐๒.
๔. นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และพระยาอนุমানราชธนะ. **บันทึกเรื่องความรู้ต่าง ๆ**. เล่ม ๒, เล่ม ๓. พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑
๕. นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จพระเจ้า**. เล่ม ๑๕. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๕.
๖. “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก ๑๒๒”, **ประชุมกฎหมายประจำศก**. เล่ม ๑๙. ๒๔๗๘
๗. “พระราชบัญญัติพระราชลัญจกร รัตนโกสินทรศก ๑๓๐”, **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม ๒๘. วันที่ ๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๓๐.
๘. **ราชกิจจานุเบกษาลบข้อห้ามเหตุพระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษกและพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช พ.ศ. ๒๔๙๓**. กรุงเทพฯ : กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๔๙๓.
๙. สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล. **จดหมายเหตุการเดินทางครั้งที่ ๒ ของบาทหลวงตาชาร์ด ค.ศ. ๑๖๘๗-๑๖๘๘**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๙.
๑๐. **สำนักพระราชวัง, หมายรับสั่งที่ ตันหมาย เรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เสด็จไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์ ในการพระราชพิธีจารึกพระราชลัญจกรประจำรัชกาล และจารึกพระสุพรรณบัฏ เนื่องในการพระราชพิธีสถาปนาพระอิสริยยศกิติ และบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ ๖ รอบ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ลงวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๓๘**
๑๑. Tachard, Gui. **Second Voyage du Pere Tachare et Des Jesuites Envoyez par le Roy au Royaume de Siam**. Paris M. DC. LXXXIX.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
กับ
การสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวราราม
(ตอนที่ ๒)

ประพัฒน์ ตรีณรงค์

คณะกรรมการมรดกของชาติ ได้นำเสนอเรื่อง “พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับการสถาปนา วัดสุทัศน์เทพวราราม” ตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบรมชนกนาถ มาครั้งหนึ่งแล้ว โดยเริ่มตั้งแต่การก่อสร้างส่วนต่างๆ ของพระวิหารพระศรีศากยมุนี มีฐานทักษิณ ตัวอาคาร หลังคา จนถึง การแกะสลักบานประตูไม้ด้วยฝีมือพระหัตถ์และด้วยฝีมือช่างชั้นเยี่ยมในรัชสมัย มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจิตรภักดี ทรงเป็นนายงาน จนปรากฏเป็นบานประตูไม้แกะสลักที่งามวิจิตรอย่างน่าพิศวงและน่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งชิ้นหนึ่งใน กระบวนช่างฝีมือแกะสลักของไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระโสมนัส และนำไปตรัสชมไว้ในพระราช นิพนธ์วรรณคดีเรื่องสำคัญ เรื่อง “อิเหนา” ตอน “อิเหนาชมถ้ำ” ซึ่งสังคามาระดาผู้ติดตามอย่างใกล้ชิดได้บ่งชี้ไว้ต้อนรับ บุชบาที่อิเหนาจะเสด็จไปลักพามาว่า

ฉลกรูปสิ่งสัตว์นานา	คุณเด่นออกมาเหมือนจริง
ทั้งเนื้อนกกตเป็นเห็นประหลาด	พฤษชาติเหมือนจะไหวไวกว้าง
อันรูปเสือสีหิมกระทิง	เหมือนจะย่างวางวิ่งเวียนวน

รูปสลักในถ้ำตามพระราชนิพนธ์ที่อ้างนี้ มีลักษณะเป็นเช่นเดียวกันกับบานประตูไม้แกะสลักพระวิหารพระศรี ศากยมุนีที่พระองค์ทรงสร้างไว้พร้อมด้วยนายช่างฝีมือเยี่ยมในรัชสมัยนั่นเอง

แต่แล้วการก่อสร้างพระวิหารสำคัญแห่งนี้ยังมิได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงตามพระราชประสงค์ พระองค์ก็ทรงพระ ประชวรเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ.๒๓๖๗ ยังไม่ทันได้นำบานประตู บานหน้าต่าง และข้อฟ้าใบระกา หางหงส์ติดตั้งตามตำแหน่งตามที่ตามพระราชศรัทธา จึงเป็นอันว่าการสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวรารามในรัชกาลของพระ บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็ควรจะยุติลงเพียงนี้

แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้ทรงความรู้ทางศิลปบางท่านสันนิษฐานเกี่ยวกับงานด้านศิลปในพระวิหารสำคัญแห่งนี้ ว่า ยังมีบางส่วนเป็นผลงานในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ภาพจิตรกรรมบนผนังเสาใหญ่ที่ เรียกกันในทางช่างว่า “ในประธาน” ๔ ต้นว่าเป็นผลงานในรัชกาลที่ ๒ ท่านผู้นี้คือศาสตราจารย์ เพ็ญ หริพิทักษ์ แห่งมหา วิทยาลัยศิลปากร ผู้ได้รับรางวัลสาขาบริการชุมชนจากมูลนิธิแม็กไซไซ ประเทศฟิลิปปินส์ และเป็นศิลปินแห่งชาติ ดัง ข้อความตอนหนึ่งในหนังสือเรื่อง “จิตรกรรมกรุงรัตนโกสินทร์” ที่คณะกรรมการฯ ในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุง รัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี นำมากล่าวไว้ว่า

“ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่นับว่ามีคุณค่าสูงในสมัยนี้ (รัชกาลที่ ๒) อยู่ที่พระวิหารพระศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์ เทพวราราม กรุงเทพมหานคร ภาพที่สำคัญและมีชื่อเสียงภาพหนึ่งคือ ภาพกนิกรักบสระอินดาตในท่ามกลางป่าเขาที่น่าสพึงกลัว ด้วยวรรณคดีอันมีดทิม ตัวภาพกนิกรให้สีสว่างปิดทองเครื่องประดับแวววาว ตัดเส้นแสดงความรู้สึกในใบหน้าและท่าทาง ด้วยอารมณ์หวั่นหวาดระแวงระไวอยู่ในบรรยากาศอันลึกลับสะท้านใจ ซึ่งเป็นการถ่ายทอดปัญญาความคิดและความรู้สึกของ จิตรกรด้วยความเป็นอัจฉริยะอย่างแท้จริง”

ข้อสันนิษฐานที่คณะกรรมการฯ นำมาลงไว้ในหนังสือเรื่องนี้ ได้อ้างไว้ที่เชิงอรรถว่าเป็นของ “ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เพื่อ หริพิทักษ์” ได้พิจารณารูปแบบของจิตรกรรมไทยแบบประเพณี และชั้นเชิงช่างแล้วมั่นใจว่าเป็นภาพฝีมือชั้นครูในสมัยรัชกาลที่ ๒”

อีกท่านหนึ่งก็คือ น.ณ ปากน้ำ (ประยูร อุลุชาฎะ) แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร และเป็นศิลปินแห่งชาติเช่นกัน ท่านผู้นี้ได้สันนิษฐานไว้ในหนังสือเรื่อง “ศิลป์ไทยตามวัด” ตอนที่เกี่ยวกับวัดสุทัศนเทพวรารามว่า

“ภายในพระวิหารพระศรีศากยมุนี มีภาพเขียนสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นฝีมืออันน่าสนใจยิ่งแห่งหนึ่ง ภาพข้างในมีรูปปาหิมพานต์รูปสระบัว นางกนิรีและเหล่ากนินรกับบุตร”

ข้อสันนิษฐานของท่านผู้นี้คงหมายถึงภาพจิตรกรรมบนผนังเสาในประธานดังกล่าวเช่นเดียวกัน

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ยังมีภาพจิตรกรรมอีกส่วนหนึ่งภายในพระวิหารพระศรีศากยมุนีซึ่งน่าจะเป็นภาพที่เขียนขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ ภาพจิตรกรรมบนผนังด้านในตรงรอยต่อระหว่างหลังคาและชั้นลดเหนือเสาในประธานทั้งสองด้านที่เรียกกันในทางช่างว่า “คอสอง” โดยแบ่งออกเป็นส่วน ๆ กล่าวคือ ทางด้านซ้ายหรือด้านทิศตะวันออกเหนือปลายเสาในประธานต้นที่ ๑ เป็นภาพอากาศ์ภูวิมาน (วิมานลอยในอากาศของเทวดา) ๗ วิมาน เหนือปลายเสาด้านที่ ๒ และต้นที่ ๓ เป็นภาพพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา(พระอภิธรรม) โปรดพุทธมารดา และเหนือปลายเสาด้านที่ ๔ คงเป็นภาพอากาศ์ภูวิมานอีก ๗ วิมาน รวมเป็น ๑๔ วิมาน ส่วนทางด้านขวามือหรือด้านทิศตะวันตก เหนือปลายเสาด้านที่ ๑ คงเป็นภาพอากาศ์ภูวิมาน ๗ วิมาน เหนือปลายเสาด้านที่ ๒ และต้นที่ ๓ เป็นภาพพระเจดีย์จุฬามณี ปุชนียสถานที่สำคัญการบูชาของเหล่าเทวดาและพรหม และเหนือปลายเสาคงเป็นภาพอากาศ์ภูวิมาน ๗ วิมาน รวม ๑๔ วิมาน เมื่อรวมอากาศ์ภูวิมานทั้งสองด้านแล้วก็มีจำนวนถึง ๒๘ วิมาน

ภาพจิตรกรรมที่ปรากฏบนคอสองดังกล่าวนี้ เป็นภาพที่เกี่ยวกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งอยู่เหนือเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของจักรวาลตามหนังสือเตมิกถาหรือไตรภูมิ เป็นเรื่องต่อเนื่องมาจากภาพแกะสลักรูปพระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชที่ประทับอยู่ในปราสาทไพชยนต์บนหน้าบันของพระวิหาร เมื่อภาพจิตรกรรมบนผนังเสาในประธานซึ่งอยู่ต่ำลงมาได้รับการสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ภาพจิตรกรรมที่คอสองก็น่าจะเป็นฝีมือช่างในสมัยเดียวกันด้วย

ต่อจากนี้ขอกล่าวถึงเรื่องเสาในประธานและภาพจิตรกรรมบนผนังเสาทั้ง ๘ ต้นต่อไป โดยเริ่มจากเรื่องจำนวนของเสาว่าเหตุใดจึงได้สร้างขึ้นเป็นจำนวน ๘ ต้น ทั้งนี้ก็เพราะต้องการให้เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของโลกธาตุหรือจักรวาลรองรับสวรรค์ชั้นดุสิต หรือดุสิตเทวโลกหรือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นสถานที่ประทับของ

พระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราช พร้อมด้วยเทพบริวารเป็นเขาลูกที่ ๑ และเขาพระสุเมรุเป็นเขาใหญ่ หรือที่เรียกกันว่าพญาเขานั้นมีเขาล้อมอยู่โดยรอบในลักษณะวงแหวนอีก ๗ เขา เรียกว่า สัตตบริภัณฑ์ วงรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นๆ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า เขาทั้งหมดซึ่งมีจำนวนถึง ๘ ลูก สถาปนิกผู้ก่อสร้างให้เป็นเสาแทนเขาทั้งหมด แต่ได้แบ่งออกเป็น ๒ แถว แถวละ ๔ ต้น หรือจัดเป็นคู่ได้ ๔ คู่ เป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่แล้วใช้พื้นผนังเสาเขียนเป็นภาพจิตรกรรมหมดเรื่องราวสำคัญอันปรากฏในคัมภีร์เตมิกถาหรือไตรภูมิไว้ได้อย่างน่าอัศจรรย์ เมื่อท่านได้ชมภาพจิตรกรรมตามผนังเสาอย่างถูกต้องทางแล้ว ก็จะได้เห็นหรือทราบเรื่องต่อเนื่องกันไปเหมือนกับได้เห็นภาพไตรภูมิที่ส่วนใหญ่เขียนไว้บนผนังพระอุโบสถหรือพระวิหารด้านหลังองค์พระประธาน

แต่ก่อนที่จะนำชมภาพ ขอนำเรื่องที่ควรชี้แจงเพื่อความเข้าใจเรื่องได้ง่ายขึ้นเสียก่อน คือ เรื่องจักรวาลสี่ทันทรมหาสมุทร เขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ ป่าหิมพานต์ เป็นต้น โดยลำดับดังนี้

จักรวาล ในหนังสือไตรภูมิโลกวิถถารกล่าวว่า เป็นโลกซึ่งถือว่าเป็นหน่วยหนึ่งของอนันตจักรวาล คำว่า "อนันตจักรวาล" นั้นหมายถึงจักรวาลที่แผ่ออกไปทั้งสี่ทิศอย่างไม่มีการสิ้นสุดแม้ทั่วมหาพรหมซึ่งมีฤทธิ์ยอดเยี่ยมอย่างเท่าใดก็ก้าวล่วงจักรวาลและก้าวได้อย่างรวดเร็วเหมือนลูกธนูที่ยิงออกจากแฉ่ง แม้จะก้าวอยู่ถึงโกฏีปี ก็ไม่สามารถก้าวพ้นจากอนันตจักรวาลได้ คำว่า อนันตจักรวาล แปลให้เข้าใจกันได้อย่างง่าย ๆ ก็คือ จักรวาลที่ไม่มีที่สิ้นสุด และจักรวาลที่นับ

เนื่องอยู่ในอนันตจักรวาล แต่ละจักรวาล จะต้องมีเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบอยู่ทุกจักรวาล

สีทันดรมหาสมุทร เป็นมหาสมุทรใหญ่ที่เขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภัณฑ์ห่อหุ้มอยู่ข้างล่างได้ ลักษณะสำคัญของสีทันดรมหาสมุทรก็คือ มีน้ำใสและละเอียดมาก เรือแพไม่อาจลอยอยู่ได้ แม้เวทมนตร์ขลังดลใจลงไปก็จมลงสู่ก้นมหาสมุทร ผิวน้ำเรียบสงบ ไม่มีคลื่น ไม่มีละลอก ใส เย็น สะอาด มีรสอร่อยจิตสนิห

เขาพระสุเมรุ มีชื่อเรียกในที่ย่างแห่งว่า เขาสินธูราช เขาสินธูราชบ้าง เป็นแกนกลางของจักรวาล สูงใหญ่กว่าเขาสัตตบริภัณฑ์ จึงเรียกว่า พญาเขา เชิงเขาห่อหุ้มในมหาสมุทรสีทันดร โดยปักลงไปในนัยอดเขาตรีภูฏอันเป็นอสุรพิภพ

เขาสัตตบริภัณฑ์ เป็นชื่อเขา ๗ ลูกที่ตั้งล้อมเขาพระสุเมรุเป็นชั้นๆ และเป็นแบบวงแหวน มีชื่อเรียกตั้งแต่ลูกที่อยู่ใกล้เขาพระสุเมรุและห่างออกไปโดยลำดับ คือ ยุคนธรหรือ ยุคนธร อธิสนธร กรวิก สุธัสสนะ เนมินธร วินตกะ และอัสสกัน เขาเหล่านี้ต่ำกว่ากันทั้งหนึ่งตามระยะทางที่ห่างออกไป เช่น เขายุคนธร ต่ำกว่าเขาพระสุเมรุทั้งหนึ่ง เขาอธิสนธรต่ำกว่าเขาต่ำกว่าเขายุคนธรทั้งหนึ่ง เป็นต้น เขาสัตตบริภัณฑ์มีชื่อแตกต่างกันออกไปดังนี้ ก็เพราะมีสิ่งสำคัญอันปรากฏอยู่ตามเขาไม่เหมือนกัน กล่าวคือ เขาที่ได้ชื่อว่า ยุคนธร เพราะมีพระจันทร์และอาทิตย์โคจรสูงเสมอยอดเขาลอยสลบกันอยู่ตลอดเวลา และเป็นสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช สวรรค์ชั้นแรกแห่งสวรรค์ ๖ ชั้น มีท้าวจาตุมหาราชหรือท้าวจุลโลกบาลทั้ง ๔ คือ ท้าวธตรฐ เจ้าแห่งเทพคนธรรพ์ ประจำทิศตะวันออก ท้าววิรูปักษ์ เจ้าแห่งเทพกุมภภัณฑ์ ประจำทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ เจ้าแห่งหมู่นาค ประจำทิศตะวันตก และท้าวเวสสุวัณ เจ้าแห่งยักษ์ ประจำทิศเหนือ เขาที่ได้ชื่อว่า อธิสนธร เพราะมีทิพยวิมานของมเหศวรเทพบุตรตั้งอยู่บนยอดเขา เขาที่ได้ชื่อว่ากรวิก เพราะมีนกการเวกอยู่บนยอดเขานี้มาก เขาที่ได้ชื่อว่าสุทิสสนะ เพราะที่เขานี้มีทิพยโอสถว่านยาต่างๆ เป็นอันมาก ซึ่งดงงามทั้งลาดันและใบก้าน ทำให้เกิดความสุขสำราญแก่จิตใจ เขาที่ได้ชื่อว่าเนมินธร เพราะมีสัตว์พันธุ์กษัตริย์หรือเพราะมีดอกปทุมชาติที่เกิดในกระถางศิลา มีดอกใหญ่ขนาดเท่ากงรถและกงเกวียนเขาที่ได้ชื่อว่าวินตกะ เพราะเป็นที่อยู่ของมารดาแห่งพญาครุฑ อีกนัยหนึ่งว่ามีกระพริบสีลาแก้วอย่างแม่นยำอยู่บนเขาลูกนี้ และเขาที่ได้ชื่อว่าอัสสกัน เพราะบนเขาลูกนี้มีต้นกายนามากอีกนัยหนึ่งว่ายอดเขาลูกนี้มีรูปลักษณะเหมือนศีรษะม้า

ป่าหิมพานต์ แปลตามศัพท์ว่า ที่อยู่อันหนาว ป่าหิมพานต์มีบริเวณกว้างถึง ๓,๐๐๐ โยชน์ เป็นดินแดนของเทพยดา นักสิทธิ์ วิชยธร ครุฑ และสัตว์หิมพานต์ มีสระอินดาตอันล้อมรอบได้ด้วยทิวเขาจิตรภูฏ กาลภูฏ คันธมาทน์ ไกรลาส และสุทิสสนะ มีสระใหญ่ชื่อฉันทันต์ กุณาล กัณหมูล สีหปาดวาปี มณฑากานี และรณกาล

สัตว์หิมพานต์ เป็นสัตว์ที่มีรูปร่างแปลกแตกต่างไปจากสัตว์ธรรมดา เป็นสัตว์ที่ช่างเขียนหรือจิตรกรเขียนขึ้นตามจินตนาการ ขอนำมากล่าวถึงเฉพาะที่เห็นเป็นส่วนใหญ่ที่ผ่นในประฐาน ๘ ต้น คือ

กนิรี กนิกร เป็นสัตว์ครึ่งคนครึ่งนก ท่อนบนเหนือเอวขึ้นไปเป็นรูปสตรี ท่อนล่างเป็นนก เรียกว่า กนิรี ถ้าท่อนบนเหนือเอวขึ้นไปเป็นบุรุษ เรียกว่า กนิกร ทั้งกนิรีและกนิกรเป็นสัตว์หิมพานต์ที่อยู่เชิงเขาไกรลาส มีความชำนาญในทางร่ายรำทำเพลง

นกอรหัน เป็นสัตว์ครึ่งคนครึ่งนกอีกชนิดหนึ่งที่มีใบหน้าเป็นคน แต่ตั้งแต่ลำคอกลงไปเป็นนก ตัวเล็กกว่า

กินรีและกินนร ขนาดของลำตัวเท่า ๆ กับนกธรรมดาทั่ว ๆ ไป มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิงโจ้

นาคหรือพญานาค เป็นสัตว์น้ำมีพิษและมีฤทธิ์จำแลง ตัวเป็นมนุษย์ได้ ลำตัวยาวอย่างงูมีหงอนที่หัวและมีเคราอยู่ใต้คาง อยู่ใต้บาดาล ถือกันว่าเป็นเจ้าแห่งงู และศัตรูกับครุฑ

นกทณทิมมา เป็นนกชนิดหนึ่งที่มีหัวเป็นนก ตัวเป็นครุฑ มือถือไม้เท้า

ครุฑ เป็นพญานก มีหัว ปีก เล็บและท่อนล่างเหมือนนกอินทรี ลำตัวและแขนเป็นมนุษย์ ปีกสีแดง หน้าสีขาว มีที่อยู่เป็นวิมานอยู่บนต้นจันทน์ ชื่อ ฌิมพลี เชิงเขาพระสุเมรุ

ราชสีห์ เป็นสัตว์ป่าที่ช่างไทยผู้สร้างจากลวดลายกระหนกของไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายว่า พญาสิงโตและเป็นสัตว์ในนิยาย ถือว่ามีความดุร้าย และมีกำลังมาก บางครั้งก็เรียกว่า สิงห์

คชสีห์ เป็นสัตว์ที่มีลักษณะเช่นเดียวกับราชสีห์ แต่มิงวดและงาเหมือนช้าง

ทักทอ (ทักกะทอ) เป็นสัตว์ผสมระหว่างราชสีห์กับคชสีห์ กล่าวคือ ตอนหัวเหมือนคชสีห์ คือมีงวมิงาแต่สั้นและเล็กกว่าคชสีห์

ท่านผู้ฟังที่เคารพ ได้นำเรื่องที่ควรจะทราบเกี่ยวกับภาพจิตรกรรม อันจะมีปรากฏบนผนังเสาประธานในเบ็องตันมากล่าวถึง มาเพื่อเป็นพื้นฐานในการชมภาพอันแสดงถึงเรื่องราวตามเตภูมิกถา หรือไตรภูมิ ตามที่ปรากฏอยู่บนผนังเสาในประธานตั้งแต่ต้นที่ ๑ ไปจนถึงต้นที่ ๘ ซึ่งการชมภาพดังกล่าวนี้ จะต้องชมให้ถูกต้องทิศทาง จึงจะทราบเรื่องต่อเนื่องกันเรื่อยไปจนจบ หากชมผิดที่หรือผิดทางแล้ว ความสับสนจะเกิดขึ้นแน่นอน แต่เนื่องจากเวลามีจำกัด จึงขอなた่านชมหรือฟังเรื่อง "พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กับการสถาปนาวัดสุทัศนเทพวราราม" ในโอกาสต่อไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
กับ
การสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวราราม
(ตอนที่ ๓)

ประพัฒน์ ตรีณรงค์

คณะกรรมการมรดกของชาติ ได้เสนอเรื่องพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกับการสถาปนาวัดสุทัศน์ เทพวราราม ตามแนวพระราชดำรินี้ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบรมชนกนาถมา ๒ ตอนแล้ว ในตอนที่ ๒ นั้น ได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรมบนฝาผนังด้านใน เหนือปลายเสาในประธานทั้ง ๘ ต้นที่เรียกว่า “คอสอง” ซึ่งเป็นภาพพระมหาจุฬามณีเจดีย์ และภาพพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาคือพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา ที่เสด็จสวรรคตแล้วจุติขึ้นไปเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาสดับพระธรรมเทศนาดาวดึงส์เทวโลก รวมทั้งภาพ อากาสัญญวิมาน และได้แนะนำลักษณะของสัตว์หิมพานต์อันตจักรวาล เขาพระสุเมรุแกนกลางของจักรวาล พร้อมเขา ลัตตบริภัณฑ์ เขาที่แวดล้อมเขาพระสุเมรุเป็นรูปวงแหวน ๗ ชั้น ไว้เป็นเบื้องต้นแล้ว สำหรับครั้งนี้ จะขอนำท่านชม ภาพจิตรกรรมตามผนังเสาในประธานอันเป็นเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์เทภูมิกถาหรือไตรภูมิ คัมภีร์สำคัญในพระพุทธ- ศาสนาฝ่ายเถรวาทหรือหินยานหรือทักษิณิกาย ที่พระมหาธรรมราชาลิไทยแห่งกรุงสุโขทัยได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ใน “ไตรภูมิพระร่วง” เป็นส่วนใหญ่ และยังมีภาพชาดกเรื่องพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ ซึ่งได้รับเลือกให้จิตรกรนำมาเขียน สอดแทรกไว้เพื่อเป็นคติสอนใจผู้ชมอยู่หลายเรื่องอีกด้วย

เบื้องต้น เมื่อท่านจะชมภาพจิตรกรรมตามเสาในประธาน พึงกำหนดไว้ในใจว่าพระวิหารสำคัญแห่งนี้นั้นหันหน้าไป ทางทิศเหนือ และองค์พระพุทธปฏิมาประธานคือพระศรีศากยมุนีที่ประดิษฐานอยู่เหนือรัตนบัลลังก์อันงามวิจิตรนั้น ก็ฉิน พระพักตร์ไปสู่ทิศเหนือเช่นเดียวกัน เสาในประธานทั้ง ๘ ต้นนั้นเรียงรายอยู่ทางพระหัตถ์เบื้องขวาและเบื้องซ้ายแบ่งออกเป็น ๒ แถว ๆ ละ ๔ ต้น หรือ ๔ คู่ และเมื่อท่านหันหน้าเข้าหาองค์พระปฏิมาประธานแล้ว เสาในประธานนั้นจะอยู่ทางซ้ายมือ ของท่าน ๔ ต้น ทางขวามือ ๔ ต้น การชมภาพเพื่อให้เห็นเป็นเรื่องต่อเนื่องกันโดยลำดับ จะต้องชมเสาแต่ละต้นเดินวน เป็นทักษิณาวรรต คือเวียนขวา ดังนี้

เสาต้นที่ ๑ คือ ต้นที่อยู่ทางซ้ายมือของท่าน เสาในประธานต้นนี้ถือว่าเป็นเขาพระสุเมรุอันเป็นแกนกลางของ จักรวาล มีภาพสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลกที่ประทับของพระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชกับเทพบริวาร ๓๒ องค์ ในเมือง ชื่อสุทิสสนมทานครอยู่เหนือยอดเสา และตามผนังเสาทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพแสดงเรื่องราวสำคัญ ๆ ปรากฏตั้งแต่เชิงเสาถึง ปลายเสา กล่าวคือ

เชิงเสา ทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพอสุรพิภพของท้าวเวจจิตราสูรที่งามไปด้วยปราสาทราชวังพร้อมไปด้วยอสุรเสนา ผู้เป็นบริวาร ความกว้างใหญ่ไพศาลงามตระการของอสุรพิภพใช้พื้นผนังทั้ง ๔ ด้านดังกล่าว แสดงความรุ่งเรืองและ ความเป็นไปในพิภพที่ตั้งอยู่ภายในเขาสามเส้าหรือตรีภูมบรรพตได้มหาสมุทรสี่พันนคร โดยเชิงเสาพระสุเมรุเสียบปักลงไป ในยอดตรีภูมบรรพตอย่างมั่นคง

การเกิดขึ้นของอสุรพิภพนั้นมีเรื่องราว เมื่อมฆมานพกับสหาย ๓๒ คน ได้ช่วยกันบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ ในมนุษยโลก เช่น สร้างศาลาพักร้อน สร้างถนนหนทาง สร้างบ่อน้ำ เป็นต้น ผลบุญได้ส่งให้มฆมานพและสหายรวมทั้ง ผู้ร่วมกุศลได้จุติไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังจากได้ถึงแก่ความตายแล้ว พวกอสูรมีท้าวเวจจิตราสูรเป็น หัวหน้าซึ่งเคยอยู่มาก่อน จึงจัดงานเลี้ยงต้อนรับด้วยสุรา แต่พระอินทร์กับทวยเทพหาได้ดื่มไม่ พวกอสูรแต่ฝ่ายเดียวดื่มกัน จนเมามายไม่ได้สติ พระอินทร์จึงมีเทวบัญชาให้จับพวกอสูรรวมทั้งท้าวเวจจิตราสูรโยนลงมาเบื้องล่าง แต่ด้วยเดชะ แห่งกุศลกรรมที่เหล่าอสูรได้เคยกระทำไว้แต่ชาติปางก่อน บันดาลให้เกิดอสุรพิภพขึ้นรองรับมิให้ต้องประสบกับความหายนะ ต่อไป

กลางเสา ด้านทิศเหนือเป็นภาพป่าหิมพานต์และหมู่เนาคในมหาสมุทรสีทันดร ส่วนทิศตะวันออก ทิศใต้และทิศตะวันตก เป็นภาพมหาสมุทรและเทวสุรสงคราม คือ เทวดากับอสูรรบกันอยู่เหนือมหาสมุทรเหตุเกิดของสงครามก็เนื่องมาจากพวกอสูรถูกจับโยนลงมา ครั้นใดที่ดอกแฉวยซึ่งเป็นไม้ประจำของอสูรพิภพบาน ครั้นนั้นท้าวเวปจิตราสุรก็หวนคิดถึงต้นปาริฉัตรพฤษภไม้ประจำดาวดึงส์พิภพที่ตนเคยอยู่จึงพิโรธสั่งให้ยกทัพขึ้นไปรบแต่ก็ต้องได้รับการต่อสู้จากกองทัพที่พระอินทร์มีเทวบัญชาให้จัดการรักษาพระนครไว้ถึง ๕ ชั้น คือ ชั้นที่ ๑ นาค ชั้นที่ ๒ ครุฑ ชั้นที่ ๓ กุมภภัณฑ์ ชั้นที่ ๔ ยักษ์ และชั้นที่ ๕ ท้าวจตุโลกบาล กองทัพของอสูรยกขึ้นมาครั้งไร ก็ต้องย่อยยับกลับอสูรพิภพทุกครั้ง ยิ่งกว่านั้นก็คือ เมื่อนางสุชาดาที่เคยเป็นชายาของพระอินทร์ในมนุษย์โลก แต่ไม่ได้ร่วมทำการกุศลด้วย ไปเกิดเป็นนกกระยางหาปลา กินอยู่ตามลำธารชอกเขา พระอินทร์ลงไปสอนให้เลิกทำบาป จนเมื่อนางตายแล้วไปเกิดเป็นธิดาของท้าวเวปจิตราสุร เจริญวัยควรมีคู่ครองได้ ท้าวเวปจิตราสุรจึงประกาศให้มีการเลือกคู่ พระอินทร์แปลงองค์เป็นอสูรชราไปลักพานางขึ้นมาเป็นมเหสีบนสวรรค์ ท้าวเวปจิตราสุรยิ่งพิโรธยิ่งขึ้น ไม่ยอมเลิกละที่จะยุติสงคราม ดอกแฉวยบานเมื่อใด ก็ยกกองทัพขึ้นไปรบเมื่อนั้น ภาพกลางเสา นอกจากจะมีเรื่องเทวสุรสงครามอยู่ ๓ ด้านแล้ว ยังมีภาพท้าวเวปจิตราสุรอยู่ทางทิศใต้ ภาพนางสุชาดาเลือกคู่อยู่ที่ทิศตะวันตกอีกด้วย

ปลายเสา เป็นภาพของสุทิสสมมทานครในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งมีโหฬารงามตระการไปด้วยเวษยันตพิมานหรือมหาปราสาทไพชยนต์ และวิมานของเทพผู้เป็นสหจร ๓๒ องค์ รวมทั้งวิมานของนางฟ้าเทพอัปสรผู้เป็นบาทบริจาริกาและนางอัปสรกัญญาผู้เป็นบริวารมากมาย พรั่งพร้อมไปด้วยกฤดาการวิมานอันเป็นที่อยู่ของเหล่าจาตุรงคเสนา และภูมิสถานอันวิจิตรตระการตาอีกมากมายสุดพรรณนา

กลางเส้า ด้านทิศตะวันตก ภาพโสภะสามเนรกับพญานาคบัณฑล เนื้อภาพนี้เป็นภาพทิวาหะชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นราชเสวก ได้กราบทูลพระเจ้าทิวาหะราชว่า รสมะม่วงนั้นอาจเปลี่ยนไปได้ รสของผลมะม่วงของพระองค์ที่ว่าหวานมากนั้น แต่เปลี่ยนไปเป็นขม ก็เพราะปลุกต้นสะเดาไว้จนรอบ รากและกิ่งก้านประสานกับต้นมะม่วง จึงทำให้มะม่วงออกผลมาเปลี่ยนเป็นรสขม ทิศเหนือภาพช้างฉัททันต์ในป่าหิมพานต์ เนื้อภาพนี้เป็นภาพกาคะชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นสมุทรวาตะ ห้ามฝูงกามีให้ใช้ปากวิดน้ำในมหาสมุทร เพราะถึงอย่างไรน้ำก็จะไม่แห้ง เสียกำลังเปล่า ทิศตะวันออกเป็นภาพปลา ๗ จำพวก คือ ปลาติมิ ติมิงคะ ติมิริงคะ อานนท์ ติมินะ อัมมนาโรหะ และมหาติมิระ กับลูกครุฑในมหาสมุทร ทิศใต้เป็นภาพช้าง ๑๐ ตระกูลในป่าหิมพานต์ คือ ช้างกาฬหัตถิ คังเคยหัตถิ ปันทรหัตถิ ตามหัตถิ ปิงคหัตถิ คันธหัตถิ มังคลหัตถิ เหมหัสติ อุโปสถหัตถิ และฉัททันต์หัตถิ เนื้อภาพช้าง ๑๐ ตระกูล เปิดภาพสุปราระชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นสุปราระบัณฑิต ทรงชำนาญเรื่องทะเล ๖ ประการ แม้ตาทั้งสองข้างบอดแล้ว ก็ยังสามารถเป็นต้นหนคุมเรือเดินทะเลได้ ปลายเส้าด้านนี้ มีภาพราหูอมจันทร์ด้วย ซึ่งพระจันทร์ก็เป็นสัญลักษณ์ของเขายศนธกรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งโคจรในเวลากลางคืน

เส้าด้านที่ ๕ ที่ควรชมต่อไป คือด้านที่ ๓ ของแถวซ้ายมือต่อจากด้านที่แล้ว เพราะมีภาพต่อเนื่องกัน กล่าวคือ

เชิงเส้า ด้านทิศตะวันตก ภาพสละมณฑาทิพย์ ทิศเหนือสระกุณณะ ทิศตะวันออกหิรัญบรรพต และทิศใต้สระสีหะปาตะ

กลางเส้า ด้านทิศตะวันตกภาพช้างรูปาศีร์กับช้างมณฑาทิพย์ในป่าหิมพานต์เนื้อภาพนี้เป็นภาพของอเจลลชืออัมภิยะ ทิศเหนือกุททาลชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นกุททาลบัณฑิต สามารถกราบทูลให้พระเจ้าพาราณสีเกิดพระราชศรัทธา เสด็จออกผนวชด้วยหลักธรรมว่า การชนะกิเลสของตนเองได้ประเสริฐกว่าการชนะปัจเจกมิตร เนื้อชาดกนี้ขึ้นไปเป็นสังฆธมมชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นบุตรคนเป่าสังข์ห้ามบิดาไม่ให้เป่าสังข์มากนัก แม้จะได้ทรัพย์สินมากมายก็ตาม ต้องรู้จักประมาณ แต่บิดาไม่เชื่อฟังภายหลังถูกโจรปล้นทรัพย์ ทิศตะวันออกเป็นภาพเขาหิรัญบรรพต มีภาพพญานาคพันพิษอยู่เหนือเขา ทิศใต้ภาพราชสีห์ ๔ ตระกูล คือ ตินสีหะ กาสสีหะ ปันทรสีหะ และไกรสรสีหะ ในป่าหิมพานต์ เนื้อภาพนี้เป็นมหาชนกชาดก อันเป็นชาดกสำคัญเรื่องหนึ่งในทศชาติ พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพระมหาชนก เรือสินค้าล่มในมหาสมุทร ลูกเรือตายหมดเหลือแต่พระองค์เท่านั้นที่เพียรพยายามจะว่ายน้ำเข้าหาฝั่งทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง จนนางมณีเมขลาเหวมาเห็นจึงถามว่า เพราะเหตุอะไรจึงยังว่ายน้ำอยู่ ทรงตอบว่า เป็นชายพึงเพียรพยายามต่อไปจนกว่าประโยชน์จะสำเร็จ

ปลายเส้า ด้านทิศตะวันตกเป็นยอดเขาอิสิณธร เขาภูนี้ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นที่ ๒ บนยอดเขาเป็นที่ตั้งของทิพยวิมานของมหิศรเทพบุตร ทิศเหนือ เป็นยอดเขากะวิก ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นที่ ๓ บนยอดเขาเป็นที่อาศัยของนกการเวก ทิศตะวันออกเป็นยอดเขาสุทศันที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นที่ ๔ บนยอดเขามีทิพยโอสถว่านยาต่าง ๆ หลายชนิด ซึ่งมีลำต้นและกิ่งก้านรวมทั้งใบดงงามอย่างประหลาด มองดูแล้วเกิดความสุขสำราญอย่างประมาณมิได้ ทิศใต้เป็นยอดเขาเนมินธรเขาภูนี้ล้อมรอบเขาพระสุเมรุเป็นชั้นที่ ๕ บนยอดมีปทุมชาติดอกใหญ่เท่ากงรถหรือล้อเกวียนในสระหินเหนือตระพังศิลา

เส้าด้านที่ ๖ ที่ควรชม คือด้านที่ ๓ ของเส้าแถวขวามือ

เชิงเส้า เป็นภาพเขาหิมพานต์ ๕ ยอดในป่าหิมพานต์ ด้านทิศตะวันออก เป็นเขาไกรลาสภูและมหิศรเทวราชได้ภาพเป็นเรื่องสุทนต์ชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นสุทนต์มานพผู้ตกยาก จึงทูลรับอาสาพระราชา นำถาดใส่อาหารไปให้ยักษ์

เพื่อรับเงินมาสมนาคุณมารดา และสามารถทราบยักษ์ให้กลับประพฤติตนเป็นคนดีได้ ทิศใต้เขาจิตรภูฏและกาฬภูฏ ทิศตะวันตกเขาคันธมาทณภูฏ และทิศเหนือเขาสุทัศนภูฏ คำว่า “ภูฏ” แปลว่า ยอด

กลางเสา ด้านทิศตะวันออกเป็นภาพเรื่องมหาบุญและจุลบุญ (คือพระเจ้าจักรพรรดิและจักรรัตนะ กับพระเจ้า อโศกมหาราช) ทิศใต้เป็นเรื่องกาภาติชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี ถูกพญาครุฑมาลักพามเหสีไปสู่วิมาน นิมพลี แล้วนางยังไปเป็นชู้กับคนพอนรำ พญาครุฑเลยต้องพาลกลับมาส่งที่เดิม ทิศตะวันตก เป็นเรื่องพาเวรุรัฐชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นนกยูงรำแพนหางพอนรำกับร้องเพลงด้วยเสียงอันไพเราะ จนได้รับเครื่องสักการะจากชาวเมือง พาเวรุรัฐมากกว่านกกาที่เคยมาพอนรำและร้องเพลงให้ฟัง ทิศเหนือเป็นเรื่องสุสันธิชาดก (นางผมหมอม) พระพุทธเจ้าเกิด เป็นพญาครุฑ แปลงตัวมาเล่นสวาทกับพระเจ้าตัมพราช แล้วลักพานางสุสันธิมเหสีของพระเจ้าตัมพราชไปอยู่วิมาน นิมพลี แต่ภายหลังได้ฟังสารถิณขั้บราชรถของพระเจ้าตัมพราชร้องเพลงว่าได้เคยร่วมรักกับนางเหมือนกัน จึงเกิดความ รังเกียจพาลกลับมาส่งยังที่เดิม

ปลายเสา ด้านทิศตะวันออกเป็นยอดเขาลินธรร ทิศใต้ยอดเขากรวิก ทิศตะวันตกยอดเขาสุทัศน์ และยอดเขาน ลินธรร เป็นเรื่องต่อเนื่องมาจากเสาด้านที่แล้ว

เสาด้านที่ ๗ ที่ควรชมคือ ด้านที่ ๔ หรือต้นสุดท้ายของเสาแถวซ้ายมือ เบื้องหลังพระศรีศากยมุนี

เชิงเสา เป็นภาพแปดภูมิทั้ง ๔ ด้าน แปดภูมิเป็นภูมิชั้นต่ำชั้น ๑ ใน ๔ ภูมิที่เรียกกันว่า อบายภูมิ คือ นรกภูมิ ตีรจณานภูมิ แปดภูมิและอสุรกายภูมิ

กลางเสา ด้านทิศตะวันตก เป็นภาพกนิรีและกนิรและสัตว์หิมพานต์ในป่าหิมพานต์เหนือภาพนี้ขึ้นมาเป็น เรื่องอุรุคชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นพราหมณ์สั่งสอนภรรยาบุตรธิดาและสะใภ้ตลอดจนทาสี เจริญมรณานุสติอยู่เสมอ ภายหลังบุตรชายถูกงูกัดตายจึงไม่เศร้าโศก พระอินทร์จึงลงมาถามถึงเหตุที่ทำให้ใจกันได้อย่างนั้น พราหมณ์ก็ทูลว่า เพราะ เจริญมรณานุสติอยู่เป็นประจำ เหนือชาดกนี้ขึ้นมาเป็นเรื่องโลสกชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นทศปาโมกขติเตยนศิษย์ชื่อ มิตรพิณทุกะที่ไม่เอาใจใส่ในการเรียนวิชา เทียวกระเจิดกระเจิงไปจนต้องโทษรับพระราชอาญา ทิศเหนือ ป่าหิมพานต์ เหนือขึ้นมาเป็นเรื่องคณชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นราชสีห์ นับถือสุนัขจิ้งจอกผู้มีกำลังน้อยกว่าแต่เคยช่วยชีวิตไว้และ ห้ามภรรยาไม่ให้ตีเตียนสุนัขจิ้งจอก เพราะแม้ผู้มีกำลังน้อยกว่าแต่เคยช่วยชีวิตก็เปรียบเสมือนญาติเหนือขึ้นมาเป็นสุกร ชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นราชสีห์ แต่ไม่ยอมสู้สุกรด้วยเห็นว่าเป็นสัตว์สกปรกเหนือขึ้นมาเป็นกุมภิลชาดก พระพุทธเจ้า เกิดเป็นวานร ลวงจะขอให้พาช้ำมปากได้โดยไม่ได้เป็นอันตราย และเหนือขึ้นมาเป็นเรื่องมุสิกชาดก พระพุทธเจ้าเกิด เป็นพญาหนูทรงติเตียนสุนัขจิ้งจอกที่หลอกลวงเอาบิรารของตนไปกิน และเหนือขึ้นมาเป็นเรื่องขัมพูชาดก พระพุทธเจ้า เกิดเป็นรุกขเทวดา กล่าวติเตียนสุนัขจิ้งจอกกับนกกาที่กล่าวยกย่องตนเองว่าดีอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ความจริงแล้วไม่มีเลย เหนือภาพนี้เป็นเรื่องทัพพบุปผชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นรุกขเทวดา กล่าวติเตียนนก ๒ ตัวที่ทะเลาะกันด้วยเรื่องการ แบ่งปลา เลยถูกสุนัขจิ้งจอกที่เข้ามาเป็นผู้ตัดสินแล้วเอาปลาไปกิน เหนือภาพนี้เป็นเรื่องฆตบัณฑิตชาดก พระพุทธเจ้าเกิด เป็นฆตบัณฑิต คิดอุบายทำให้แม่ของเด็กชายคนหนึ่งคลายความเศร้าโศกเพราะลูกชายคนนั้นได้ตายจากไป ทิศตะวันออก เป็นป่าหิมพานต์ เหนือป่าหิมพานต์เป็นเรื่องสิงคาลชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นราชสีห์ ติเตียนน้องชายว่าทำการเกิน ประมาทด้วยการแผดเสียงจนสุนัขจิ้งจอกในภูเขาเงินหัวใจแตกตาย เหนือภาพนี้เป็นภาพพญาครุฑจับปลาที่กำลังกลืนกิน ไชนภกระทา ทิศใต้เป็นภาพยมโลกหรือเมืองนรกซึ่งเป็นอบายภูมิอีกชั้น ๑ เหนือภาพนี้เป็นมหาสมุทรและอสุรินทราหู

ปลายเสา ด้านทิศตะวันตกเป็นยอดเขาวินตกะ ทิศเหนือยอดเขาสสกัน ทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นเขจักรวาล ซึ่งเป็นเสมือนกำแพงจักรวาลตรงจุดประชิดกับจักรวาลอื่น เขจักรวาลหรือกำแพงจักรวาลเกิดขึ้นเพราะเสลาปฐพีในท้องมหาสมุทรที่ندرที่สูงสุดเนื่องขึ้นมาเรื่อยจนกระทั่งกลายเป็นเขจักรวาลหรือกำแพงจักรวาล

เสาดันที่ ๘ คือดันที่ ๔ หรือดันสุดท้ายของเสาแถวขวามือ เสาดันนี้คงอยู่เลยองค์พระศรีศากยมุนีมาทางด้านหลังเดียวกับเสาดันที่ ๔ ของเสาแถวด้านซ้ายมือ

เชิงเสา ด้านทิศเหนือเป็นภาพเปตภูมิ ซึ่งเป็นอบายภูมิอีกชั้น ๑ เน้นถึงบุพพกรรมที่เป็นไปในทางอกุศลเมื่อเกิดเป็นมนุษย์บันดาลให้มาเกิด ทิศตะวันตกเป็นภาพป่าหิมพานต์ ทิศใต้ภาพนรกภูมิ อบายภูมิชั้นต่ำสุดที่เป็นที่ทรมานมนุษย์ที่เกิดมาแล้วก่อกรรมทำเข็ญไว้ ตายแล้วก็ไปเกิดและรับโทษทรมานทุกข์ทรมานอยู่ในนรกภูมิ ทิศตะวันตกเป็นภาพป่าหิมพานต์

กลางเสา ด้านทิศเหนือเป็นภาพเรื่องมิตตวินทูชาดก พระพุทธเจ้าเกิดเป็นเทพบุตรเที่ยวไปในอุสุทนรกซึ่งเป็นบริวารของนรกใหญ่ทั้ง ๘ ขุม ตั้งอยู่มุมนรกใหญ่ทั้ง ๔ มุม มุมละ ๔ ขุม ขุมที่ ๑ ตั้งอยู่ภายในชื่อ คุณนรก ขุมที่ ๒ ถัดออกมาชื่อ กุกกุลนรก ขุมที่ ๓ อยู่ถัดออกมาชื่ออิสปัตตนรก ขุมที่ ๔ อยู่ในที่สุดชื่อ เวตตรณีนทีนรก พระพุทธเจ้าซึ่งเกิดเป็นเทพบุตรเที่ยวไปในอุสุทนรกนี้แล้วพบกับมิตตวินทูชาตวันรกกที่กำลังถูกทรมานเพราะโทษแห่งการตกเป็นทาสของตัณหา จึงแสดงโทษของตัณหาให้ฟัง ทิศเหนือเป็นภาพเวมานิกาเปรต ซึ่งเปรตพวกนี้มีวิมานอยู่ แต่เป็นสุขบ้างเป็นทุกข์บ้าง เป็นบางครั้งบางคราว ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อเป็นมนุษย์นั้น มีศรัทธาทำบุญกุศล แต่ขณะเดียวกันก็ยังกระทำชั่วทำบาปทำกรรมอยู่เป็นประจำ เหนือภาพนี้เป็นปลาอานนท์ที่เชื่อกันว่ามีปลาอานนท์หนุนแผ่นดินโลกมนุษย์ที่เราอาศัยอยู่ ทิศตะวันออกเป็นภาพหญิงที่ประพฤตินอกใจสามี เหนือภาพนี้เป็นภาพสามเณรสนมกับพญานาคสุทนต์ ทิศใต้ภาพกัญจิมาสุขเปรต เหนือภาพนี้เป็นภาพพ่อค้าสำเภา

ปลายเสา ด้านทิศเหนือเป็นยอดเขาวินตกะ ทิศตะวันออกยอดเขาสสกัน ทิศใต้และทิศตะวันตก เป็นยอดเขจักรวาล ซึ่งเป็นกำแพงจักรวาลอีกด้านหนึ่ง

เป็นอันว่าภาพไตรภูมิที่ตั้งท่านได้ชมตามผนังเสาในประธาน ๘ ต้น ในพระวิหารสิ้นสุดลงแล้วตั้งแต่ต้นที่ ๑ อันเป็นเขาพระสุเมรุแกนกลางของจักรวาลและสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ต่อเนื่องเรื่องมาจนถึงอบายภูมิต่ำสุดและอยู่ไกลสุดจนถึงเขาจักรวาลหรือกำแพงจักรวาล นับได้ว่าเป็นความมหัศจรรย์ของการจัดภาพลงบนผนังเสาอันเป็นแท่ง ๔ เหลี่ยม ๘ ต้นได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด

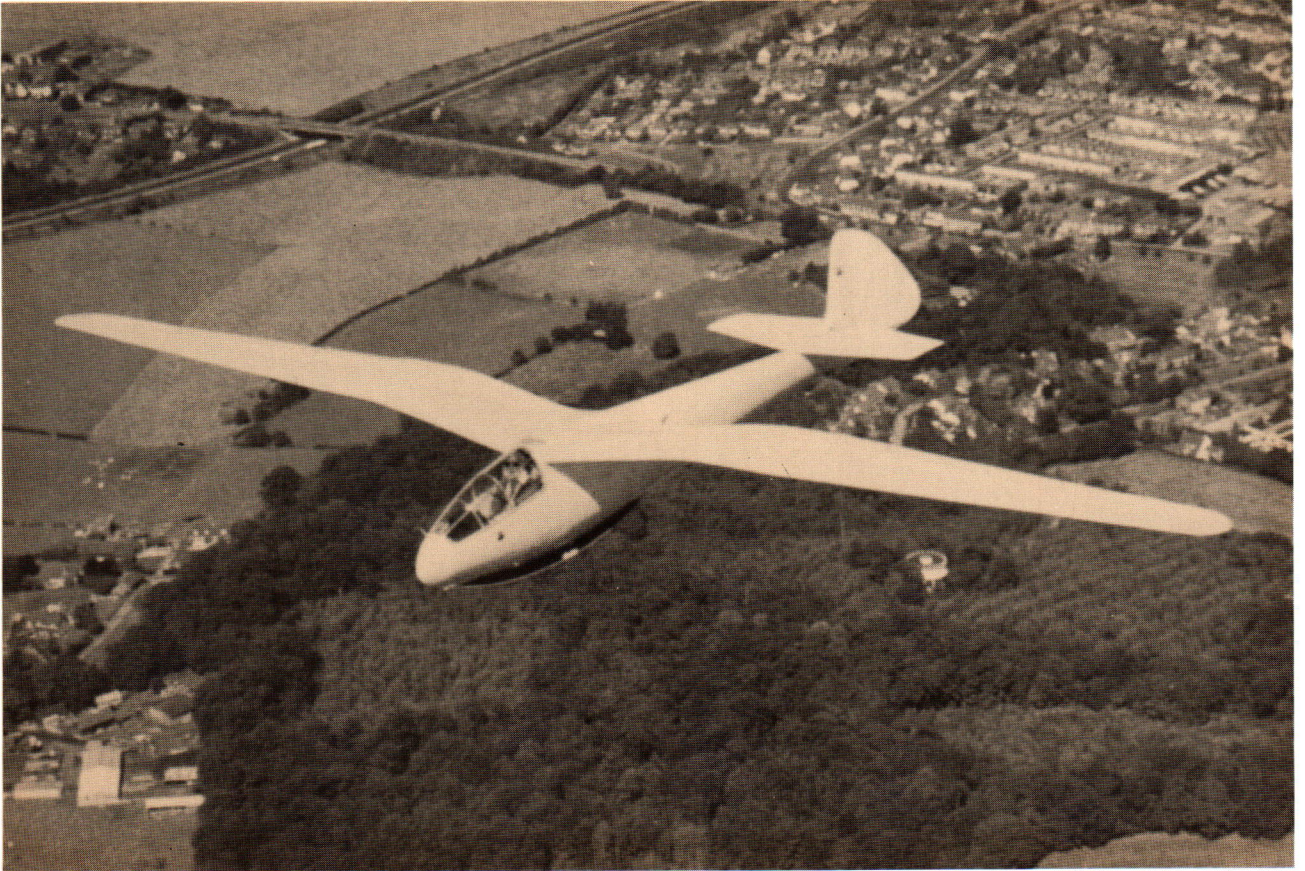
ท่านผู้ฟังที่เคารพ พระราชนิพนธ์กิจสำคัญอีกประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในวัดสุทัศน์เทพวราราม ก็คือ ทรงปลุกปั้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้มาจากประเทศศรีลังกาซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒” เป็นใจความว่า ในต้นรัชกาลคือ พ.ศ. ๒๓๕๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงแคลงพระราชหฤทัยว่า พระพุทธศาสนาในลังกาจะเป็นอย่างไร โดยเฉพาะก็คือคณะสงฆ์สยามวงศ์ หรืออุบาลีวงศ์ ที่ประเทศไทยส่งไปจัดตั้งไว้สมัยพระเจ้าบรมโกศครั้งกรุงศรีอยุธยาจะเป็นอย่างไร จึงจัดคณะสงฆ์ออกไปสืบการพระศาสนาดังกล่าว คณะสงฆ์ไทยคณะนี้เดินทางถึงลังกา พ.ศ. ๒๓๕๙ และกลับมาถึงพระนคร พ.ศ. ๒๓๖๑ และได้นำต้นศรีมหาโพธิ์มา ๖ ต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ปลูกไว้ ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม ๑ ต้น

การสถาปนาวัดสุทัศน์เทพวรารามของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่ได้กล่าวมาแล้วโดยลำดับ ขอยุติลงเพียงนี้

“คิตตีเวค”

ผู้นำไทยเหิรฟ้าสู่สายตาชาวโลก

วีรพันธุ์ มาลัยพันธุ์

“คิตตีเวค” (Kittiwake) เป็นอากาศยานแบบเครื่องร่อน ซึ่งเรียกว่า “glider” หรือบางทีก็เรียก “Sailplane” จดทะเบียนอากาศยานกับสมาคมเครื่องร่อนแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๗ (ค.ศ.๑๙๔๔) จึงมีสัญชาติเป็นอังกฤษ

เจ้าของอากาศยานลำนี้ เป็นเจ้านายที่คนไทยทั้งประเทศยกย่องให้เป็นวีรบุรุษทางการกีฬาแข่งรถในนามของ “พระองค์เจ้าพีระ ฯ”

ไม่เพียงแต่คนไทยเท่านั้น ผู้ที่มีการกีฬาอยู่ในหัวใจทั่วทั้งทวีปยุโรปและเกาะอังกฤษต่างก็รู้จักกันดีในนามของ “ปรีนซ์ พีระ”

“พระองค์เจ้าพีระฯ” มีพระนามเต็มว่า พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า พีระพงศ์ภาณุเดช เป็นพระโอรสพระองค์ที่ห้าของ สมเด็จพระราชปิตุรา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระอนุชาร่วมพระชนกชนนีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระปัยมหาราช

หม่อมมารดา คือ หม่อมเล็กภาณุพันธุ์ ณ อยุธยา สกุลเดิม “ยงใจยุทธ” พระองค์เจ้าพีระฯ ประสูติ เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ณ วังบูรพาภิรมย์ กรุงเทพมหานคร

ทรงรับการศึกษาระดับมัธยมจากโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ จึงได้เสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ

พ.ศ. ๒๔๗๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จุลจักรพงษ์ ซึ่งทรงศึกษาอยู่ก่อนในประเทศอังกฤษทรงรับไว้ในพระอุปถัมภ์อย่างน้อง ให้เข้าศึกษาที่โรงเรียน อีตัน (Eton) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงและมีการส่งเสริมด้านการกีฬาดีมาก ก่อนที่จะเข้าศึกษาวิชาประติมากรรมในโรงเรียนบายแอมเชอร์ (Byam Shaw School) ทำให้พระองค์เจ้าพีระฯ โปรดทั้งการกีฬาและศิลปกรรม ทรงมีผลงานทางด้านประติมากรรมที่ได้รับเกียรติให้ตั้งแสดงในราชศิลปะสภาแห่งชาติของอังกฤษ (The Royal Academy of Art) นับว่าเป็นชาวตะวันออกคนแรกที่ได้รับเกียรติอันสูงยิ่งนี้

แต่พระกรณียกิจที่ทำให้คนทั่วโลกยกย่องในความสามารถ คือพระอัจฉริยภาพทางการขับรถแข่ง ภายหลังจากที่ได้ส่งพระองค์เจ้าพีระฯ เข้าแข่งได้ระยะหนึ่งมาก่อนนั้น ในนามของค่ายรถแข่งชื่อ “หนูขาว” ทรงได้รับของขวัญวันประสูติครบ ๒๑ ชันษา ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ จากพระองค์เจ้า จุล จักรพงษ์ เป็นรถแข่งที่ผลิตจากโรงงาน อี.อาร์.เอ ในประเทศอังกฤษ ขนาด ๑๕๐๐ ซีซี. รหัสประจำรถหมายเลข อาร์ ๒ บี. รถแข่งคันแรกนี้ได้รับการตั้งชื่อว่า “รอมิวลัส”

ต่อมา ค่ายหนูขาว ได้ส่งรถแข่งจากโรงงานเดียวกันเพิ่มเติมอีก ๒ คัน ได้รับการตั้งชื่อว่า “ริมัส” เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อของรถคันแรกซึ่งเป็นชื่อของพี่น้องฝาแฝดในตำนานที่เล่าว่า ได้รับการเลี้ยงดูจากหมาป่าเลี้ยงดูจนเติบโตและแฝดคนพี่เป็นผู้สร้างกรุงโรม ส่วนอีกคันหนึ่งนั้นแล่นได้รวดเร็วแต่ติดจะเกรเกตุยยากต่อการบังคับขับขี่ จึงได้รับการตั้งชื่อว่า “หนุมาน”

รถ “รอมิวลัส” เริ่มสร้างเกียรติภูมิให้แก่สยามประเทศในการแข่งที่สนามสำคัญที่สุดของยุโรป ณ รัฐโมนาโค ด้วยการเข้าเส้นชัยเป็นที่หนึ่งเมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ (ค.ศ. ๑๙๓๖) ทำให้ธงไตรรงค์ของไทยโบกสะบัดอยู่เหนือธงชาติอื่น ๆ เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ และต่อมาได้รับรางวัลชนะเลิศจากคะแนนรวมเป็นปีแรกในการแข่งประจำปี พ.ศ. ๒๔๗๙ (ค.ศ. ๑๙๓๖) แล้วต่อมายังได้รับรางวัลชนะเลิศติดต่อกันอีกถึงสองปีซ้อนใน พ.ศ. ๒๔๘๐ (ค.ศ. ๑๙๓๗) และปี พ.ศ. ๒๔๘๑ (ค.ศ. ๑๙๓๘) นับเป็นสิ่งอัศจรรย์ในวงการแข่งรถที่ไม่เคยมีใครเคยทำได้มาก่อน และยังไม่มีผู้ใดสามารถทำได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้

แต่เกียรติยศภาคภูมิที่สุดของพระองค์เจ้าพีระฯ นั้นหาใช่รางวัลจากการแข่งขันไม่ ความภาคภูมิใจที่สุดนั้นกลับเป็นการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ พร้อมด้วยพระอนุชาธิราช คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน พร้อมด้วยสมเด็จพระราชชนนีและสมเด็จพระเชษฐาธิราช ๆ เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรให้กำลังใจที่สนามแข่งในวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ สนามแข่งกรุงเบอร์ลิน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

แม้ว่า พระองค์เจ้าพีระฯ จะมีได้รับชัยชนะในวันนั้น เนื่องจากทรงตื่นเต้นจนแรงเครื่องเกินไป ทำให้เครื่องฟังก่อนจะวิ่งได้ ครบระยะทาง

หลังจากประเทศเยอรมันนี้พ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ ๑ แล้ว ก็ถูกผูกมัดด้วยสนธิสัญญาแวร์ซายส์ จึงไม่สามารถสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ร้ายแรงได้ แม้ว่าจะเป็นผู้นำในทางวิชาการด้านการบินอยู่ในขณะนั้นก็ตาม เยอรมันจึงเร่งส่งเสริมกิจการสร้างเครื่องร่อนแทนการสร้างเครื่องบินรบจนเกิดทักษะทางการบินมากกว่าประเทศใดในยุโรป ตลอดจนเกิดโรงงานสร้างเครื่องร่อนแบบใหม่ ๆ ขึ้นมากมายและความพร้อมดังกล่าวนี้อเอง ที่ทำให้เยอรมันสามารถเนรมิตเครื่องบินชนิดต่าง ๆ ขึ้นราวปาฏิหาริย์ภายในเวลาเพียงเล็กน้อยหลังจากฉีกสนธิสัญญาแวร์ซายส์ และนำประชาคมยุโรปเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒

ทางฝ่ายประเทศอังกฤษซึ่งเพิ่งจะตื่นตัว มองเห็นความสำคัญของกิจการบินร่อนขึ้นมาบ้าง จึงเกิดบริษัทสลิงส์บี้ (Slingsby Sailplanes Co., Ltd.) ผลิตเครื่องร่อนรุ่น “กัลล์ ๑ (GULL ๑)” ซึ่งก็แสดงสมรรถภาพได้น่าทึ่งมากโดยการทำสถิติบินข้ามช่องแคบอังกฤษเป็นครั้งแรกโดยอากาศยานที่ไม่ใช้เครื่องยนต์ ในวันที่ ๒๒ เมษายน ค.ศ. ๑๙๓๙ (พ.ศ. ๒๔๘๒) ใช้เวลาบินร่อนสองชั่วโมงครึ่งจึงมาถึงที่ แซงต์ โอเมร์ (St. Omer) ในฝรั่งเศสซึ่งห่างจากสถานที่เริ่มออกเดินทางถึง ๒๑๐ กิโลเมตร ทำความเร็วเฉลี่ยได้ถึง ๘๔ กม./ชม.

เครื่องร่อนรุ่น “กัลล์ ๑” ได้รับการพัฒนาระบบโครงสร้างปีกให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นกลายเป็นรุ่น “กัลล์ ๓” ทำการบินเป็นครั้งแรกตามรายงานในหนังสือ “ไกลดิ้ง สเปเชียล” (Gliding Special) ว่า เริ่มบินในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ (ค.ศ. ๑๙๔๐) ด้วยสมรรถนะคล้ายคลึงกับแบบไมส์ โอลิมเปีย (Meise Olympia) ของเยอรมันซึ่งออกแบบโดย ฮันส์ จาคอบ (Hans Jacobs) แต่ตามหนังสือ “แอโรเพลน” ฉบับประจำเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ อ้างถึงหลักฐานจากสมุดปั๊มคู่มือประจำเครื่องว่า “กัลล์ ๓” บินเป็นทางการครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ (ค.ศ. ๑๙๔๒) จึงมีความเป็นไปได้ว่าเครื่องร่อนชุด “กัลล์ ๓ แบบ ๑๕” นี้ใช้เวลาพัฒนาปรับปรุงอยู่เป็นเวลา ๒-๓ ปี ในช่วงการเริ่มบินทดสอบจนถึงการบินที่มีการบันทึกในสมุดปั๊มประจำเครื่องอย่างเป็นทางการ

ส่วนรุ่น “กัลล์ ๒” นั้นเป็นแบบสองที่นั่งเคียงกันเหมาะสำหรับการสอนฝึกบิน โดยเหตุที่เครื่องร่อนรุ่นแรก ๆ เหล่านี้ไม่ได้รับการออกแบบให้มีลูกล้ออยู่ด้วย จึงใช้ฐานล้อชนิดที่ปลดหลุดออกไปได้สำหรับการบินขึ้น

เครื่องร่อนเหล่านี้เป็นอากาศยานชนิดหนึ่ง ลักษณะทั่ว ๆ ไปคล้ายเครื่องบินที่ปราศจากเครื่องยนต์ มีปีกขนาดใหญ่และยาวกว่าเครื่องบินปกติมาก ส่วนประกอบโครงสร้างทำด้วยวัสดุที่เบาแต่แข็งแรงเป็นพิเศษ มีขนาดต่าง ๆ ตั้งแต่นั่งได้เพียงคนเดียวเพื่อการฝึกบินหรือเพื่อการกีฬา จนถึงขนาดใหญ่มากบรรทุกทหารพร้อมยุทธสัณหาระได้คล้ายเครื่องบินลำเลียง การบินร่อนต้องอาศัยการลากจูงโดยรถยนต์หรือถ้าต้องการความสูงมาก ๆ ก็จะสามารถพุ่งขึ้นไปปล่อยด้วยเครื่องบิน เครื่องร่อนจะอาศัยกำลังลมพัดพุงตัวเนื่องจากปีกมีขนาดใหญ่เพียงพอ และบินร่อนไปได้เรื่อย ๆ ตามกำลังลมลักษณะเดียวกับว่าดัดลมบน สามารถลงจอดบนสนามหญ้าที่ราบเรียบพอสมควรด้วยความเร็วขณะร่อนลงต่ำมากจึงไม่จำเป็นต้องมีลูกล้อ แต่จะทำการคืบเชิงรูปร่างไม่ต้านลมไว้แทนลูกล้อที่ได้ต้อง

ในการบุกเข้ายึดเกาะครีต ซึ่งเป็นที่มั่นสุดท้ายของกองทัพฝ่ายสัมพันธมิตรชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียนใต้สุดของแผ่นดินใหญ่ยุโรป ฝ่ายเยอรมันได้เลือกใช้วิธีโจมตีด้วยกำลังทางอากาศซึ่งประกอบไปด้วยพลร่ม และเครื่องร่อนขนาดใหญ่ บรรทุกทหารราบอากาศได้เป็นจำนวนมากเข้าทำการเป็นผลสำเร็จงดงามยิ่ง ยุทธวิธีดังกล่าวนี้ทำให้ชาวอังกฤษซึ่งหวาดกลัวการโจมตีทางอากาศด้วยการดำทิ้งระเบิดโจมตี ยิ่งหวาดผวามากยิ่งขึ้นว่าจะตื่นขึ้นมาพบปากกระบอกปืนทหารนาซีเยอรมันด้วยการ “บินเจียบ” ลงยึดเกาะอังกฤษด้วยเครื่องร่อน การป้องกันในขณะนั้นก็กระทำกันโดยอาศัยบอลลู่นาเวนห้อยด้วยลวดตาข่าย ติดตั้งไว้ตามจุดยุทธศาสตร์และใช้ระบบเรดาร์ซึ่งอยู่ในระยะต้นแบบที่เพิ่งจะคิดค้นขึ้นมาได้ จึงมีสมรรถนะต่ำมากไม่มีใครน่าไว้วางใจมากนัก

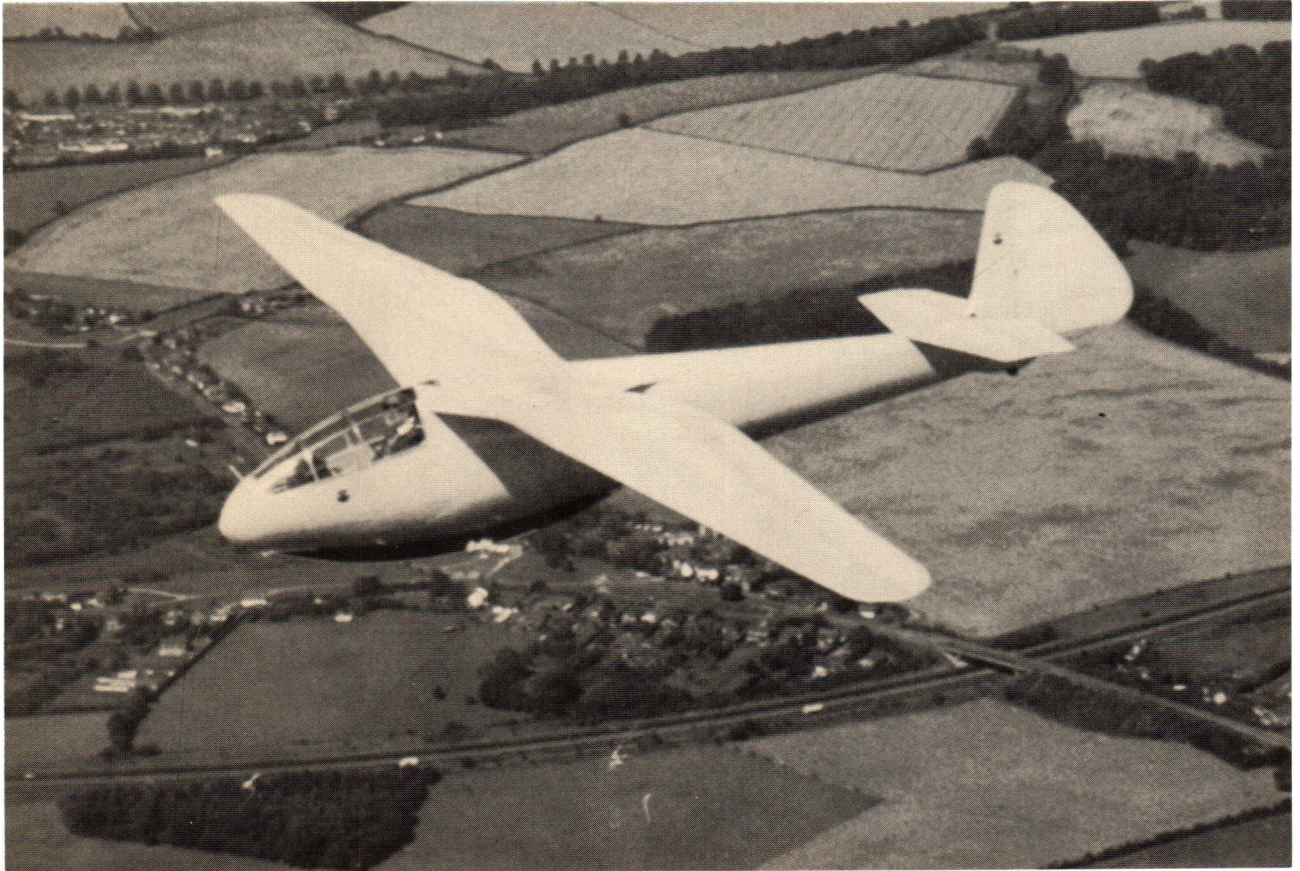
ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นี้เอง ที่พระองค์เจ้าพีระฯ กับเจ้านายไทยอีกหลายพระองค์ยังคงประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ได้ให้ความร่วมมือในการต่อสู้ป้องกันเกาะอังกฤษอย่างเต็มความสามารถ บางพระองค์ทำหน้าที่ทางการรบที่สำคัญจนตลอดสงคราม เช่นพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช และบางพระองค์ก็ได้สิ้นพระชนม์ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างกล้าหาญ เช่นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจระศักดิ์สุประภาตได้สิ้นพระชนม์ในหน้าที่นักบินระหว่างการนำเครื่องบินจากโรงงานไปสู่แนวหน้า ส่วนพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ และพระองค์เจ้าพีระฯ ได้สมัครเป็นสมาชิกในกองอาสารักษาดินแดนทำหน้าที่ “โฮมการ์ด”

เนื่องจากบริษัทสะลิงส์บี ซึ่งเป็นผู้ผลิตเครื่องร่อนขนาดใหญ่เพื่อใช้งานสงครามให้แก่สัมพันธมิตร ต้องการนักบินลองเครื่องร่อนที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่สำหรับใช้ขนส่งทหารราบอากาศไปทำการตีโต้บหลังแนวรบกองทัพนาซีเยอรมันร่วมกับพลร่ม ด้วยเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวอังกฤษว่า พระองค์เจ้าพีระฯ ทรงมีเชี่ยวชาญในการบินด้วยเครื่องร่อนมาก จึงได้รับเชิญจากบริษัทสะลิงส์บี ให้ทำหน้าที่เป็นนักบินลองเครื่อง ซึ่งเป็นงานเสี่ยงอันตรายและผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวจะต้องเป็นผู้เข้าใจในลักษณะอาการข้อบกพร่องจากลักษณะการบินในท่าทางต่าง ๆ เป็นผู้ให้ข้อมูลที่จะต้องแก้ไขของเครื่องร่อนลำใหม่เพื่อการปรับแต่งระบบการควบคุมบังคับให้ได้คุณภาพตามความต้องการของฝ่ายออกแบบ

เมื่อมีการผลิตเครื่องร่อนเข้าประจำการมากขึ้นเพื่อเตรียมการยกพลขึ้นบกที่ฝั่งนอร์ม็องดีพระองค์เจ้าพีระฯ ก็ทรงทำหน้าที่ครูผู้ฝึกสอนการบินให้แก่นักบินอังกฤษ เป็นผลให้การรบของฝ่ายสัมพันธมิตรบรรลุเป้าหมายตามแผนการรบรุกตอบโต้ฝ่ายนาซีจนชนะสงครามในที่สุด

ในตอนกลางของสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยกลายเป็นประเทศที่ขวางทางการรุกรานของญี่ปุ่นทางด้านมหาสงครามเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องยatraทัพผ่านประเทศไทยเพื่อประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ในการยึดครองดินแดนอาณานิคมในอดีตของประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร รวมทั้งพม่าและอินโดจีน สถานการณ์จึงบังคับให้ประเทศไทยจำต้องให้ความร่วมมือแก่กองทัพญี่ปุ่นยกกำลังผ่านประเทศไทยและจำเป็นต้องประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร

ตามความจำเป็ดังกล่าวจึงได้เกิดกองกำลังใต้ดินต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นอย่างลับ ๆ เรียกว่า “หน่วยเสรีไทย” มีกองบัญชาการที่สำคัญอยู่ในประเทศอังกฤษด้วย โดยเหตุที่พระองค์เจ้าพีระฯ เป็นเชื้อพระวงศ์ชั้นสูง จึงมีอาจเข้าร่วมเป็นเสรีไทยได้ แต่การเข้าร่วมสงครามโดยให้ในการช่วยเหลือฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นผลดีเป็นอย่างยิ่ง เมื่อสงครามโลกสิ้นสุดลงด้วยการยอมแพ้ของฝ่ายนาซีเยอรมันและญี่ปุ่น ประเทศไทยได้รับอดพ้นจากการตกเป็นฝ่ายแพ้สงครามไปได้อย่าง

หลุดหวัดจากการพิจารณาถึงพฤติกรรมของหน่วยเสรีไทย และผลงานที่รู้เห็นประจักษ์แก่สายตาวาอังกฤษอย่างชัดเจน อย่างหนึ่งนั่นคือ งานฝึกการบินที่พระองค์พระฯ ได้ทรงปฏิบัติให้เป็นคุณแก่ประเทศชาติในสถานะคนไทยที่มีคุณภาพ นำหน้าชาวยุโรป

พระองค์เจ้าพีระฯ ได้ซื้อเครื่องบินรุ่น “กัลล์ ๓” ในปี พ.ศ.๒๔๘๗ (ค.ศ.๑๙๔๔) และทรงให้ฉายาเมื่อจดทะเบียนว่า “คิตติเวค” (Kittiwake) ได้ทรงสั่งทำหน้าต่างพิเศษด้านบนลำตัวเพื่อให้เจ้าสุนัขตัวโปรดพันธุ์ เทอร์เรีย ซึ่งจะต้องติดสอยห้อยตามไปทุกแห่งแหล่งที่ได้มีโอกาสขึ้นชมกับทิวทัศน์จากที่นั่งข้างหลังนักบินเจ้านาย ตามรายงานข่าวกล่าวว่า ครั้งหนึ่งนายบาวคู่นี้ขึ้นไปผจญภัยกันที่ระดับสูงถึงหนึ่งหมื่นสองพันฟุตทีเดียวแถมอยู่ในขณะที่มีพายุฝนฟ้าคะนองอีกด้วย

สีของเครื่องบินลำนี้ก็ใช้สีที่ทรงโปรดปราน คือ สีฟ้า ซึ่งเป็นสีเฉพาะพระองค์ท่านใช้สำหรับรถแข่งจนเป็นที่คุ้นตาวาชาวยุโรปเมื่อรถสีดังกล่าววิ่งนำหน้ารถแข่งสีอื่น ๆ เข้าเส้นชัยเป็นที่หนึ่งอยู่เสมอ ๆ จนเป็นที่รู้จักกันในนามของ “สีพีระ” (Bira Blue)

ในเบื้องต้นนั้น ชื่อ “คิตติเวค” เป็นที่สงสัยในกลุ่มสมาชิกชมรมเจ้าดาราทองว่า มาจากชื่ออะไรกันแน่ ในครั้งแรกก็พุ่งเป้าไปที่เจ้าสุนัขเทอร์เรียตัวโปรด แต่จากการค้นคว้าเพิ่มเติมก็พบว่าเจ้าสุนัขนักบินผู้ช่วยตัวนี้มีนามกรชัดเจนอยู่แล้วชื่อว่า “ทิช” (Titch) ข้อสันนิษฐานนี้จึงตกไปผู้เขียนจึงได้ลองค้นดูตามชื่อของนกพันธุ์ต่าง ๆ จากหนังสือพันธุ์นกในประเทศไทยก็ไม่ปรากฏ เมื่อลองไปค้นจากหนังสือนกต่างประเทศบางเล่มเท่าที่มีในบ้านก็เริ่มระแคะระคายว่า เป็นชื่อนกนางนวลขนาดเล็กชนิดหนึ่ง จึงรีบกระหืดกระหอบไปหอสุมดแห่งชาติทำให้ได้ข้อมูลมาโดยละเอียดพอจะเป็นข้อสรุปสันนิษฐานถึงความชื่นชอบในตัวเจ้า “คิตติเวค” จนทำให้ทรงเปลี่ยนชื่อจากเดิมมาดังนี้

ประการแรก เจ้า “คิตตีเวค” เป็นนกในประเภทนกนางนวลด้วยกัน การสร้างเครื่องร่อนชุด “กัลล์” คือชุด “นางนวล” ของทีมงานบริษัทสะลิงสะปี่นี้ เกิดขึ้นจากความบังเอิญในการบินร่อนของนกนางนวลซึ่งมีการบินร่อน โฉบเฉี่ยวหากินตามยอดคลื่น ด้วยปีกที่เรียวงามโค้งลงเล็กน้อย และมีสมรรถนะในการบินอย่างดีเยี่ยม ทั้งในขณะ ที่บินร่อนช้า ๆ สง่างามเหนือยอดคลื่น แต่ก็กลับมีความสามารถในการบินผาดโผนพลิกแพลงได้เป็นอย่างดี จนเกิดบท ประพันธ์เช่นเรื่อง “โจนาธาน ลิฟวิงสตัน-นกนางนวล” ขึ้นมา โดยผู้ประพันธ์สมผสานข้อเท็จจริงทางการฝึกบินเข้ากับ ปรัชญาทางความคิดด้านจิตธรรมอย่างคล่องจองเป็นที่สุด เครื่องร่อนรุ่น “นางนวล” จึงมีปีกที่แปลกประหลาดกว่า เครื่องร่อนใด ๆ ในโลก คือ มีช่วงปลายปีกหักงุ้มลงเล็กน้อย แทนที่จะขีดปลายปีกขึ้นแฉกเช่นเครื่องร่อนทั่ว ๆ ไป ซึ่งมี จุดมุ่งหมายที่ต้องการจะบินร่อนช้า ๆ เป็นจุดประสงค์หลัก

การเปลี่ยนชื่อเป็น “คิตตีเวค” จึงไม่ทำให้ขัดกับเอกลักษณ์สำคัญแต่เดิมไปเลย กลับสอดคล้องกับรูปร่างและ สมรรถนะของอากาศยานลำนี้ แทนการใช้ชื่อเดิมจากโรงงานเป็นหมายเลขรุ่นอันน่าเบื่อ นับเป็นความอัจฉริยะในด้านการ ใช้ภาษาศาสตร์อีกประการหนึ่งของเจ้านายพระองค์นี้ นอกเหนือจากการเป็นแชมป์โลกทางด้านการขับรถแข่ง และทาง ด้านการสร้างผลงานทางประติมากรรมเท่าที่ทราบกันมาแต่ดั้งเดิม

ประการต่อมา เจ้านก “คิตตีเวค” นี้ ปรากฏว่าเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวทะเลบอลติกเหนือ นอกจากจะเป็น นกนางนวลขนาดเล็กสวยงามน่ารัก มีความยาวลำตัวราว ๑๖ นิ้ว และนอกเหนือจากการชอบทำรังอยู่บนหน้าผาสูงชัน ตามชายฝั่งบริเวณทะเลแล้ว เจ้า “คิตตีเวค” ยังแปลกกว่านกนางนวลทั่วไปอีกด้วย กล่าวคือ เป็นนกที่ชอบบินร่อนนาน ๆ หากินเหยื่อใกล้ผิวน้ำในท้องทะเลห่างไกลชายฝั่ง นอกจากนี้เจ้านก “คิตตีเวค” ยังมีศีลธรรมต่างจากนกนางนวลชนิด อื่น ๆ อีกด้วยตรงที่ไม่มีนิสัยลักขโมยไข่ และที่เลวร้ายที่สุดคือขโมยกันแม้แต่ลูกอ่อนจากรังตัวอื่นเป็นอาหารตามวิสัย นกทะเลต่าง ๆ ที่ทำรังอยู่บนพื้นดินใกล้ชายฝั่ง ในการเกี่ยวพาราสักกันจะร้องเกี่ยวกันเสียงดังว่า “คิต-ตี้-แวกค” ซึ่งเป็นที่มา ของชื่อมัน

จากประวัติของพระองค์เจ้าพีระ ฯ เราได้ทราบกันว่าทรงเป็นปฎิมากรที่ชาวอังกฤษยกย่องในผลงานของท่าน ซึ่งตาม ปกติผู้มีฝีมือทางการปั้น-วาด จะต้องเป็นผู้มีความเป็นช่างสังเกตที่ดีจึงสันนิษฐานได้ว่า พระองค์เจ้าพีระ ฯ ทรงพอ พระทัยในคุณสมบัติประการต่าง ๆ ของนกทะเลชนิดนี้จึงทรงนำมาใช้เป็นชื่อเครื่องร่อนของพระองค์และเขียนไว้ได้ห้อง นักบินอย่างชัดเจน

หลังจากนั้นเครื่องร่อน “คิตตีเวค” ก็ถูกเปลี่ยนมือตกทอดกันไปหลายครั้งจนในที่สุดได้มีนักอนุรักษ์การบินชาว อังกฤษผู้หนึ่งซึ่ง “ทิ้ง” ในความอัจฉริยะทางการแข่งรถของ “ปรินซ์พีระ” มาช้านาน ชื่อ นาย ไมเคิล บีช (Michael Beach) ซึ่งนิยมเรียกกันว่า ไมค์ บีช (Mike Beach) ได้อุตสาหิตติดตามร่องรอยของเจ้า “คิตตีเวค” จนไปพบอยู่ที่สโมสรการบิน ร่อนแห่งหนึ่ง โดยถูกถอดเป็นชิ้นส่วนเก็บไว้ในส่วนท้ายลำตัวเครื่องร่อนแฮมิลคาร์ (Hamilcar) ขนาดใหญ่ที่เคยใช้การ สงคราม แต่โชคไม่ดีที่หลังคาลำตัวที่ใช้เป็นที่เก็บนั้นรั่ว ทำให้น้ำฝนไหลลงมาทำความเสียหายให้แก่ “คิตตีเวค” ไปเป็นบางส่วน เมื่อไมค์ บีช เจริญขอซื้อจากสโมสร ฯ ก็พบเงื่อนไขสำคัญคือต้องยินยอมให้นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานได้ เพราะ เครื่องร่อนลำนี้มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษอยู่ด้วย

หลังจากการติดต่อผ่านสื่อต่าง ๆ อยู่ระยะหนึ่งเพื่อหาผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับแบบแปลนการสร้างในบริษัทสลิงส์บี้ ซึ่งเปลี่ยนแปลงยกเลิกกิจการไปนานแล้ว นายไมค์ บีช ก็ได้พบข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญเก่าซึ่งไปอยู่ถึงเมอร์บิวด้ามาทำการซ่อมมอริักษ์ ด้วยการทุ่มเทเวลาให้ในการซ่อมมอริักษ์โดยใช้ช่างฝีมือถึงประมาณหนึ่งพันชั่วโมงงาน เจ้า “คิตตีเวค” ลำนี้นี้ก็กลับคืนสภาพดั้งเดิมที่ออกแบบมาในครั้งแรกโดย “เฟรด สลึงส์บี้” (Fred Slingsby) แม้ว่าก่อนหน้านี้จะปรากฏหลักฐานตามสมุดปั๊มคู่มือประจำเครื่องบินว่า เคยถูกดัดแปลงฝาครอบเหนือห้องนักบินและแผงหน้าปัดไปบ้างบางส่วน จนทำให้มีชื่อถูกกล่าวถึงใหม่ตามชื่อผู้ซ่อมเปลี่ยนว่า “ฮอค ริด-คิตตีเวค” (Hawkridge Kittywake) และแล้ว “คิตตีเวค” ในเรือนร่างและสีลัน “พีระ บลู” ดั้งเดิมนั้นก็สามารถบินขึ้นอวดโฉมบนท้องฟ้าได้อีกครั้งหนึ่ง ต่อมาจึงได้รับการติดต่อจากพิพิธภัณฑ “บรู๊คแลนด์ส (Brooklands) ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑของสนามแข่งแห่งแรกในโลกใกล้กรุงลอนดอน ขอให้นำมาจัดแสดงในงานฉลองครบรอบ ๘๐ ปี ของสนามแข่งรถแห่งนี้ ในสถานะที่เป็นสนามที่สร้างขึ้นเพื่อกิจการแข่งรถยนต์และรถจักรยานยนต์โดยเฉพาะเป็นแห่งแรกในโลก และต่อมายังมีชื่อเสียงในด้านการเป็นสนามบินทดลองการสร้างเครื่องบินตลอดจนอากาศยานที่สำคัญของอังกฤษ โดยมีกำหนดการเชิญพระองค์เจ้าพีระฯ ไปร่วมในการจัดแสดงดังกล่าว ในสถานะที่พระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์กับสนามแห่งนี้อย่างยิ่ง

เป็นที่น่าสนใจยิ่งเมื่อปรากฏว่า ก่อนถึงวันพิธีไม่นาน ในตอนเที่ยงคืนของวันคริสต์มาสที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ (ค.ศ.1985) พระองค์เจ้าพีระฯ ได้สิ้นพระชนม์ลงแต่ล่ำพั้งในสถานียรถใต้ดินเอร์ล คอร์ต (Earl Court) กลางกรุงลอนดอน ก่อนที่จะมีโอกาสดำเนิน “คิตตีเวค” ในสภาพเดิมอีกครั้งหนึ่ง และก่อนที่จะได้พบเห็นมหาชนชาวอังกฤษ ที่เข้ามาชื่นชมเรื่องราวในอดีตการแข่งรถของเจ้าชายแซมเปียนสามปีซ้อน นักขับรถผู้มาจากแผ่นดินไกลโพ้นทางตะวันออกนาม “สยามประเทศ”

ภาพถ่ายของเด็กชายเล็ก ๆ สองคนยืนอยู่ข้างรถแข่งร่วมกับ “นักแข่งรถ” คงจะเป็นสิ่งที่มีค่าที่สุดในกระเป๋าติดตัวมาตลอดชีพของชายชาวตะวันออก ผู้เสียชีวิตในสถานียรถใต้ดินตามล่ำพั้งซึ่งจากการตรวจสอบต่อมาพบว่า ผู้เสียชีวิตผู้นี้คือ อดีตนักแข่งรถผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดขวัญใจผู้รักการกีฬาทั่วโลกนาม ปรีนซ์พีระ-THE PRINCE OF THE GOLDSTARS ส่วนเด็กทั้งสองในภาพนั้น คือ ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริราชเจ้าแห่งมหาชนชาวสยามถึงสองพระองค์ นั่นเอง

โรงพยาบาลของ พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภายในประเทศไทย

ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงนิพนธ์

ในครั้งที่แล้วข้าพเจ้าได้กล่าวถึงที่พักคนเดินทางของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ภายในประเทศไทย และได้กล่าวไว้ด้วยว่า “การสร้างที่พักคนเดินทางเหล่านี้ควบคู่ไปกับการสร้างสถานพยาบาลหรือโรคยาศาล ๑๐๒ แห่งซึ่งมีอยู่ทั่วราชอาณาจักรขอมเช่นเดียวกัน ได้ค้นพบสถานพยาบาลเหล่านี้อย่างน้อยราว ๑๕ แห่ง เพราะได้ค้นพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤตซึ่งมีข้อความเกือบจะคล้ายคลึงกันประกอบอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังได้ค้นพบร่องรอยของสถาปัตยกรรมที่คล้ายคลึงกันอีก ๑๗ แห่ง ด้วยเหตุนี้เราจึงอาจกล่าวได้ว่าในบรรดาสถานพยาบาล ๑๐๒ แห่งของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้นได้ค้นพบสถานที่ตั้งแล้วมากกว่า ๓๐ แห่งหรือเกือบ ๑ ใน ๓ สำหรับเรื่องโรงพยาบาลเหล่านี้จะได้นำมากล่าวให้ทราบต่อไปในภายหลัง”

ด้วยเหตุนี้ในที่นี้จะกล่าวถึงจารึกเสียก่อนจารึกที่จะกล่าวอ้างอิงถึงในที่นี้ค้นพบที่เมืองทวายพองในประเทศลาว และศาสตราจารย์โนตันักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสก็ได้เคยอ่านไว้แล้วเมืองทวายพองนั้นตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศลาว ตรงข้ามกับเมืองเวียงจันทน์ จารึกนี้ยังคงอยู่แต่เป็นภาษาสันสกฤต เป็นจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งราชอาณาจักรขอม พระองค์ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔ ถึงราว พ.ศ. ๑๗๖๐ เป็นจารึกที่ค้นพบเหนือสุดของอาณาจักรของพระองค์ แสดงว่าอำนาจของขอมได้แผ่ขึ้นไปถึงที่นั่นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘

จารึกนี้กล่าวถึงการสร้างโรงพยาบาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และเป็นจารึกที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาลัทธิมหายานโดยกล่าวเริ่มต้นสรรเสริญถึงพระพุทธเจ้า ๓ กาย คือนิรมลกาย ได้แก่ กายที่บิดเบือนไปได้ ธรรมกายคือพระธรรม และสัมโพธิกาย คือกายที่ตรัสรู้แล้ว ต่อจากนั้นจึงกล่าวสรรเสริญถึงพระพุทธเจ้าผู้รักษาโรค คือพระพุทธโฆษาชยคุรุไวฑูรยประภา และพระโพธิสัตว์ผู้รักษาโรคอีก ๒ องค์คือ พระโพธิสัตว์สุริยไวโรจนะและพระโพธิสัตว์จันทรไวโรจนะ ทั้งสามองค์นี้เป็นที่เคารพนับถือมากในพุทธศาสนาในประเทศจีน ทิเบต และญี่ปุ่น หลังจากนั้นจารึกก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือกล่าวสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในตอนต้น กล่าวถึงกฎเกี่ยวกับบุคคลและสิ่งของในโรงพยาบาลในตอนกลาง และตอนท้ายเกี่ยวกับการขอให้พระราชขอมในอนาคตจงรักษาโรงพยาบาลนี้ไว้

คำกล่าวสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้กล่าวถึงเชื้อวงศ์ของพระองค์ ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงความยากลำบากของอาณาจักรขอมก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชย์และพระองค์ได้ทรงกระทำให้สงบราบคาบได้อย่างไร

ถัดจากนั้นจึงกล่าวถึงอโรคยศาลที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ทรงสร้างขึ้น ณ แดนนั้นซึ่ง ณ ที่นั้นก็คงหมายถึงแถบเมืองทรายฟองในประเทศลาวนั่นเอง ได้ทรงสร้างขึ้นในบริเวณใกล้เคียงกับวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งใช้คำว่า “สุคตาลัย” เป็นที่ซึ่งบุคคลเคารพบูชารูป**พระโภชชยสุคต**และพระโพธิสัตว์ ๒ พระองค์ คือพระสุริยไวยโรจน์และพระจันทรไวยโรจน์ โรงพยาบาลหรืออโรคยศาลนี้เปิดรักษาแก่บุคคลทั้ง ๔ วรณะ ตัวบุคคลที่ประจำอยู่ใน อโรคยศาลแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือผู้ที่มีสิทธิอาศัยอยู่และผู้ที่ต้องออกค่าใช้จ่ายเอง

บุคคลที่มีสิทธิอาศัยอยู่นั้นแบ่งออกเป็นแพทย์ ๒ คน ผู้รับใช้แพทย์เป็นชาย ๑ คน หญิง ๒ คน ผู้ดูแลคลังเก็บของ ๒ คน คนครัว ๒ คน บุคคลที่ไม่ทราบว่าจะทำหน้าที่อะไรคือยัชฌาหาริเณมา ๒ คน บุรุษพยาบาล ๑๔ คน หญิง ๘ คน ซึ่งเป็นผู้ตำข้าวเสีย ๒ คน รวมทั้งหมด ๓๓ คน สำหรับผู้ที่ต้องออกค่าใช้จ่ายเองนั้นจารึกไม่ได้บ่งบอกถึงหน้าที่ แต่บอกว่ามีทั้งหมด ๖๖ คน รวมจำนวนทั้งหมดจึงมี ๙๙ คน นอกจากนี้ยังมีผู้กระทำการพิธสังเวย ๒ คน โหระ ๑ คน รวมด้วยกันแล้วจึงมีทั้งหมด ๑๐๑ คน

ทุกวันมีการแจกข้าวและเครื่องสังเวย สำหรับนักชดถุภษสำคัญ ๓ ครั้งต่อปีมีการแจกอาหาร ยา แก่ผู้ที่อยู่ในโรงพยาบาล ของที่แจกมีเป็นต้นว่า เสื้อผ้า ไม้กฤษณา ขี้ผึ้ง งา เนยเหลว พริกไทยบด การบูร น้ำตาล ปลา ไม้จันทน์ ชิง กระวาน ฯลฯ

นอกจากนี้พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ยังโปรดให้ผู้ที่อยู่ในอโรคยศาลอยู่ในความดูแลของอัครมหาเสนาบดี ไม่ต้องเสียภาษี ไม่ต้องถูกทำโทษยกเว้นผู้ที่ทำร้ายร่างกาย ผู้อื่น

ตอนสุดท้าย จารึกกล่าวว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงขอให้พระราชวงศ์ต่อ ๆ ไปของอาณาจักรขอมจงทะนุบำรุงอโรคยศาล และผู้ที่กระทำการดังกล่าวจะได้ขึ้นไปสู่สวรรค์ซึ่งแวดล้อมไปด้วยนางอัปสร

จารึกซึ่งค้นพบที่เมืองทรายฟองนี้สลักบนแท่งศิลาสี่เหลี่ยม สูงด้านละ ๕๐ เซนติเมตร กว้าง ๒๐ เซนติเมตร สามหน้าแรกมีจารึก ๒๔ บรรทัด หน้าสุดท้าย ๒๖ บรรทัด แต่งเป็นคำประพันธ์ทั้งหมด ๔๘ บท โดยแบ่งเป็นคำประพันธ์ ๓ แบบคือ โคลง อุปชาติ และสัรคธรา แต่ละบทเขียนเป็น ๒ บรรทัด จารึกสลักอย่างดีและชำรุดเพียง ๒ แห่งเท่านั้น

มีจารึกอยู่ ๒ บทที่จับใจและน่าน่านามากกล่าวไว้ในที่นี้คือบทที่ ๑๓ ซึ่งกล่าวว่า **“พระองค์ทรงได้รับการทรมานจากโรคร้ายไข้เจ็บของประชาชนของพระองค์ ยิ่งกว่าโรคร้ายไข้เจ็บของพระองค์เอง คือความเจ็บปวดของประชาชนเหล่านี้ที่ก่อให้เกิดความเจ็บปวดแก่พระราชา หาใช่ความเจ็บปวดที่เกิดแก่พระองค์เองไม่”** และบทที่ ๔๖ ซึ่งกล่าวว่า **“สัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ขอให้ข้าพเจ้าจุดเขาขึ้นมาได้ด้วยคุณความดีของการกระทำนี้เถิด”**

สำหรับพระพุทโธโภชชยคุรุนี้ศาสตราจารย์เปลลิโอต์นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่งได้กล่าวอธิบายไว้ว่าพระพุทโธโภชชยคุรุนี้เป็นพระพุทโธเจ้าที่มีผู้เคารพนับถือมากที่สุดองค์หนึ่งในประเทศจีน ญี่ปุ่น และทิเบต พระนามเต็มของพระองค์นั้นคือ “โภชชยคุรุไวฑูรยประภา” นามนี้ปรากฏอยู่ในพระสูตรที่กล่าวสรรเสริญพระพุทโธโภชชยคุรุผู้รักษาโรคซึ่งเดิมคงแต่งขึ้นในภาษาสันสกฤตในประเทศอินเดีย แม้ได้สูญหายไปแล้วแต่ก็ยังคงมีคำแปลเป็นภาษาจีนอยู่หลายฉบับ ที่เก่าที่สุดคงแปลขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๙๖๐-๙๖๕ ผู้ที่แปลพระสูตรนี้ที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งคือหลวงจีนเหียนจิงหรือพระถัง

ต่อจากนี้จะได้พูดถึงสถาปัตยกรรมของอโรคยศาลบ้าง ศาสตราจารย์เซเดส นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่ง ได้กล่าวว่า สถานที่ตั้งของอโรคยศาล ๑๕ แห่ง จากโรงพยาบาลทั้งหมด ๑๐๒ แห่งซึ่งมีกล่าวไว้ในจารึกของปราสาทตาพรหมในประเทศกัมพูชา สามารถทราบได้จากจารึกซึ่งค้นพบตามปราสาทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ ปราสาทจานจุม ปราสาทขนา ปราสาทโคกโรกา ปราสาทบันทายແລງ ปราสาททางทิศตะวันตกของประตูทิศตะวันตกของเมืองพระนครม ปราสาทตาพรหมเกล ปราสาทตาแก้ว ปราสาทตาแกโปง ปราสาทวัดสวาย ปราสาทเหล่านี้ตั้งอยู่ในประเทศกัมพูชาและที่เมืองทรายฟองในประเทศลาว สำหรับทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยก็มีที่ปราสาทตาเมือนโตจ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทวัดปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทครบุรี ปราสาทพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา และปราสาทวัดกู่

โรงพยาบาลเหล่านี้คงสร้างด้วยไม้ เพราะเหตุว่าผู้เจ็บป่วยคงไม่ได้พักอยู่ในอาคารที่ก่อด้วยหินหรืออิฐ อาคารที่ก่อด้วยหินหรืออิฐย่อมใช้สำหรับศาสนสถานโดยเฉพาะ เพราะเหตุว่าแม้แต่พระราชและขุนนางชั้นสูงก็ประทับและอาศัยอยู่ในอาคารไม้ อย่างไรก็ตามจารึกก็สามารถทราบได้ว่าโรงพยาบาลเหล่านี้ประกอบด้วยวิหาร ซึ่งก่อด้วยหินและกำแพงล้อมรอบซึ่งก่อด้วยหินเช่นเดียวกัน

สำหรับโรงพยาบาล ๑๕ แห่งที่กล่าวมาแล้ว ที่ปราสาทจานจุมไม่เหลืออะไรเลยรวมทั้งที่ปราสาทตาแกโปงด้วย ที่เมืองทรายฟองก็ไม่ปรากฏมีอาคารแบบขอมเช่นเดียวกัน ที่ปราสาทวัดปะคำคงมีแต่วัดสมัยใหม่ ปราสาทพนมวันมีอาคารหลายหลังที่ค่อนข้างยุ่งยาก ปราสาทโคกโรกาก็ไม่มีหลักฐานแน่นอน ปราสาทวัดสวายคงมีแต่วัดสมัยใหม่เช่นเดียวกัน คงมีแต่เพียงโรงพยาบาลที่เหลืออีก ๘ แห่งที่มีอาคารสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ตั้งอยู่ อาคารเหล่านี้มีขนาดเดียวกัน แผนผังอย่างเดียวกันและมีส่วนประกอบเหมือนกัน คือตรงกลางมีปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันตกมีมุขยื่นยาวออกไปทางด้านหน้า สร้างด้วยหินทรายคือที่ปราสาทบันทายແລງ รวมทั้งอีก ๓ แห่งในบริเวณเมืองพระนครคือ ทางทิศตะวันตกของประตูทิศตะวันตกของเมืองพระนคร ที่ปราสาทตาพรหมเกลและปราสาทตาแก้ว หรือหินแลง คือที่ปราสาทขนา ปราสาทตาเมือนโตจ ปราสาทครบุรี และปราสาทวัดกู่ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทมีบรรณาลัยหรือหอสมุดซึ่งมีมุขหันหน้าไปทางทิศตะวันตก หอสมุดหรือบรรณาลัยนี้ก่อด้วยหินทรายที่ปราสาทบันทายແລງ นอกจากนั้นก่อสร้างด้วยหินแลงทั้งหมด แต่ไม่มีที่ปราสาทวัดกู่และอีก ๓ แห่งใกล้กับเมืองพระนครในประเทศกัมพูชา หอสมุดเหล่านี้ที่โรงพยาบาล ๒ แห่งมีลักษณะพิเศษคือ มีหน้าต่างหนึ่งบานเปิดออกทางทิศใต้คือที่ปราสาทตาเมือนโตจและปราสาทครบุรี นอกจากนี้ก็มีกำแพงก่อด้วยศิลาแลง ล้อมรอบ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทมีประตูขุมรูปกากบาท ก่อด้วยวัตถุเดียวกับตัวปราสาท และมักมีสระน้ำอยู่นอกตัวอาคาร คือมีอยู่ทางทิศเหนือของปราสาทตาเมือนโตจและปราสาทตาพรหมเกล ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทขนา และทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทวัดกู่ ณ ปราสาทวัดกู่นี้มีสระอยู่ถึง ๔ สระ นอกจากนี้ก็น่าจะรวมที่ปราสาทพระขรรค์ในบริเวณเมืองพระนครในประเทศกัมพูชาไว้ด้วย เพราะเหตุว่าจารึกปราสาทพระขรรค์ได้กล่าวถึงโรงพยาบาล แต่ก็ไม่สามารถทราบได้ว่าอยู่ที่ใด

ความคล้ายคลึงกันของแผนผังและแบบศิลปะรวมทั้งจารึกที่ค้นพบทำให้อาจสรุปได้ว่าสถานที่เหล่านี้เป็นโรงพยาบาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และในปราสาทคงจะเคยมีรูปพระพุทธรูปปางไสยาสน์และพระโพธิสัตว์ ๒ องค์ประดิษฐานอยู่ที่ปราสาท ณ โรงพยาบาลใกล้กับปราสาทตาแก้ว ปรากฏว่ามีภาพสลักบนหน้าบันเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรกำลังประทับอยู่ใกล้กับผู้ป่วยเป็นโรคเรื้อนซึ่งมีบุรุษพยาบาลกำลังจะนวดมือให้ ปราสาทตาพรหมเกลก็เกี่ยวข้องกับนิยายเรื่องพระยาแครงซึ่งเดิมเป็นขอทานง่อย นิยายเล่าว่าอาการง่อยของพระยาแครงได้หายไป ณ สถานที่ตั้งโรงพยาบาลโดยมีม้าของพระอินทร์มาช่วย และหลังจากนั้นพระยาแครงก็ได้ขึ้นม้าเหาะไป

จากความคล้ายคลึงกันของแผนผังทำให้อาจกล่าวได้ว่าปราสาทต่อไปนี้อาจเป็นโรงพยาบาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เหมือนกันคือ ปราสาทปราปตวส ปราสาทโดนจัน ปราสาทกระเนียง หรือปราสาทจุก ปราสาทถนาลดจ ปราสาท ๔ แห่งนี้ตั้งอยู่ในประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ก็มีอีก ๑๓ แห่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย คือ ปราสาทโนนกู่ ปราสาทกำแพงน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทข่าปี จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทบ้านสมอ จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทใหญ่ กูญชี ปราสาทสระเพลง หรือกูญชีหนองบัวลาย จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทบ้านปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทพลสงคราม ปราสาทนางรำ จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทไพรปราสาท ปราสาทตาคำ และปราสาทไพรนคร ปราสาททั้งหมดนี้ดูเหมือนจะสร้างขึ้นในตอนปลายของศิลปะขอม ยกเว้นปราสาทตาคำซึ่งตัวปราสาทมีจารึกตรงกับ พ.ศ. ๑๓๓๔ และที่บรรณาลัยมีจารึกตรงกับ พ.ศ. ๑๕๐๕

มักมีผู้สงสัยว่าเหตุใดการกล่าวถึงการสร้างโรงพยาบาล ๑๐๒ แห่ง รวมทั้งการบริจาคสิ่งของต่าง ๆ จึงมีกล่าวไว้ในจารึกปราสาทตาพรหมในประเทศกัมพูชาซึ่งเป็นจารึกที่กล่าวถึงการสร้างศาสนสถานอุทิศถวายแด่พระมารดาของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในรูปของนางปรัชญาปารมิตา ข้อนี้ศาสตราจารย์เชเดส์ได้อธิบายว่าเป็นเพราะเหตุว่าผู้กระทำการสังเวย ๒ คน และโหร ๑ คนของโรงพยาบาลแต่ละแห่งนั้นได้รับการแต่งตั้งโดยผู้ดูแลศรัทธาชีวิตและศรัทธาชีวิตแห่งนั้นก็คือปราสาทตาพรหมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้จึงมีการกล่าวถึงโรงพยาบาล ๑๐๒ แห่งและการบริจาคสิ่งของต่าง ๆ ไว้ในจารึกปราสาทตาพรหมด้วย

สำหรับปราสาทตาเมือนโตจนั้น หนังสือทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่ม ๓ จังหวัดสุรินทร์ ของกรมศิลปากร ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้กล่าวไว้ว่าองค์ประกอบของโบราณสถานมีดังต่อไปนี้คือ

๑. ปราสาทประธาน สร้างด้วยศิลาแลงและหินทราย แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้สิบสองมีขนาดประมาณ ๔+๔ เมตร ยอดปราสาทสลักหินทรายเป็นลายกลีบบัว มีประตูอยู่ทางทิศตะวันออก อีก ๓ ด้านเป็นประตูหลอก ประตูเข้าออกนี้ทำเป็นห้องยาวประมาณ ๑๐.๘๐ เมตร ด้านหน้าเป็นมุขขนาด ๑+๑ เมตร หลังคาเป็นหินทราย และศิลาแลง ที่ผนังด้านใต้ของมุขมีช่องหน้าต่าง ๑ ช่อง

๒. บรรณาลัย สร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดประมาณ ๓.๖๐+๖.๘๐ เมตร มีช่องประตู ๑ ช่องอยู่ทางด้านทิศตะวันตก

๓. กำแพงและซุ้มประตู สร้างด้วยศิลาแลง กำแพงมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดประมาณ ๒๓.๒๐๐+๓๒ เมตร มีซุ้มประตูอย่างด้านทิศตะวันออก แบ่งเป็น ๓ คูหา คูหากลางพบศิลาจารึก ๑ หลัก เป็นจารึกอักษรขอม

ภาษาสันสกฤต สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มีข้อความกล่าวถึงพระโฆษชัยคุรุ-
ไวฑูรยะ พระพุทธเจ้าผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ กล่าวถึงเรื่องการสร้างโรงพยาบาลให้เป็นสถานที่
รักษาโรคและพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงบริจาควัสดุอุปกรณ์พร้อมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ให้อยู่ประจำสถานพยาบาลด้วย
นอกจากนี้ที่กำแพงด้านทิศตะวันออก ตอนที่ต่อจากซุ้มประตูทั้งสองข้างเจาะเป็นช่องประตูเข้าออกด้านละ ๑ ช่อง

๔. สระน้ำตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท

พิจารณาจากจารึกที่พบแสดงว่าโบราณสถานแห่งนี้เป็นอโรคยศาลหรือโรงพยาบาลที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมัน
ที่ ๗ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘

อนึ่งถ้าดูจากหนังสือทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทยเล่ม ๑ จังหวัดนครราชสีมา เล่ม ๒ จังหวัด
บุรีรัมย์และเล่ม ๓ จังหวัดสุรินทร์ ของกรมศิลปากร ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ พ.ศ. ๒๕๓๖ และ เล่มที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๓๘
แล้ว ก็อาจสังเคราะห์เอาปราสาทต่อไปนี้เป็นอโรคยศาลได้อีกคือ กุฏิฤษน้อย ปราสาทหินเมืองเก่า จังหวัดนครราชสีมา
กุฏิฤษี ปราสาทโคกปราสาท (ปราสาทบ้านโคกจั่ว) จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

การแข่งขันเรือยาว มรดกวัฒนธรรมทางน้ำ

มาลินี ฝอลประการ

การดำเนินชีวิตของคนไทย มีความผูกพันกับแม่น้ำมาเนิ่นนานแล้ว จะเห็นได้จากการปลูกสร้างบ้านเรือน หรือสร้างชุมชนของไทยตั้งแต่ครั้งโบราณกาล มักเลือกทำเลที่ติดกับแม่น้ำลำคลองเป็นสำคัญ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะอาศัยน้ำในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารและได้น้ำดื่มน้ำใช้อย่างบริบูรณ์ ประโยชน์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของแม่น้ำก็คือใช้เป็นทางสัญจรไปมาค้าขายระหว่างคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งและบริเวณใกล้เคียง แม่น้ำจึงเปรียบเสมือนสายโลหิตของชีวิตคนไทย พาหนะที่ใช้ติดต่อระหว่างกันก็คือเรือ เรือจึงมีบทบาทต่อชีวิตความเป็นอยู่ การคมนาคมขนส่ง ขนบธรรมเนียม ประเพณีและการละเล่นต่างๆ ของคนไทยเป็นอย่างมาก

ในสมัยก่อน เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ผู้คนว่างเว้นจากการเพาะปลูก ปักดำทำนาโดยเฉพาะช่วงเทศกาลทอดกฐิน คนหนุ่มสาวคนเฒ่าคนแก่ตามหมู่บ้านก็จะร่วมแรงร่วมใจ กันตกแต่งเรือ ตี้องค์กฐินนำไปทอดตามวัดวาอารามต่างๆ ที่ นครศรีฯ วัดส่วนใหญ่จะก่อสร้างอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำทั่วไป

เมื่อทอดกฐินเสร็จก็จะมีการเล่นเรือเพลง และลงท้ายด้วยการแข่งขันเรือกันระยะแรกอาจมีการแข่งขันกัน หลากหลายชนิด ตามลักษณะของเรือ แต่การแข่งขันเรือพายที่สนุกสนานที่สุดเห็นจะได้แก่ **เรือยาว** เพราะการแข่งขันเรือ ยาวนี้ต้องใช้คนจำนวนมากเป็นฝีพายและต้องใช้ความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันในการจ้ำพายให้พร้อมเพรียงกัน เพื่อให้ เรือถึงเส้นชัยเร็วที่สุด

ธรรมเนียมการแข่งขันเรือแต่เดิมเนื่องมาจากการเสี่ยงทาย เป็นการพระราชพิธีตามโบราณราชประเพณี มีมา แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแห่งสยามประเทศเรียกว่า **พิธีอาสาสุขพิທີ** ดังความปรากฏในกฎมณเฑียรบาล ดังนี้

“เดือน ๑๑ การอาสาสุขพิທີ มีหม่งครุ่มซ้ายขวา ระบุว่า หรทิกอินทเกร็ดนตรี..... สมรรถไชยเรือตัน สรมุกข์ เรือสมเด็จพะอรคมเหษี สมรรถไชย ไกรสรมุกข์ นั้นเป็นเรือเสี่ยงทาย ถ้าสมรรถไชยแพ้ไชร์ เข้า (ข้าว) เหลือเกลืออิม สุกเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถไชยข่านะไชร์จะมียุทธ”

ทุกวันนี้ ประเพณีการแข่งขันเรือจะมีอยู่เกือบทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะเรือที่ใช้แข่งจะเป็นเรือประเภท เรือยาวเกือบทั้งหมด ย่านแข่งขันที่มีชื่อเสียงทาง **ภาคเหนือ** ได้แก่ จังหวัดน่าน จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดพิจิตร **ภาคกลาง** ได้แก่ จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดสระบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรุงเทพมหานคร **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี และ **ภาคใต้** ได้แก่ จังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อมีงานแข่งขันมากสภาพการแข่งขันเรือยาวจากหมู่บ้านเดียวกัน ตำบลเดียวกันในอดีตก็กลายเป็นสภาพ เพราะปัจจุบันการลากจูงเรือก็ง่ายขึ้น มีรถบรรทุกเรือวิ่งไปตามถนนถึงย่านแข่งขันในเวลาอันรวดเร็ว การฝึกซ้อมและ กลวิธีต่างๆ ในการจำพาย เพื่อให้เรือถึงจุดเส้นชัยเร็วที่สุดก็มีมากขึ้น แต่สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าฝีพายเลย ก็คือ เรือยาวที่เป็นพาหนะในการใช้แข่งขัน จึงจำเป็นเหลือเกินที่ผู้แข่งขันจะต้องหาเรืออย่างดี ขุดจากต้นซุงที่ถูกต้องตาม ตำรามาเป็นเรือแข่ง

การขุดเรือยาวนั้น สมัยก่อนชาวบ้านจะร่วมมือร่วมใจกันขุดที่วัด ใช้ชื่อวัดเป็นชื่อคณะส่งเข้าแข่งขันประชัน ฝีพาย เพื่อเป็นมงคลนามจตุรมน้ำใจของชาวบ้านและฝีพายหรือที่เรียกว่า **ลูกเทือก** แต่ในปัจจุบันการแข่งขันเรือยาวเป็นที่นิยมมากขึ้น จึงมีเอกชนและส่วนราชการขุดเรือยาวขึ้น และส่งเข้าแข่งขันในนามหน่วยราชการหรือเอกชนนั้นๆ การขุดเรือยาวแต่ละลำมีขั้นตอนมากมาย ผู้ที่มีใจรักจริงๆ และมีทุนทรัพย์จึงจะสามารถขุดเรือยาวได้

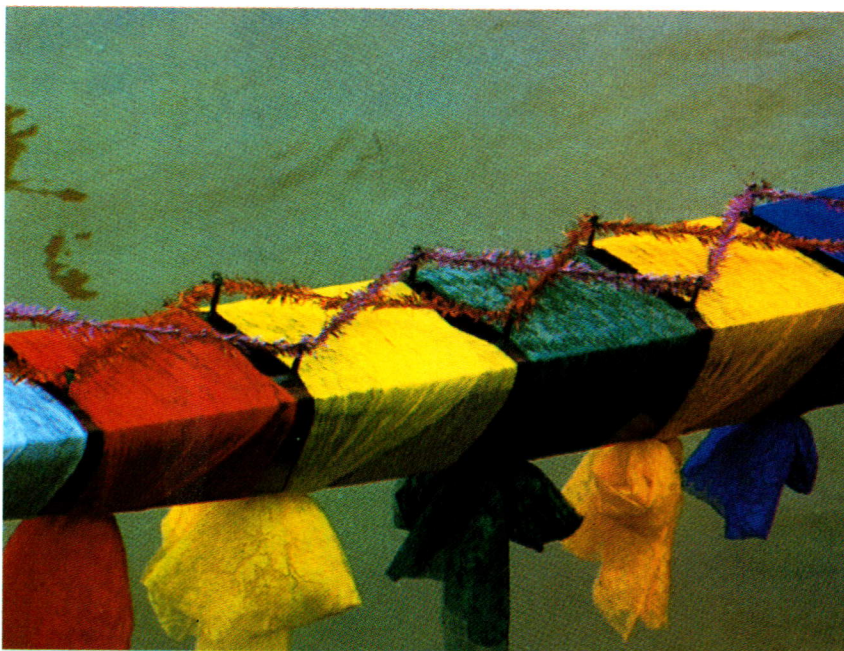
ดังกล่าวแล้วว่าเรือยาวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการแข่งขันเรือไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความสามารถของฝีพาย จึงขอเล่าถึงเรื่องของเรือยาวอย่างพิสดาร รวมทั้งกติกาการแข่งขันให้ผู้สนใจทราบต่อไป

เรือยาว เป็นเรือที่ขุดมาจากต้นไม้ต้นเดียวตลอดทั้งลำ เรียกว่า ลำเรือ มีทั้งลักษณะท้องขึ้น (แบน) และท้องรูปกระทะ ส่วนหัวเรือเรียกว่า **โขนเรือ** และท้ายเรือ เรียกว่า **หางเรือ**

ไม้ที่นิยมนำมาขุดเรือส่วนมากจะเป็นไม้ตะเคียน โดยเฉพาะตะเคียนทอง ไม้อื่นก็มีบ้าง เช่น ไม้สัก หรือ ไม้สักทอง ลักษณะของต้นตะเคียน คือ มีลำต้นสูงใหญ่ ใบหนาร่มครึ้ม มักขึ้นตามหุบเขาลำเนาห้วย เหตุที่นิยมนำไม้ตะเคียนมาขุดเรือยาวนั้น เพราะไม้ตะเคียนนอกจากมีลำต้นสูงใหญ่แล้วยังมีคุณสมบัติเป็นไม้เนื้อแข็ง น้ำหนักพอประมาณ (ไม่เบาและไม่หนักจนเกินไป) พุงน้ำได้ดี สามารถแช่อยู่ในน้ำได้นาน ไม่ผุง่าย เมื่อนำมาขุดเป็นเรือแล้วรักษาให้ดี จะมีอายุใช้งานทนทานนับร้อยปี

คนโบราณเชื่อกันว่า ไม้ตะเคียนทุกต้นมีนางไม้ คือ นางตะเคียน สิงสู่อยู่โดยเฉพาะไม้ตะเคียนทองที่ขอบขึ้นตามริมห้วย นางไม้หรือนางตะเคียนทองมีวิญญาณที่แกร่งกล้า หรือเอียนมาก ชาวบ้านจึงนิยมนำมาขุดเป็นเรือยาว นางไม้ หรือนางตะเคียนนี้ถือว่าเป็นแม่ย่านางเรือ ที่จะนำโชคชัยและความสำเร็จ ความสมบูรณ์พูนสุขมาสู่หมู่คณะ

การเสาะแสวงหาดันตะเคียนในอดีตไม่ยากลำบากเหมือนปัจจุบันนี้เพราะป่าไม้เมืองไทยยังอุดมสมบูรณ์ปัจจุบันการเสาะแสวงหาดันตะเคียนทองนั้นยากลำบากขึ้น วัดไหนที่คิดจะขุดเรือยาวขึ้นสักลำ สิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึงคือการหาดันตะเคียนที่จะนำมาขุดเรือ การเสาะแสวงหาดันตะเคียนบางครั้งใช้เวลาเป็นปี มีการจ้างชาวไร่รางวัลบอกกล่าวไปยังผู้ใหญ่บ้านกำนัน ที่มีท้องถิ่นอยู่ตามป่าเขาลำเนาไพร ผู้ใดส่งข่าวการพบเห็นต้นตะเคียนและทางวัดไปดูแล้ว สามารถโค่นนำมาขุดเป็นเรือยาวได้ ก็จะได้รางวัลต้นละ ๕๐๐ บาท ถึง ๑,๐๐๐ บาท เป็นค่าชี้แนะ หรือบางวัดก็จะส่งข่าวไปยังเจ้าอาวาสวัดด้วยกัน ให้เจ้าอาวาสที่อยู่ในท้องถิ่นของดงตะเคียนส่งข่าวมา แล้วจึงไปดูว่าสามารถนำมาขุดเป็นเรือยาวได้หรือไม่

ต้นตะเคียนที่จะนำมาขุดเรือนั้นจะต้องสมบูรณ์เต็มทีและมีลักษณะเด่นคือ ใบต้องเขียวเป็นมัน ขอบใบไม่ไหม้เกรียม ลำต้นต้องตรงและ**เปลว** คือ ไม่มีกิ่งก้านสาขายู่เบื้องล่าง ไม่มีปุม ไล่ไม่กลวง ผิวเปลือกต้นอ่อมเป็นมันไม้แตกกระแหงเป็นสะเก็ด โคนต้นไม่มีเห็ดราขึ้น ไม่มีแมลงบินเข้าออกบริเวณลำต้น ไม่มีปลวกขึ้นตามลำต้น

เมื่อพบต้นตะเคียนที่ถูกต้องตามตำราแล้ว ขั้นตอนต่อไปที่จะต้องพิจารณาก็คือการโค่น สามารถโค่นได้หรือไม่เป็นไม้ในป่าที่ทางราชการหวงห้ามหรือไม่ ถ้าสามารถโค่นได้ เวลาโค่นจะให้ต้นตะเคียนล้มลงอย่างไร เพราะถ้าล้มฟาดระหว่างขอบห้วย ก็จะทำให้ต้นตะเคียนหักกลางลำต้น ไม่สามารถนำมาขุดเรือยาวได้ และสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือต้องทราบความสูงของต้นตะเคียนว่ามีความสูงเท่าไร ต้นตะเคียนนั้นสูงและเปลว จะป็นขึ้นไปวัดก็ลำบาก ต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการป็นขึ้นต้นไม้แล้วใช้เชือกวัด แต่ถ้าไม่สามารถหาคนป็นขึ้นไปวัดได้ ก็จะใช้วิธีการปล่อยลูกโป่งที่อัดลมให้ลอยขึ้น โดยพ่อนเชือกให้ลูกโป่งลอยขึ้นถึงยอดตะเคียน จากนั้นจึงดึงลงมาวัดหาความยาวของเชือก ก็สามารถรู้ว่าต้นตะเคียนนั้นสูงเท่าไร

ขนาดของต้นตะเคียน ต้องมีความสูงและความใหญ่เพียงพอที่จะนำมาขุดเรือแต่ละประเภท กล่าวคือ

เรือใหญ่ จะต้องมีความยาว (สูง) ประมาณ ๒๖ ถึง ๓๐ เมตร

เรือกลาง จะต้องมีความยาว (สูง) ประมาณ ๒๔ ถึง ๒๖ เมตร

เรือเล็ก จะต้องมีความยาว (สูง) ประมาณ ๒๐ เมตร

ขนาดของลำต้นที่เหมาะสมที่สุดในการนำมาขุดเรือ คือ วัดรอบลำต้นตรงโคนได้ ๓.๕๐ เมตร และวัดรอบปลายลำต้น ๒.๕๐ เมตร

ต้นตะเคียนนั้นเชื่อกันมาแต่ดั้งเดิมว่าเป็นต้นไม้ที่มีเจ้าของ เมื่อตรวจสอบเห็นว่าถูกต้องตามตำราแล้ว ก่อนจะโค่นจะต้องทำพิธีเซ่นไหว้เจ้าป่าเจ้าเขาและเจ้าแม่ตะเคียน โดยการสร้างศาลเพียงตาขึ้นคู่กันสองศาลเพื่อเป็นการสักการะเจ้าถิ่น ขอขมาเมื่อมาตัดต้นไม้ในป่าที่มีเจ้าป่าเจ้าเขาเป็นเจ้าของ และขอเชิญเจ้าแม่ตะเคียนหรือแม่ย่านางไปอยู่ด้วย ศาลเพียงตาศาลแรกนั้นจะเซ่นไหว้เจ้าป่า เจ้าเขา เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ หัวหมูต้ม ไก่ต้ม ไข่ต้ม ขนมต้มแดงต้มขาว เหล้าขาว หมากพลู บุหรี่ ข้าวปากหม้อ และบายศรีปากชาม ส่วนศาลเพียงตาศาลที่สองนั้น จะเซ่นไหว้แม่ย่านาง เครื่องเซ่นไหว้คล้ายเครื่องเซ่นไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา ยกเว้นเหล้าและบุหรี่ นอกจากนี้แล้วยังเพิ่มเครื่องแต่งตัวสำหรับผู้หญิง ได้แก่ หวี แป้ง ผ้ายแพร เครื่องเสื้อสำหรับผู้หญิง น้ำอบไทย เมื่อทำการบวงสรวงเซ่นไหว้เจ้าป่าเจ้าเขา และแม่ย่านางเรียบร้อยแล้วจึงโค่นต้นตะเคียน และนำต้นตะเคียนนั้นไปยังสถานที่ที่จะใช้ชุดเรือ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นบริเวณวัดเจ้าของเรือนั้น

ก่อนที่จะลงมือชุดเรือ ช่างชุดเรือและชาวบ้านจะตั้งศาลเพียงตาขึ้น ทำพิธีจุฎฐูปเทียน นำพานดอกไม้ พวงมาลัย ทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญแม่ย่านางขึ้นศาลเพียงตา เมื่อชุดเรือเรียบร้อยแล้ว จึงอัญเชิญแม่ย่านางขึ้นประทับบนเรืออีกครั้งหนึ่ง

การชุดเรือยาวสำหรับเป็นเรือแข่ง เริ่มด้วยการเปิดปีกไม้ทั้งสี่ด้านให้เป็นท่อนหน้าสี่เหลี่ยม แล้วใช้ผืนหรือขวาน โยนถากแต่งส่วนที่จะทำเป็นหัวเรือและท้ายเรือให้ราบเข้าหากัน ถากทำส่วนล่างที่จะทำเป็นท้องเรือให้มนไปตามยาวท่อนไม้ ส่วนบนซึ่งกำหนดให้เป็นปากเรื่อนั้นชุดลงไปเป็นราง คล้ายรางไม้ใส่ข้าวหมู ทำรางยาวไปตามรางยาวลำไม้ เมื่อทำรางยาวตลอดแล้วจึงคว่ำเรือโกลนลงบนนั่งร้าน ข้างใต้นั่งร้านใช้เศษไม้ที่ชุดออกจากรางก่อไฟเป็นทางยาวไปตลอดลำเรือโกลน ตอนนี้อย่างไรต้องเอาโคลนหาด้านนอกเรือโกลนเข้าไว้ เพื่อป้องกันไม้แห้งเร็วจะทำให้แตกร้าวได้ พอเรือโกลนร้อนได้ที่ก็ยกลง มาเบิกปากรางให้ถ่างออกพอสมควร แล้วใช้ไม้ยันขวางปากเรือไว้เป็นระยะ พอไม้เย็นถอดไม้ยันออก เอาเรือโกลนขึ้นย่างไฟอีก

แล้วนำลงเบิกปากจนปากกว้างตามต้องการจึงเลิกยาง แล้วตากแต่งเรือโกลนให้เข้ารูปทรงตามต้องการ เช่นท้องทรงกระทะ ทรงท้องขัน เป็นต้น กับทำโชนหัวและท้ายเรือต่อขึ้นไปให้งอนงาม จัดทำก่งกำกับท้องเรือวางกระทงสำหรับฝีพายนั่งประจำเรือ แล้วทาน้ำมันรักษาเนื้อไม้ให้ทนทานและสวยงาม อนึ่งเรือยาวบางลำยังใช้ไม้ไผ่ขนาดเชื่องวางพาดทับหลังกระทงแล่นไปตามยาวลำเรือ ใช้หวายผูกชั้นลำไม้ไผ่ติดกับกระทง เพื่อช่วยให้เรือแข็งแรงเมื่อโอกาสแล่นตัดคลื่น การขุดเรือยาวจะใช้เวลาประมาณ ๒-๓ เดือนจึงจะแล้วเสร็จสมบูรณ์ หลังจากนั้นก็จะมีการตั้งชื่อเรือเพื่อเป็นมงคลนาม ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน การตั้งชื่อเรือทุกภาคของไทยที่พบเห็นหรือได้ยินชื่ออยู่ประจำนิยมตั้งชื่อที่มีคำว่า **เจ้าแม่** หรือ **เทพ** นำหน้า เหตุที่เรียกว่า เจ้าแม่ เพราะแม่ย่านางเรือเป็นผู้หญิง ส่วนที่เรียกว่า เทพ นั้นเพราะถือว่านางไม้ นางตะเคียนเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง บางแห่งนิยมเอาชื่อแม่น้ำ หมู่บ้าน วัด เป็นชื่อ เช่น เจ้าแม่ตาปี เจ้าแม่ธารทิพย์ เทพนรสิงห์ เทพธนูทอง น่านที วัดโบสถ์ เป็นต้น

เรือยาวเมื่อขุดเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะเก็บในสถานที่เก็บหรือโรงเก็บเรือของวัด จนถึงช่วงก่อนฤดูน้ำหลากระหว่างเข้าพรรษามีการเตรียมตัวแข่งขัน จึงนำเรือลงน้ำโดยทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญแม่ย่านาง ที่สถิตอยู่ที่ศาลเพียงตา ตั้งแต่เริ่มขุดมาสถิตบนเรือนั้น สำหรับเรือที่ขุดมานานแล้ว เมื่อแข่งขันเสร็จแต่ละปีเจ้าของจะนำเรือขึ้นเก็บ แล้วอัญเชิญแม่ย่านางขึ้นศาลเพียงตา เมื่อจะนำเรือลงน้ำจึงจะมีการอัญเชิญแม่ย่านางขึ้นเรือทำการเช่นไหว้ตามประเพณี การนำเรือลงน้ำนั้นในภาคกลางนิยมให้หัวเรือแต่น้ำก่อนส่วนอื่นๆ ของเรือ เพื่อถือเป็นการเอาโชคเอาชัย บางแห่งเรือที่ขุดเสร็จใหม่ๆ ยังไม่เคยลงน้ำเลยจะลงน้ำเป็นครั้งแรก ก็จะทำพิธีทางศาสนา ทำพิธีเบิกเนตรเรือ และทำพิธีปล่อยเรือ การปล่อยเรือนั้น จะให้ผู้หญิงเป็นคนปล่อยเรือ โดยใช้กรรไกรตัดโบที่ผูกไว้กับเชือกแล้วปล่อยให้เรือลอยออกสู่น้ำ มีฝีพายนั่งอยู่ในเรืออย่างพร้อมเพรียง สำหรับฝีพายนั้น ก่อนที่จะลงนั่งในเรือ จะต้องทำความเคารพเรือและแม่ย่านางก่อนหนึ่งครั้ง บางแห่งฝีพายก็จะทำพิธีเท็กหล่อมแม่ย่านาง ก่อนที่จะนำเรือลงน้ำด้วย

สำหรับฝีพาย นอกจากจะใส่เสื้อที่มีสีสันทสวยงามเหมือนกันทั้งลำแล้ว ยังตกแต่งเรือยาวของตนให้สวยงามยิ่งขึ้น ถ้าสังเกตดูที่โชนเรือจะเห็นว่า นอกจากรูปเทียนที่สักการะแม่ย่านางแล้ว ยังมีแถบผ้าหลายหลากสี ตามที่บวงสรวงเสี่ยงทายสีตามที่แม่ย่านางชอบผูกมัดที่โชนเรือ และจุดเด่นอีกอย่างหนึ่งเห็นจะเป็นธงผืนใหญ่ปักเรียงรายอยู่ในลำเรืออย่างน้อยสี่ผืน พลั้วสะบัดไปมาขณะที่พายอวด ธงเหล่านั้น ได้แก่ ธงชาติ ธงประจำลูกเรือ ธงประจำวัน และธงประจำแม่ย่านาง จนถึงเวลาแข่งขันจริง ๆ จึงถอดธงเหล่านั้นออกเพื่อความสะดวกและคล่องตัวในการพาย

การแข่งขันเรือยาวในสมัยก่อนจะแข่งในแม่น้ำหน้าวัด เพราะวัดเป็นจุดศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ พระจะเป็นผู้ดูแลรักษาเรือ ส่วนฝีพายจะเป็นชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ปัจจุบันการแข่งขันเรือยาวเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง แม้กระนั้นสนามแข่งขันส่วนใหญ่ก็ยังเป็นบริเวณหน้าวัด มีบางแห่งที่สนามแข่งขันไม่ใช่วัด เช่น สนามศูนย์ฝึกศิลปาชีพบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สนามบริเวณสะพานพระราม ๙ (สะพานแขวน) กรุงเทพมหานคร

โดยเฉพาะสนามแข่งขันเรือยาวที่ศูนย์ศิลปาชีพบางไทรนั้น เป็นสนามการแข่งขันชิงชนะเลิศแห่งประเทศไทย เกือบทุกปี ฉะนั้นเรือที่มีความเร็วหรือมีชื่อเสียงโด่งดังของแต่ละภาค จะมาประชันฝีพายความเร็วกันในงานนี้ เพื่อครองความเป็นเจ้าแห่งความเร็วบนสายน้ำของแต่ละปี อย่างไรก็ตามเพื่อมิให้ได้เปรียบเสียเปรียบในการแข่งขัน จะมีกติกาและกฎเกณฑ์ในการแข่งขันเรือยาว ซึ่งถือเป็นกติกาทั่วไปในกลุ่มผู้จัดการแข่งขันเรือยาว เริ่มตั้งแต่ขนาดเรือจะแบ่งออกเป็นสามขนาดคือ

เรือยาวใหญ่	ฝีพายตั้งแต่	๔๑ คนไม่เกิน ๕๕ คน
เรือยาวกลาง	ฝีพายตั้งแต่	๓๑ คนไม่เกิน ๔๐ คน
เรือยาวเล็ก	ฝีพายไม่เกิน	๓๐ คน

ระยะทางของสนามแข่งขันมักจะเป็นระยะทาง ๖๐๐ เมตร หรือ ๖๕๐ เมตร จะมีทุ่นบอกระยะทุกๆ ๑๐๐ เมตร ปกติการจับคู่แข่งขันก็เหมือนการจับคู่แข่งขันทั่วๆ ไป เป็นการแพ็คตอก เรือยาวที่แข่งขันจะพายตามสายน้ำ และต้องแข่งขันชนะ ๒ ใน ๓ เมื่อแข่งเที่ยวแรกไปแล้วจะเปลี่ยนสายน้ำสลับกัน ถ้าชนะทั้งสองครั้งติดต่อกันก็ถือว่าชนะ แต่ถ้าผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ จะมีการแข่งขันในเที่ยวที่สาม โดยการเสี่ยงทายจับสลากว่าจะอยู่ทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตกของสายน้ำ การแข่งขันครั้งที่สามผู้ชนะถือว่าชนะ ๒ ใน ๓ ทันที

การแข่งขันที่เราใจตื่นเต้นและสนุกสนาน ก็เห็นจะเป็นการแข่งขันเรือยาวใหญ่โดยเฉพาะการแข่งขันรอบชิงชนะเลิศ ถ้าผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะมาสองเที่ยวแล้ว ในการแข่งขันเที่ยวที่สามจะเป็นเที่ยวที่เราใจตื่นเต้นมากที่สุด ตั้งแต่เสียงประกาศก้องคึกคักของพิธีกร ให้เรือคู่ชิงชนะเลิศที่พักผ่อนรวบรวมพลังพอสมควรแล้ว พายเรือของตนไปยังจุดปล่อยเรือ ขณะที่เรือทั้งสองลำกำลังลอยลำนไปเทียบที่จุดปล่อยเรือ เกือบทุกย่านก็จะเป็นชว่งเย็นแล้ว แสงแดดที่แผดกล้ามาตัดทอนกำลังเกือบทั้งวันก็โรยตัวอ่อนแสงลง ช่วงนี้จึงเป็นช่วงสุดท้ายของการแข่งขันจึงมีความคึกคักเป็นพิเศษ

เสียงพิธีกรจะพรรณนาคุณภาพของเรือทั้งสองลำที่ผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ และประวัติชนะเลิศของแต่ละลำ ในย่านแข่งขันต่าง ๆ เป็นเรื่องยากที่จะชี้ว่าเรือลำใดจะเป็นผู้ชนะหรือแพ้ นอกจากคอยฟังผลที่กรรมการตัดสินเมื่อการแข่งขันสิ้นสุดลง ผู้ชมริมตลิ่งหรือลอยเรือคอยดูอยู่ริมแม่น้ำ ต่างก็ชะเง้อชะเง้อจับตาไปยังเรือทั้งสองลำ เรือยาวบางลำที่มีกองเชียร์ติดตามมาด้วย ก็ส่งเสียงไชโยโห่ร้องให้กำลังใจกับฝีพายเรือยาวของพวกเขา เมื่อการแข่งขันเพื่อความเป็นเจ้าบนสายน้ำกำลังจะเริ่มขึ้น ทุกสายตาจะพุ่งไปยังจุดปล่อยเรือ เสียงไชโยโห่ร้องของกองเชียร์จะเจียบลง แล้วเสียงสัญญาณปล่อยเรือก็ดังขึ้น หลังจากนั้นเสียงอื้ออึงก็จะตามมาอีก ต่างฝ่ายต่างส่งเสียงตะโกนกองเชียร์เรือของพวกเขาคน ผสมผสานกับเสียงพิธีกรที่ประกาศกองบนท้องน้ำจนฟังไม่ได้ศัพท์ ฝีพายของเรือทั้งสองลำต่างก็ระดมพลังกำลังช่วยกันจ้ำพาย จ้วงลิก ๆ ลงไปในสายน้ำตามจังหวะซ้ำเร็วของผู้ให้สัญญาณอย่างพร้อมเพรียง น้ำแตกกระจายเป็นฟองฝอยสลับกับพายที่ยกขึ้นเหนือน้ำเป็นจังหวะ ๆ ทุกสายตาบนฝั่งจะจ้องจ้องจนตาแทบไม่กระพริบไปยังเรือยาวทั้งสองลำที่แล่นผ่านทุ่ง จากจุด ๑๐๐ เมตร ๒๐๐ เมตร จนถึงจุดเส้นชัย ๖๐๐ เมตร ไปทุกที จนในที่สุดเรือยาวทั้งสองลำก็พุ่งเข้าสู่เส้นชัยในลักษณะที่แทบจะถึงพร้อมกัน ไม่สามารถบอกได้ว่าเรือลำใดเป็นผู้ชนะ ทั้งนี้เพราะฝีพายเรือขนาดนี้มักจะมีความสามารถใกล้เคียงกัน ฝีพายของเรือทั้งสองลำต่างก็ยกพายขึ้น บ่งบอกถึงความมั่นใจว่าเรือของพวกเขาเป็นผู้ชนะ เสียงโห่ร้องเชียร์เจียบลงอีกครั้งต่างรอฟังผลการตัดสินที่พิธีกรจะประกาศออกมาอย่างเป็นทางการ ขณะเดียวกันกรรมการตัดสินจะดูภาพถ่ายจากวิดีโอที่ถ่ายไว้ เติมน้ำถอยหลังจนแน่ใจแล้ว จึงประกาศผลออกมา พร้อมทั้งบอกเวลาของเรือที่ชนะเลิศและรองชนะเลิศ เมื่อสิ้นสุดเสียงประกาศของพิธีกร ฝ่ายชนะก็พากันไชโยโห่ร้องด้วยความยินดีและตามมาด้วยพิธีมอบรางวัล สนามบางแห่งจะได้รับถ้วยพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมวงศานุวงศ์ หรือถ้วยรางวัลจากนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ผู้ว่าราชการจังหวัด ตลอดจนผู้ที่นับหน้าถือตาของบุคคลทั่วไป

การแข่งขันสิ้นสุดลง ในขณะที่แสงตะวันก็อ่อนลงตามลำดับ เหตุการณ์ที่ตื่นเต้นเร้าใจสนุกสนาน ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับรอยยิ้มของฝ่ายได้รับชัยชนะ สำหรับผู้ผิดหวังก็หวังว่าปีหน้าฟ้าใหม่คงมาประลองกันอีก ผู้คนต่างก็ทยอยกันกลับบ้านเรือนของตน ปล่อยให้ท้องน้ำที่เต็มไปด้วยฟองฟองน้ำเพราะหัวเรือแหวกสายน้ำไปในระหว่างการแข่งขัน กลับสู่สภาพเดิม

นี่คือมรดกวัฒนธรรมบนสายน้ำ ประเพณีอันเก่าแก่ของเรามีทั้งความสนุกสนานรื่นเริง แสดงถึงความสมัครสมานสามัคคีของคนในหมู่บ้านท้องน้ำเดียวกัน การสังสรรค์ของผู้คนต่างท้องถิ่นในงานบุญงานกุศล ในปีหนึ่งจะมีสักครั้ง ทุกวันนี้หลายจังหวัดได้ฟื้นฟูให้การแข่งขันเรือยาวเป็นประเพณีสืบต่อไป นอกจากนี้ปัจจุบันการแข่งขันเรือยาวยังได้พัฒนาจนเป็นกีฬาระหว่างชาติ แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือการพนันขันต่อซึ่งมีเดิมพันสูงมาก จนอาจเป็นการทำลายขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ที่แสดงออกถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของท้องถิ่นให้หมดไป ขอจงช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เพื่อให้ลูกหลานได้เห็นการแข่งขันเรือยาวที่สนุกสนานก่อปรด้วยความสมัครสมานสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันของคนในชาติ และเกิดความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมอันมีค่าของชาติด้วยเถิด

ย่ายาม ทุ่มโมง

พลตรี หม่อมราชวงศ์ สุภวัณย์ เกษมศรี

“ข้าราชการทุกวันนี้ ควรจะเพทุบายจะเรียกอะไรด้วยสำคัญว่า จะให้ถูกจะให้ควรก็กลับว่าผิดไปหลายสิ่งมากนัก ครั้นเดือนสติดว่าชี้แจงยาวไปก็ไม่มีใครจะเอาใจใส่ จึงขอรวบรวมว่ามาขึ้น ๆ บ้าง อย่าคิดว่าซ้ำทรากรไป ว่าด้วยทุ่มโมง”

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรารภถึงสาเหตุดังกล่าวข้างต้น จึงทรงออกประกาศ การนับเวลาทุ่มโมงมาใช้ เพื่อให้เป็นแบบแผนเดียวกันว่า

“กลางวันเรียกว่า โมง กลางคืนเรียกว่า ทุ่ม แต่เข้านับโมงหนึ่ง ๒ โมงไปจน ๔ โมง เรียกว่า โมง ๑ เข้า ๒ โมง เข้า ๓ โมง เข้า ๔ โมง เข้า ๕ โมง เข้า แต่ ๖ โมง(เช้า)ไม่มี มีแต่ย่าเที่ยง ใครอย่าเรียก ๖ โมงเช้าเลยเปนอันขาด

ตั้งแต่เที่ยงแล้วนับ ๑ ไปใหม่จน ๕ ให้เรียกว่าบ่ายโมง ๑ บ่าย ๒ โมง บ่าย ๓ โมง บ่าย ๔ โมง บ่าย ๕ โมง ฤาเรียกว่า โมง ๑ บ่าย ๒ โมงบ่าย ๓ โมงบ่าย ๔ โมงบ่าย ๕ โมงบ่ายก็ได้ แต่ ๒ โมง(บ่าย)ไม่มี มีแต่ย่าค่ำ

ค่ำแล้วนับเป็นลำดับไปว่าทุ่มหนึ่ง ๒ ทุ่ม ยามหนึ่ง ๔ ทุ่ม สองยาม ๗ ทุ่ม ๘ ทุ่ม สามยาม ๑๐ ทุ่ม ๑๑ ทุ่ม ฤาตี ๑๑ แล้วก็ย่ารุ่ง...”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการว่า

“ในเวลากลางคืนตามธรรมเนียมไทย ๓ ทุ่ม ๖ ทุ่ม ๙ ทุ่ม ๑๒ ทุ่ม ไม่มีใช้”

นับแต่ได้มีประกาศตักเตือนการนับเวลาให้ถูกต้อง มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๔๔๓ ก็ยาวนานถึง ๔๒ ปีแล้ว ความถูกต้องของการใช้ย่อมเริ่มลดน้อยลง ประชาชนราษฎร ตลอดจนข้าราชการ มักเรียกการนับเวลาอย่างผิด ๆ อีก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบในพระราชหฤทัยว่าหากปล่อยให้ใช้กันเช่นนี้ต่อไป คงจะทำให้ภาษาไทยวิบัติ เข้าสัปดาห์หนึ่ง จึงทรงออกประกาศใช้ทุ่ม โมง ยาม ซ้ำอีกครั้ง ดังพระบรมราชโองการว่า

“มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า วิธีนับทุ่มโมงยามเป็นการใช้กันมาแต่โบราณใน ประเทศสยาม มักมีคนใช้ผิดเพี้ยนไป เมื่อในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาราวหนึ่งแล้ว ครั้นมาในบัดนี้ มีผู้ใช้ทุ่มโมงยาม ผิดเพี้ยนขึ้นอีก คือใช้ว่า ๖ โมงเช้าบ้าง ๖ โมงเย็นบ้าง ๓ ทุ่มบ้าง ๙ ทุ่มบ้าง แต่นี้ต่อไปผู้ใดจะกราบบังคมทูลพระกรุณาด้วยวาจาที่ดี จะใช้หนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาฤาใช้ในหนังสือราชการก็ดี ให้ใช้ให้ ถูกต้อง...”

คำว่า “ย่า” ใช้นับเวลาได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่นิยมเรียก ๓ เวลาเท่านั้น คือ ย่ารุ่ง ย่าเที่ยง และย่าค่ำ ย่ารุ่ง ใช้เรียกเวลา ๖ นาฬิกาเช้า

ย่ำเที่ยง เรียกเวลา ๑๒ นาฬิกาหรือเที่ยงวัน

ย่ำค่ำ เรียกเวลา ๖ โมงเย็นหรือ ๑๘ นาฬิกา ดังเช่นประตูลานนามราชกิจ หรือประตูย่ำค่ำในพระบรมมหาราชวัง ก็
ยังปิดในเวลา ๖ โมงเย็น

คำว่า “ยาม” ใช้นับเวลากลางคืน นิยมเรียก ๓ เวลาเช่นเดียวกับ “ย่ำ” คือ ยาม ๑ ๒ ยาม ๓ ยาม

ยาม ๑ คือเวลา ๓ หุ่หรือ ๒๑ นาฬิกา

๒ ยาม คือเวลา ๒๔ นาฬิกา

๓ ยาม คือเวลาตี ๓ หรือ ๓ นาฬิกา

คำว่า “หุ่” ใช้นับเวลายามค่ำคืนเช่นกันกับ “ยาม” นิยมเรียกอยู่ ๘ เวลา คือเริ่มตั้งแต่หัวค่ำ เรียกว่า หุ่ ๑
ไปจนถึง ๑๑ หุ่ คือตั้งแต่เวลา ๑ หุ่หรือ ๑๙ นาฬิกาในปัจจุบัน ถึง ตี ๕ หรือ ๕ นาฬิกา

คำว่า “โมง” ใช้นับเวลากลางวัน นิยมเรียก ๑๐ เวลา เริ่มจาก โมง๑ หรือ ๗ นาฬิกาในปัจจุบันไปจนถึง
บ่าย ๕ โมงหรือ ๑๗ นาฬิกา อาจเปรียบเทียบให้เห็นได้ดังนี้

เวลากลางวันสมัยโบราณ

โมง ๑

๒ โมงเช้า

๓ โมงเช้า

๔ โมงเช้า

๕ โมงเช้า

ย่ำเที่ยง

บ่ายโมง

บ่าย ๒ โมง

บ่าย ๓ โมง

บ่าย ๔ โมง

บ่าย ๕ โมง

เวลากลางวันในปัจจุบัน

๗ โมงเช้า คือ ๗ นาฬิกา

๘ โมงเช้า คือ ๘ นาฬิกา

๙ โมงเช้า คือ ๙ นาฬิกา

๑๐ โมงเช้า คือ ๑๐ นาฬิกา

๑๑ โมงเช้า คือ ๑๑ นาฬิกา

เที่ยง คือ ๑๒ นาฬิกา

บ่ายโมง คือ ๑๓ นาฬิกา

บ่าย ๒ โมง คือ ๑๔ นาฬิกา

บ่าย ๓ โมง คือ ๑๕ นาฬิกา

บ่าย ๔ โมง คือ ๑๖ นาฬิกา

บ่าย ๕ โมง คือ ๑๗ นาฬิกา

เวลากลางคืนสมัยโบราณ

ย่ำค่ำ

หุ่ ๑

๒ หุ่

เวลากลางคืนในปัจจุบัน

๒ โมงเย็น คือ ๑๘ นาฬิกา

หุ่ ๑ คือ ๑๘ นาฬิกา

๒ หุ่ คือ ๒๐ นาฬิกา

ยาม ๑	๓ ทุ่ม	คือ ๒๑ นาฬิกา
๔ ทุ่ม	๔ ทุ่ม	คือ ๒๒ นาฬิกา
๕ ทุ่ม	๕ ทุ่ม	คือ ๒๓ นาฬิกา
๒ ยาม	๒ ยาม	คือ ๒๔ นาฬิกา
๗ ทุ่ม	ตี ๑	คือ ๑ นาฬิกา
๘ ทุ่ม	ตี ๒	คือ ๒ นาฬิกา
๓ ยาม	ตี ๓	คือ ๓ นาฬิกา
๑๐ ทุ่ม	ตี ๔	คือ ๔ นาฬิกา
๑๑ ทุ่ม	ตี ๕	คือ ๕ นาฬิกา
ย่ำรุ่ง	๖ โมงเช้า	คือ ๖ นาฬิกา

จะเห็นได้ว่า การเรียกเวลาในสมัยโบราณกับปัจจุบันนั้น มีการเรียกที่เหมือนกันและแตกต่างกัน บางเวลาโบราณห้ามเรียกแต่ปัจจุบันกลับเรียกเวลานั้น บางเวลาก็เรียกแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง บางเวลายังคงใช้มาอยู่จนทุกวันนี้ เช่น เวลา “๖ โมงเช้า” เวลา “๖ โมงเย็น” ในปัจจุบันเรามักจะเรียกกันจนเคยชินว่า “ตื่นนอนตอน ๖ โมงเช้า” “กลับถึงบ้าน ๖ โมงเย็น” คำเหล่านี้ในสมัยโบราณกลับถือเป็นข้อห้ามใช้เด็ดขาด โดยกำหนดให้ใช้คำว่า “ย่ำรุ่ง” และ “ย่ำค่ำ” แทน ทั้งนี้ เพราะ ๖ โมงเช้า ก็คือเวลาอย่าเที่ยง และ ๖ โมง(บ่าย) ก็คือเวลาอย่าค่านั่นเอง และแม้ว่าจะกำหนดห้ามเรียก ๖ โมงบ่ายไว้ก็ตาม คนไทยก็ยังมิวิธีเลี่ยงไปเรียกว่า “๖ โมงเย็น” อีก

หรือเวลา “๓ ทุ่ม” ที่ใช้เรียกกันในปัจจุบัน ถึงแม้จะไม่ได้กำหนดเป็นข้อห้าม แต่ก็กล่าวไว้ว่า

“ตามธรรมเนียมไทยแล้ว ๓ ทุ่ม ๖ ทุ่ม ๙ ทุ่ม ๑๒ ทุ่ม นั้นไม่มีใช้”

ฉะนั้น คำว่า ๓ ทุ่ม จึงเรียก ยาม ๑ แทน หรือ ๖ ทุ่ม เรียก ๒ ยาม หรือ ๙ ทุ่ม ก็เรียกว่า ๓ ยาม ดังปัจจุบันมักจะเรียกเป็น “ยาม ๓” อันเป็นการเรียกที่ผิด

สำหรับเวลาที่เรียกแตกต่างกันอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตั้งแต่ ตี ๑ ตี ๒ ตี ๓ ตี ๔ จนถึง ตี ๕ สมัยก่อนจะเรียกช่วงเวลานี้ว่า ๗ ทุ่ม ๘ ทุ่ม ๓ ยาม ๑๐ ทุ่ม ๑๑ ทุ่ม ซึ่งไม่เคยปรากฏว่าเรียกเวลาเป็น “ตีเท่านี้เท่านี้” ดังปัจจุบัน

แต่บางเวลายังคงนิยมเรียกเช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ได้แก่เวลา “๒ ยาม” ทั้งนี้เพราะในภาษาหนังสือที่เป็นราชการก็ใช้ ส่วนภาษาพูดก็สามารถจะเข้าใจกันดีตลอด ทั้งในกรุงเทพและต่างจังหวัด

การนับเวลาโม่งยาม ที่ไทยเคยใช้มาแต่โบราณนั้น นักปราชญ์หลายท่านสันนิษฐานว่าพราหมณ์จากประเทศอินเดียเป็นผู้นำการนับเวลามาใช้ ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เรื่อยมาจนถึงตอนต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังปรากฏหลักฐานในปูมของโทรหลวงทั้งหลาย วิธีโหราศาสตร์นิยมว่า วันหนึ่งสิ้นสุดลงตรงเวลาเที่ยงคืน และวันใหม่เริ่มแต่เวลาเที่ยงคืนล่วงแล้วไป เช่น เวลาเที่ยงคืนวันเสาร์ นับว่าเป็นเวลาสิ้นสุดของวันเสาร์ และพอเที่ยงคืนล่วงแล้ว ๑ วินาทีก็นับว่าเป็นวันอาทิตย์

สมัยโบราณ ในพระราชวังมีชาวพนักงานรักษานาฬิกา คอยตีบอกเวลาทุ่มยามอยู่ แต่การจะตีนาฬิกาให้ตรงกำหนด เวลาทุ่มโมงทุกวันนั้นทำได้ยาก เพราะอาศัยการกำหนดว่ามืดเป็นกลางคืน สว่างเป็นกลางวัน กลางคืน ๑๒ ทุ่ม กลางวัน เป็น ๑๒ โมง สว่างเมื่อใดเป็นย่ำรุ่ง มืดเมื่อใดนับเป็นย่ำค่ำ หากวันใดมืดฝนเวลาเย็นก็ย่ำค่ำเร็วไป หากมืดฝนเวลา จวนรุ่ง ย่ำรุ่งก็สายไปบ้างไม่ค่อยแน่นอน ว่าที่จริงแล้ว กลางวันกลางคืนไม่เท่ากันทุกฤดูกาล ผู้รู้เช่นนี้ยังมีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่เข้าใจกันว่าเวลาเที่ยงแล้วแดดก็จะตรงศีรษะคนยืนกลางแจ้งส่วนชาวบ้านอาจสังเกตได้จากแสงแดดที่สาดส่อง เข้าทางหน้าต่าง หรือเงาของบ้านเรือน ฝ่ายชาวนาฬิกาที่ใช้นาฬิกาถอยน้ำ อาจเข้าใจได้บ้างว่า บางฤดูกลางวันมาก กลางคืนน้อย บางฤดูกลางวันกลางคืนเท่ากัน ครั้นจะกำหนดแบบแผนใหม่ให้กลางวันเป็น ๑๓-๑๔ ชั่วโมง กลางคืนเป็น ๑๐-๑๑ ชั่วโมง เวลาย่ำรุ่งก็จะเข้าไป ประชาชนจะติเตียนว่าตีนาฬิกาไม่ถูกต้อง ชาวนาฬิกาจึงต้องตีนาฬิกาผิดๆ ถูกๆ อยู่ เสมอมา ฉะนั้น ทุ่มโมงหลายแห่งจึงไม่ต้องตรงกันนัก ผิดกันหลายนาทิตี แต่คนส่วนมากก็ยังเชื่อว่า เวลาทุ่มโมงในพระบรม มหาราชวัง ถูกต้องแน่นอน เนื่องจากมีพนักงานผลัดเปลี่ยนกันเฝ้าตรวจตรา และมีโหราจารย์กำกับดูแล แต่เมื่อถึงเวลา เปลี่ยนแปลงฤดูกาล ชาวพนักงานเมื่อจะตีบอกเวลาตามฤกษ์ยามที่โหราจารย์กำหนดนั้น ก็ต้องกะประมาณตีนาฬิกาบอก เวลาขาดๆ เกินๆ กันเอง โดยอยู่ในกฎเกณฑ์ว่า หนึ่งชั่วโมงมี ๑๐ บาท(๖๐ นาที) ดังนั้นการตีเวลาทุ่มโมงจึงไม่ค่อย แน่นนอนเพราะเหตุนี้

การตีสัญญาณบอกเวลาที่ไทยเรารับมาใช้ ในระยะแรกมุ่งหมายแต่เพียง เพื่อเป็นสัญญาณผลัดเปลี่ยนยามรักษา การของทหารเท่านั้น ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่า คราวเสด็จเมืองพาราณสี ประเทศอินเดียเมื่อเสด็จถึงในคืนแรก ขณะทรงเข้าบรรทมยังไม่ทันบรรทมหลับ ทรงได้ยินเสียงฆ้องย่ำในบริเวณวังที่ประทับนั้น ครั้งถึงวันที่ ๒ เสวยอาหารค่ำเสร็จแล้วเวลาประมาณยาม ๑ ก็ได้ยินเสียงฆ้องย่ำอีก จึงมีพระประสงค์ต้องการทราบสาเหตุ ที่ย่ำฆ้อง จึงถามผู้ที่ร่วมตามเสด็จ ทรงได้รับคำตอบว่า ตีย่ำเป็นสัญญาณให้ผลัดเปลี่ยนตัวคนที่มาอยู่ยามรักษาการ

จึงเห็นว่า ไทยเรารับวัฒนธรรมการตีบอกโมงยาม มาจากประเทศอินเดียจริง

การผลัดเปลี่ยนยามรักษาการในหน่วยทหารหรือสนามรบ ถ้าเป็นเวลากลางวันผู้คนยังตื่นอยู่ การระวังรักษา เหตุการณ์ทำได้ง่าย จึงแบ่งออกเป็น ๒ ยาม คือตั้งแต่ย่ำรุ่งถึงย่ำเที่ยง ยาม ๑ และตั้งแต่เที่ยงถึงค่ำอีก ยาม ๑ ในยาม ๑ แบ่งเป็น ๖ ผลัด จึงได้ตีบอกเวลา ๑ ถึง ๖ ในแต่ละยาม ส่วนกลางคืนเป็นเวลาที่ต้องระวังรักษาหวัดขันยิ่งขึ้น จึงต้องจัด ๔ ยาม ยามละ ๓ ผลัด แต่ครั้งจะตีเวลาเป็น ๑, ๒, ๓, แล้วเริ่ม ๑ ใหม่ในแต่ละผลัดจะยุ่งยากเกินไปเพราะเวลากลางคืน จะกำหนดเวลาด้วยเงาแสงแดดเหมือนกลางวันไม่ได้ ถ้าผู้ที่หลับอยู่ตื่นขึ้นได้ยินตีชั่วโมงที่ ๓ ก็จะไม่ทราบว่าเป็น ชั่วโมงที่ ๓ ของยามใด จึงกำหนดให้ตีบอกเวลาตั้งแต่ ๑ จนถึง ๑๒ เป็นลำดับไป คือ ๑ ทุ่ม ๒ ทุ่ม ๔ ทุ่ม ๕ ทุ่ม ๗ ทุ่ม ๘ ทุ่ม ๑๐ ทุ่ม และ ๑๑ ทุ่ม ส่วนการตีย่ำยามนั้น เป็นสัญญาณให้เปลี่ยนหมู่ หรือหมวดยามรักษาการทั้งหมด ไม่ใช่ ผลัดเปลี่ยนคนยืนยามรักษาการ เหตุนี้ในเวลากลางวัน จึงตีย่ำยามแต่เวลาเที่ยงครั้ง ๑ และค่ำครั้ง ๑ แต่กลางคืนตี ย่ำยามถึง ๔ ครั้ง คือ ๑ ยาม ๒ ยาม ๓ ยาม ย่ำรุ่ง

ดังนั้น การตีฆ้องหรือกลองในค่ายของทหาร จึงมีความมุ่งหมายเพื่อให้สัญญาณแก่ทหารผู้มีหน้าที่เวรยามรักษาการณ์เท่านั้น มิได้คำนึงถึงการบอกเวลา เปรียบเทียบได้กับลักษณะตีระฆัง บอกโมงยามในเรือรบหลวง ซึ่งตีตามความมุ่งหมายในการเปลี่ยนยามเหมือนกัน และการที่ไทยเรียกเวลาว่า “ย่ำรุ่ง” “ย่ำเที่ยง” “ย่ำค่ำ” ตลอดจนประเพณีตีกลองชนะประโคมยาม ก็มาจากการผลัดเปลี่ยนเวรยามนั่นเอง

ส่วนสาเหตุการเรียกเวลาว่า “ทุ่มโมง” นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า น่าจะมาจากเสียง “โหม่ง” ของฆ้อง ซึ่งใช้ตีบอกกำหนดเวลากลางวัน และเสียง “ตบ” ของกลองที่ใช้ตีบอกกำหนดเวลากลางคืน ทั้งนี้ยังทรงเล่าว่า ได้อ่านหนังสือนำเที่ยวเมืองพม่า แล้วพบว่า ในพระราชวังเมืองมณฑลเมื่อก่อนมีหอนาฬิกา และที่หอนั้นแขวนฆ้องกับกลองไว้ สำหรับตีบอกเวลาแก่ราษฎรทำให้ทรงคิดว่าที่กรุงศรีอยุธยาก็คงจะเป็นเช่นนั้นเหมือนกันหรือแม้แต่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ก็ทรงเล่าไว้เช่นเดียวกันว่า ทรงเคยได้ยินสมเด็จพระกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ตรัสว่า

“แต่ก่อนกลางวัน เขาคงมีตีฆ้อง จึงเรียกว่า โมง กลางคืนเขาคงตีกลอง จึงเรียกว่า ทุ่ม”

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการติดต่อกับนานาประเทศแถบยุโรปและอเมริกามากขึ้น การนับเวลาตามแบบเก่าเป็นการล้าสมัย ชาวต่างประเทศไม่อาจเข้าใจได้ ดังนั้นเพื่อความสะดวกแก่การติดต่อ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกประกาศเปลี่ยนแปลงวิธีการนับเวลาในทางราชการเสียใหม่ โดยระยะเวลาของทุ่มโมง ให้เรียกว่า นาฬิกา เริ่มนับวันใหม่ตั้งแต่เที่ยงคืน เวลาตั้งแต่เที่ยงคืนถึงเที่ยงวัน (๒๔ น.-๑๒ น.) เรียกว่า ก่อนเที่ยง เวลาตั้งแต่หลังเที่ยงวันไปบรรจบเที่ยงคืน (๑๒ น.-๒๔ น.) เรียกว่า หลังเที่ยง ระยะที่ ๑ หลังเที่ยงคืน เรียกว่า ๑ นาฬิกา ก่อนเที่ยงมีลำดับไปจาก ๒ ถึง ๑๑ นาฬิกา ก่อนเที่ยง จนถึง ๑๒ นาฬิกา กลางวันหรือเที่ยง ระยะที่ ๒ หลังเที่ยงวัน เรียกว่า ๑ นาฬิกา หลังเที่ยง เริ่มนับเวลา ๑, ๒, ๓, ๔, ๕, ถึง ๑๑ นาฬิกา หลังเที่ยง จนถึง ๑๒ นาฬิกา กลางคืนหรือเที่ยง เช่นนี้หมุนเวียนกันไป

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริที่จะแบ่งเวลาจากเดิม ๑๒ นาฬิกา กลางวัน และ ๑๒ นาฬิกา กลางคืน เป็น ๒๔ นาฬิกา โดยนับตั้งแต่เที่ยงคืนล่วงไปแล้ว บรรจบเที่ยงคืนอีกวันหนึ่งแทน ในระยะแรกได้ทรงทดลองใช้ในส่วนราชการบางส่วน เช่น ในราชการทหารบก ทหารเรือ รถไฟ และไปรษณีย์โทรเลข ทั้งนี้เพราะการใช้เวลาแบบใหม่นี้ สะดวกและไม่ผิดพลาด เมื่อทรงเห็นสมควรว่าจะเป็นการสะดวกแก่ราชการ ตลอดจนถึงกิจการของราษฎร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกประกาศการนับเวลาในทางราชการใหม่ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๑ ให้ใช้วิธีนับเวลารอบ ๒๔ นาฬิกา คือตั้งแต่เวลาเที่ยงคืนล่วงไป เรียกว่า ๐ นาฬิกา กับเศษนาทีก่อนเที่ยง จนถึง ๖๐ นาที เรียกว่า ๑ นาฬิกา และนับดังนี้ต่อไปตามลำดับ จนบรรจบถึงเที่ยงคืนเป็น ๒๔ นาฬิกา

ทรงพระราชดำริว่า “คำบอกกำหนดเวลาเป็นนาฬิกา และคำบอกย่านระยะเวลาในรอบ ๖๐ นาทีนั้น ควรใช้คำต่างกันจึงจะสะดวก เพราะฉะนั้น คำบอกย่านระยะเวลาให้ใช้ว่า ‘ชั่วโมง’ ไม่ใช่ ‘ชั่วโมงนาฬิกา’ ” เช่นตั้งแต่เวลา ๘ นาฬิกา จนถึง ๑๐ นาฬิกา นับเป็นระยะเวลา ๒ ชั่วโมง

แต่การเรียกเศษของชั่วโมงเป็นนาทีก่อน และคำบอกช่วงระยะเวลาเป็นชั่วโมงเช่นนี้ ไม่ได้เพิ่งเริ่มมีใช้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ใช้มาก่อนแล้วในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงใช้ร่วมกับเวลาตามแบบเก่าคือ ย่ำ ยาม หุ้ม โมง ดังในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ทรงกล่าวว่า

“เวลาก่อน ๓ โมง ๔ นาที เจ้าแผ่นดินมา พ่ออิดไม่แต่งตัวใส่เสื้อเดินทางที่เดียวพากันไปสเตรชั่น มีข้าราชการหลายคน ทั้งทูตต่างประเทศมาส่ง รถออก ๓ โมง ๑๐ นาที”

“เวลายามเศษตกเป็นเวลายืน เวลา ๔ หุ้มโพล์เพล เวลา ๔ หุ้มมืดเท่าเดือนหงาย เวลา ๔ หุ้มครึ่งกลับสว่างเท่าบ่าย ๔ โมง เวลา ๕ หุ้ม ๔๕ แสงเงินขึ้น เวลาสองยามแสงทองขึ้น เวลา ๗ หุ้มสว่าง ราษฎรทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ไม่เห็นใครนอน”

ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงเลิกการบอกเวลาราชการในแบบ ย่ำยาม หุ้มโมง และบาทนาฬิกา (คือ บาทละ ๖ นาที) มาเป็นใช้ระบบ ๒๔ นาฬิกา และบอกเศษของชั่วโมงเป็น นาทีตามแบบสากลนิยมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

กำแพงแก้ว

จุลทัศน์ พยามรานนท์

กำแพงแก้ว เป็นนามใช้กำหนดเรียกปรากฏการณ์หรือด้วยเครื่องก่ออิฐถือปูนแวดล้อมไปโดยรอบบริเวณอันเป็นที่ตั้งศาสนาการสำคัญ ๆ เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร เป็นต้น ในพระอารามหรือวัดแต่ละแห่ง ๆ

กำแพงแก้ว ซึ่งได้ทำขึ้นสำหรับเป็นเครื่องก่อล้อมศาสนาการดังกล่าว ปกติมักทำขึ้นล้อมบริเวณที่ตั้งพระอุโบสถหรือโบสถ์เป็นสำคัญกว่าศาสนสถานอย่างอื่น ๆ ทั้งนี้พึงเห็นได้จากวัตถุพยานที่ยังปรากฏอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในปัจจุบันทั้งในวัดสามัญทั่วไปและพระอารามหลวง คติเช่นนี้มีเป็นต้น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กำแพงแก้วซึ่งได้ก่อขึ้นล้อมพระอุโบสถ เมื่อคราวบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้มีความในจดหมายเหตุปฏิสังขรณ์พระอารามแห่งนี้ ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์เป็นโคลงต้น ตอนหนึ่งทรงพรรณนาว่าด้วยคตินิยมสร้างกำแพงแก้วล้อมพระอุโบสถ ดังความต่อไปนี้

● กำแพงแก้วก่อล้อม

แหล่งลาน โบสถ์นา

ตำแหน่งแนวชุมสรรพ

สบถ้วน

ถิ่นสถิตสิมาสถาน

ทั้งอิฐ ทิศเอย

โอบอบอวกขึ้นล้วน

หลากเต็มฯ

กำแพงแก้ว ดังความในโคลงต้นบทนี้แสดงให้เห็นทราบสาระสำคัญของกำแพงแก้วมีอยู่ ๒ ประการ อันเป็นเหตุให้เกิดคตินิยมสร้างเครื่องก่อล้อมแบบนี้ ดังนี้

ประการแรก เพื่อเป็นที่หมายกำหนดเขตจังหวัดอันกำหนดไว้เป็นหลักฐานตามวิธีการในพุทธาณุญาต ที่เรียกว่า “พัทธสีมา”

ประการที่สอง เป็นการชักแนวเขตวิสุงคามสีมา หรือชักช่วงห่างระหว่างสีมาแต่ละตำแหน่ง แต่ละด้านให้ต่อเนื่องเข้าด้วยกันอย่างที่เราเรียกว่า “สมานสีมาสังวาส”

กำแพงแก้ว ดังอธิบายมานี้เป็นสาระทางด้านรูปธรรมอันเนื่องด้วยพุทธบัญญัติ ส่วนสาระทางด้านนามธรรมอันเป็นเหตุแห่งความเชื่อชักนำให้เกิดการสร้างและเรียกเครื่องก่อล้อมแบบนี้ว่า “กำแพงแก้ว” ซึ่งโดยสภาพตามจริงมิได้ทำด้วยแก้ว พึงพิจารณาได้จากความต่อไปนี้

ในอมิตายุสตร์ อันเป็นคัมภีร์สำคัญหนึ่งในนิกายมหายาน มีเนื้อความกล่าวด้วย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อคราวประทับอยู่ ณ เขตวนาราม ในกรุงศรಾವาสติ พระองค์ได้ตรัสแก่พระสารีบุตรเถร ถึงโลกธาตุชื่อสุรวาตี และพระตถาคตนามว่าอมิตาบุส ซึ่งสถิต ณ โลกธาตุนั้น ดังนี้

“จากที่นี่ไป ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ เบื้องปรัลจิมทิกยังมีโลกธาตุแห่งหนึ่งชื่อว่าสุชาวดี ในที่นั่นพระตถาคตเจ้า ผู้ทรงนามว่ามีตายุส เสติจสถิตเสวยสุขารมณ์ และแสดงพระธรรมอยู่ในบัดนี้ ดูก่อนสารีบุตร ในโลกธาตุนั้นจึงชื่อว่าสุชาวดี ก็เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายในที่นั้น ไม่มีทุกข์กายหรือทุกข์ใจ มีแต่ความสุขอย่างเหลือประมาณ เหตุนี้จึงชื่อว่าสุชาวดี

อนึ่ง สารีบุตร ในสุชาวดีโลกธาตุนี้มี กำแพงแก้ว ๗ ชั้น มีต้นตาล ๗ แถว มีตาข่าย กระดิ่งทองโยงให้เนื่องกันแล้วไปด้วยแก้ว ๔ ประการ ล้อมรอบบริเวณ เหตุนี้จึงชื่อว่าสุชาวดี

ในหนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ตอนที่ว่าด้วยสุทิสสนะนครได้อ้างถึง “สุธรรมาเทวสภา” อันเป็นสถานที่พระอมรินทราธิราช จัดให้มีการประชุมเทพดาเพื่อสดับฟังพระสัทธรรมเทศนา “สุธรรมาเทวสภา” นั้นแวดล้อมด้วยกำแพงหลายชั้น กำแพงชั้นหนึ่ง ๆ ทำด้วยแก้วผลึก แก้วไพฑูรย์ เป็นต้น

พระอุโบสถ หรือโบสถ์ทั่วไปมีความหมายและความสำคัญในฐานะ “ธรรมสภา” เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปฏิมากรแทนพระองค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาจแสดงพระสัทธรรมได้โดยผ่านพระภิกษุผู้เป็นพุทธบุตรสั่งสอนเวไนยสัตว์ ดังเดียวกับพระมีตายุสโพธิสัตว์แสดงพระสัทธรรม ณ สุชาวดีโลกธาตุหรือพระมหาโพธิสัตว์ แสดงพระสัทธรรม ณ สุธรรมา เทวสภา ณสุทิสสนะนคร ด้วยคติความเชื่อโดยนัยตามกล่าวมานี้ กำแพง ซึ่งสร้างขึ้นล้อมบริเวณที่ตั้งพระอุโบสถ จึงได้รับการขนานนามเรียกว่า กำแพงแก้ว ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อเนื่องด้วยสาระอันมีมาแต่คัมภีร์ทางพุทธศาสนาทั้งฝ่ายนิกายมหายานและนิกายเถรวาท

ว่าด้วยคตินิยมในการสร้างกำแพงชั้นล้อมพระอุโบสถนี้ มีมาแต่สมัยใดนั้น หากตรวจสอบหลักฐานที่เป็นโบราณสถานตามวัดวาอารามสมัยก่อน พึงสังเกตเห็นได้ว่า บรรดากำแพงแก้วที่ปรากฏอยู่ให้เห็นได้ คงจะน่าจะไม่เก่าเกินสมัยอยุธยาขึ้นไป

ในสมัยอยุธยา การสร้างกำแพงแก้วชั้นล้อมพระอุโบสถ หรือพระวิหาร น่าจะมีขึ้นในพระอารามหลวงก่อนที่จะมีสร้างต่อมาในวัดสามัญ คตินิยมสร้างกำแพงแก้วมีในพระอารามหลวงแต่สมัยอยุธยาขึ้น พึงทราบได้จากความบางตอนในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา โดยความต่อไปนี้

“ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชดำริว่า บ้านป่าต้องเป็นที่สิริราชชมหามงคลสถาน กำแพงแก้วพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ เสนาสนะกุฎี ดำรัสสั่งให้หมื่นจันทรา ข่างเคลือบให้เคลือบกระเบื้องสีเหลือง มุงหลังคาพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ จึงถวายพระนามอารามชื่อว่าวัดบรมพุทธาราม”

วัดบรมพุทธาราม ในพระราชพงศาวดารฯ นี้ คือพระอารามหลวงสำหรับราชวงศ์พลหลวง เป็นพระอารามแห่งสำคัญในกรุงศรีอยุธยาแต่สมัยนั้น

ว่าด้วยรูปแบบของกำแพงแก้วต่อไป กำแพงแก้วเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณีสร้างขึ้นด้วยการก่ออิฐ แล้วถือปูนเป็นองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ เริ่มแต่ส่วนเชิงกำแพงถือปูนทำเป็น “หน้ากระดาน” ทอดไปตามขนาดยาวกำแพงแต่ละด้านคู่กันไปทั้งด้านนอกและด้านในเหนือหน้ากระดานขึ้นไปทำลอบบัวเป็นอย่าง “ลวดบัวคว่ำ” กระหนาบด้วย “ลวด” ทั้งคู่ถัดลวดบัวคว่ำขึ้นไปก่อเป็นแผงตั้งขึ้นเป็น “กำแพง” หน้าเรียบทอดไปตามยาวบนหลังลวดบัวคว่ำ ปลายบนกำแพง

ทำลอบบัวเป็นอย่าง “ลวดบัวหาย” กระหนาบด้วยลวดทั้งคู่เช่นกับลวดบัวคว่ำ หลังบัวหายทำเป็น “หน้ากระดาน” ตั้งขึ้น และทอดไปบนหลังลวด ริมบนของหน้ากระดานทำลวดคั่นแล้วลอบบัวเป็น “บัวถลา” หรือ “บัวหลังเจียด” เป็นแนวยาว กระหนาบทั้งสองข้าง หลังบัวถลาบวกลูกทำ “ทับหลัง” เป็นแผ่นยาวไปบนหลังกำแพงตลอดขนาดยาวแต่ละด้าน

กำแพงแก้วแต่ละแห่ง ๆ มักทำขนาดไม่สูงนัก ทั้งนี้ก็ด้วยมิได้สร้างขึ้นโดยประสงค์ไว้กันกันผู้คนทั่วไปไม่ให้ ล่วงล้ำเข้าไปภายในวงกำแพงแก้วนั้น ขนาดสูงสำหรับกำแพงแก้วทั่วไปมักสูงประมาณ ๒ ศอก หรืออาจว่านี้เล็กน้อยก็มี ขนาดความสูงตามกล่าวนี้อาจถือเป็นกระสวนตามขนบนิยมสำหรับกำแพงแก้วมาแต่อดีตกาล และได้ทำขึ้นในเวลาต่อ ๆ มา

เนื่องจากขนาดความสูงของกำแพงแก้วนั้น ยังมีความบางตอนในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา เมื่อแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แสดงให้ทราบเบาะแสเนื่องด้วยขนาดสูงของกำแพงแก้วในพระอารามหลวงแห่งสำคัญแห่งหนึ่ง ด้วยเนื้อความต่อไปนี้

“เมื่ออาสาพมัสเข้าพระวษา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยสนมราชกัลยา ออกไปนมัสการ จุติเยนพระวษา ถวายพระพุทธรูปปฏิมากร ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ เสด็จประพาสมาหน้าพระวิหารใหญ่ ทอดพระเนตรเห็น พระอาทิตย์วงศ์ราชบุตรพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งยกออกเสียจากราชสมบัติขึ้น นั้งห้อยเท้าอยู่บนกำแพงแก้ว ขี้พระหัตถ์ ตรัสว่า อาทิตย์วงศ์คงอายุมิได้ลงจากกำแพงแก้วให้ต่ำ ลตพระอาทิตย์วงศ์ลงจากยศ”

พระอาทิตย์วงศ์ราชโอรสพระเจ้าทรงธรรมพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลก่อน เวลานั้นพระกุมารพระชนมายุเพียง ๙ พรรษาเท่านั้น การจะปีนป่ายกำแพงแก้วขึ้นไปนั่งห้อยพระบาทบนหลังกำแพงได้คล่อง ๆ ควรสันนิษฐานว่าขนาดของ กำแพงแก้วในที่นั้นน่าจะสูงไม่กว่า ๒ ศอก มิฉะนั้นจะปีนขึ้นไปง่าย ๆ ได้กระไร ความดังคัดมาแสดงไว้นี้ควรถือเป็น คำเตือนให้ทราบได้ทางหนึ่งว่ากำแพงแก้วเมื่อสมัยอยุธยาไม่สูง

กำแพงแก้ว แต่ละแห่งยังได้รับการตกแต่งให้สวยงามและได้ใช้ประโยชน์มากกว่าหน้าที่เครื่องกีดล้อม มีต่าง ๆ กัน เช่น ในส่วนที่เป็นกำแพงอาจประดับด้วย “กระเบื้องปราง” หรือกรุแผ่นหินสบู่กระทำให้เป็นลวดลายต่าง ๆ หรือประดับ กระเบื้องเคลือบก็มี ยังได้ทำเป็นคูหา “ช่องไฟ” ตื่น ๆ สำหรับตั้งเครื่องตามไฟ ให้แสงสว่างในยามค่ำมืดก็มี

อนึ่ง กำแพงแก้ว นอกเสียได้สร้างขึ้นสำหรับล้อมพระอุโบสถ และพระวิหารตามประเพณีนิยมมีมาในพุทธศาสนา ดังอธิบายมาแต่ต้นแล้วนั้น “กำแพงแก้ว” ยังมีที่สร้างขึ้นล้อมบริเวณอันเป็นที่ตั้งพระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียร ที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์อีกด้วย

คติความเชื่อและขนบนิยมสร้างกำแพงแก้วล้อมพระราชสถานที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์นี้ กล่าวโดยทาง รูปธรรมย่อมเป็นไปเพื่อการกำหนดเขตพระราชสถานตามความสำคัญที่ได้รับการกำหนดหมายขึ้นในกฎมณเฑียรบาลและ พระราชประเพณีประการหนึ่ง กันเป็นเครื่องกั้นกันผู้คนที่มิได้มีตำแหน่งหน้าที่ในราชการเนื่องกับพระมหากษัตริย์จะละเมิด ล่วงเกินเข้าไปในบริเวณพระราชสถานแห่งนั้นอีกประการหนึ่ง ยังในด้านคติความเชื่อเนื่องในความสำคัญของพระมหากษัตริย์ ทางด้านนามธรรม อันมีมาในคัมภีร์พระโลกบัญญัติ และฎีกาพระมวงคทปที ก็จะเป็นเหตุให้มีการสร้างกำแพงแก้วอีกสถานหนึ่ง ดังนี้

“เมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ ได้ราชาภิเษกเป็นเอกแก่ราชสมบัติแล้ว พึงได้รับอริษฐาน อาตมาแห่งพระองค์เองว่าเรานี้คือ เขาพระสุเมรุราชอันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในพื้นปฐพีตล และพระเนตรของเราข้างขวาคือพระสุริยาอาทิตย์ พระเนตรของเราข้างซ้ายคือ พระจันทร์อันส่องโลก ให้เห็นแจ้งในพระทัยของสมเด็จพระมหากษัตริย์อันจะตัดทุกขภัยให้ เห็นแจ้งในพระอุเบกขาปริณัติ ที่ร้อนก็ให้ร้อน ที่เย็นก็ให้เย็นตามประเวณีเหมือนกัน และพระหัตถ์ทั้งซ้ายขวาและ ฝ่าพระบาทนั้นคือ ทวิปทั้งสี่ เศวตฉัตรหกชั้นนั้น คือฉกามาพจรทั้งหก อริษฐานพระโองการมั่นคงบมิได้หวั่นไหวใน น้ำพระทัย”

พระมหากษัตริย์แห่งสยามประเทศทรงดำรงพระราชฐานะหนึ่งในโบราณราชประเพณีคือทรงเป็นสมมติเทวโลกาภิบาล ดังในความที่พระมหากษัตริย์ทรงอริษฐานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า “เรานี้คือเขาพระสุเมรุราช อันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในพื้นปฐพีตล” และอีกความต่อมาว่า “แลสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้านั้น ก็ดำรงพระองค์ไว้ อันเราพระสุเมรุราช อันเป็นหลักพระธรณี” ดังนี้ พระมหากษัตริย์เสด็จประทับ ณ ที่แห่งใด ๆ ก็ประหนึ่ง เขาพระสุเมรุราชอันเป็นหลักชัยแห่งจักรวาลสถิต ณ ที่แห่งนั้น นี่เป็นไปตามคติในโบราณราชประเพณี พระสุเมรุราช หรือเขาพระสุเมรุราชนั้นในหนังสือไตรภูมิอรรถาธิบายว่าด้วยส่วนจอมเขาภูนี้ โดยความต่อไปนี้

“ในยอดเขาพระสุเมรุราชนั้น เป็นเมืองของพระอินทร์โดยกว้างคณนาไว้ได้ ๘,๐๐๐,๐๐๐ วา มีปราสาทปราสาท แก้วเฉพาะซึ่งจอมเขาพระสุเมรุราชบรรพต และมีที่เล่นที่หว่าสนุกนั้นนักหนาฤๅสิด...มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีประตูรอบนั้นได้ ๑๐๐๐ แห่ง”

ดังนี้ พระมหาปราสาท พระราชมณเฑียรสถาน อันเป็นที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์ จึงมีฐานะและความสำคัญเสนอด้วยเขาพระสุเมรุราช เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ได้เสด็จประทับ ณ ที่แห่งนั้น ๆ คติในทางนามธรรมตามกล่าวนี้ จัดเป็นเหตุให้เกิดคตินิยมในการสร้างกำแพงแก้วชั้นล้อมบริเวณที่ตั้ง พระมหาปราสาท พระราชมณเฑียรมาแต่โบราณและเมื่อภายหลัง

อนึ่ง กำแพงแก้ว ทำชั้นล้อมพระมหาปราสาท พระราชมณเฑียรสถาน มักทำให้มีขนาดสูงกว่ากำแพงแก้วล้อมพระอุโบสถ หรือพระวิหาร ทั้งนี้ก็ด้วยประสงค์ให้เป็นปราการป้องกันภัยมิให้ล่วงเข้าไปถึงสถานที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

นครปฐม : จากศรียะราวดั้งศรีรัตนโกสินทร์

บุษบา ประภาสพงศ์

นครปฐม แปลว่า เมืองแรกหรือเมืองเอก นครปฐมในปัจจุบันเป็นชื่อของจังหวัดสำคัญและเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของไทย ชื่อของนครปฐมและสถานที่หลายแห่งในจังหวัด มีที่มาสืบเนื่องจากเหตุการณ์ในอดีตและชีวิตของผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้

ประวัติของนครปฐมอาจประมวลได้จากหลักฐานทางภูมิศาสตร์ และทางประวัติศาสตร์ ซึ่งล้วนสอดคล้องสนับสนุนกันและกัน บ่งชี้ว่าดินแดนแถบนครปฐมและดินแดนใกล้เคียงได้ปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ต่อเนื่องกันมาเป็นกลุ่ม ๆ ในบริเวณลุ่มน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำแม่กลอง ลุ่มน้ำเจ้าพระยา และลุ่มน้ำบางปะกง บริเวณดังกล่าวนี้เรียกรวมกันได้ว่า ที่ราบภาคกลางตอนล่าง ซึ่งแต่ก่อนมีลักษณะภูมิประเทศแตกต่างจากปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นที่ราบลุ่มติดอ่าวไทยและมีแม่น้ำลำคลองหลายสายเชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเล จากการศึกษาทางธรณีวิทยา การถ่ายภาพทางอากาศ และหลักฐานทางโบราณคดีประกอบกัน ทำให้เข้าใจได้ว่า แนวชายฝั่งอ่าวไทยเมื่อก่อนอยู่ลึกลงไปในแผ่นดิน คือทางเหนือถึงจังหวัดชัยนาท ทางตะวันออกถึงจังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ทางตะวันตกกินอาณาเขตของจังหวัดนครปฐม ราชบุรี และสุพรรณบุรี สำหรับนครปฐมในยุคโบราณนั้นอยู่ติดกับชายฝั่งทะเลที่ตำบลดอนยายหอม และที่อื่น ๆ นั้นแม้ไม่ติดทะเลแต่ก็มีแม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อถึงชายฝั่งทะเลได้ จากหลักฐานพบว่า นครปฐมในยุคโบราณมีชุมชนขนาดใหญ่อย่างน้อย ๒ แห่ง คือ เมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองซึ่งมีวัดพระประโธมเป็นศูนย์กลาง ขนาดเนื้อที่ประมาณ ๗.๒ ตารางกิโลเมตร และเมืองโบราณในเขต อำเภอกำแพงแสน ขนาดเนื้อที่ประมาณ ๕๐๐ ไร่ หรือเกือบ 1 ตารางกิโลเมตรแต่ก่อนนั้นนครปฐมดำรงฐานะเป็นเมืองเอกหรือเมืองสำคัญของอาณาจักรซึ่งเรียกกันในสมัยหลังว่า อาณาจักรทวารวดี ปรากฏหลักฐานความเจริญ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ในภาคกลางของประเทศไทย

จากดอนยายหอม จนถึงศูนย์กลางของเมือง ที่วัดพระประโธม มีร่องรอยของคลองโบราณซึ่งในสมัยแรกเริ่มสร้างเมืองนั้น คงได้อาศัยแนวคลองดังกล่าวผ่านเข้าออกทางทะเล ต่อมาเมื่อชายฝั่งตื้นเขินเป็นที่ดอนไกลออกไปจากตัวเมืองทำให้ไม่สะดวก จึงได้ขุดคลองอีกสายหนึ่งตัดมายังแม่น้ำท่าจีน ที่นครชัยศรี และออกสู่ทะเลโดยใช้เส้นทางนี้ เมืองนครชัยศรีจึงเป็นศูนย์กลางความเจริญเพิ่มขึ้นอีกเมืองหนึ่ง

ถัดจากเมืองโบราณนครปฐม ยังมีเมืองโบราณอื่น ๆ ในเขตลุ่มน้ำแม่กลอง เจ้าพระยา ป่าสักและลุ่มน้ำบางปะกง ดังปรากฏหลักฐานโบราณวัตถุสถานในบริเวณลุ่มน้ำดังกล่าว ซึ่งเป็นผลจากการแพร่กระจายของอารยธรรมทวารวดีในดินแดนเหล่านั้นเมืองโบราณบางแห่งอาจมีมาก่อนนครปฐม บางแห่งมีอายุเท่า ๆ กัน และบางแห่งอาจเจริญขึ้นภายหลังนครปฐม แต่ยุคที่เมืองโบราณนครปฐมรุ่งเรืองอยู่นั้น เมืองอื่น ๆ คงไม่มีบทบาทสำคัญเท่าเมืองนครปฐม เมืองโบราณเหล่านี้เชื่อมโยงกันด้วยเส้นทางน้ำ และเส้นทางบก เช่น เมืองโบราณที่คูบัว (ในจังหวัดราชบุรี) พงตึก (ในจังหวัดกาญจนบุรี) อุ้มทอง (ในจังหวัดสุพรรณบุรี) บ้านคูเมือง (ในจังหวัดอ่างทอง) ละโว้ (ในจังหวัดลพบุรี) บ้านดงละคร (ในจังหวัดนครนายก) และเมืองพระรถ (ในจังหวัดชลบุรี) เป็นต้น และเมืองโบราณเหล่านี้ยังมีเส้นทางติดต่อกับลุ่มน้ำสาละวินทางด้านตะวันตก และลุ่มน้ำชี มูล โขง ทางด้านตะวันออกได้อีกด้วย

จากทำเลที่ตั้งและภูมิประเทศอันเป็นผลจากสภาพธรรมชาติ และการดัดแปลงของมนุษย์ นครปฐมโบราณได้กลายเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างภูมิภาคภายในกับนักเดินทางที่มาจากภายนอก ดังปรากฏหลักฐานทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุขนาดต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น เครื่องประดับ พระพุทธรูป และรูปเคารพอื่น ๆ นอกจากนั้นยังปรากฏ

หลักฐานของเครื่องใช้ในการเดินเรือ เช่น สายโซ่ สมอเรือขนาดใหญ่ ซึ่งขุดพบในเขตเมืองโบราณนครปฐม วัดฤๅติงกล่าว คงมิได้ทำขึ้นเองในท้องถิ่น หากแต่เป็นของนักเดินทางที่เข้ามาติดต่อกับชุมชนโบราณแห่งนี้ นักเดินทางที่มาติดต่อกับ ชนพื้นเมืองนครปฐมในสมัยโบราณนั้นคงจะเดินทางมาทั้งจากทางตะวันออกและตะวันตก โดยมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันบ้าง คล้ายคลึงกันบ้าง เช่น บางพวกอาจต้องการพืชผล และแร่ธาตุบางอย่างที่หาได้ยากในบ้านเมืองของตน หรือด้วยศรัทธาใน ศาสนา หวังสร้างกุศลด้วยการนำศาสนาไปเผยแพร่แก่บ้านเมืองอื่น และบ้างก็อาจเดินทางมาตามค้าเล่าลือเพื่อแสวงหา วัตถุมีค่าหรือทองคำนำกลับไปสู่บ้านเมืองตน นักเดินทางเหล่านี้ใช้นครปฐมเป็นแหล่งอาศัยแลกเปลี่ยนสินค้า และเผยแพร่ ความคิดความเชื่อสู่ชนพื้นเมือง ประกอบกับนครปฐมมีพืชผลอุดมสมบูรณ์มีผลผลิตข้าวเหลือกินเหลือใช้ และอยู่ใกล้ทะเล จึงมีอากาศอบอุ่นไม่ร้อนหรือหนาวจัด นครปฐมจึงกลายเป็นที่อาศัยหรือบ้านของนักเดินทางบางคนจากแดนไกลดังกล่าว

ความรุ่งเรืองของนครปฐมในยุคโบราณเป็นผลจากเงื่อนไขความพร้อมของปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในช่วงจังหวะที่เหมาะสม จะเห็นได้ว่านครปฐมมีทำเลอยู่กึ่งกลางของเมืองโบราณที่เจริญก่อนหน้า และเมืองที่เจริญขึ้นมา ภายหลัง นครปฐมเป็นศูนย์กลางของเมืองเหล่านั้น และยังเป็นศูนย์กลางของชาวเรือที่เอาชนะธรรมชาติและการจำกัด เขตแดน เดินทางมาแสวงหาความร่ำรวย หรือเพื่ออุดมคติบางอย่างนครปฐมเป็นจุดพัก ก่อนที่จะเดินทางสู่ดินแดนที่อยู่ลึก เข้าไปในแผ่นดิน เราไม่อาจมองข้ามความสามารถของคนท้องถิ่น หากพวกเขาเหล่านั้นปฏิเสธสิ่งใหม่และปฏิเสธการติดต่อกับคนต่างถิ่น ก็ยากที่นักเดินทางจะบรรลุจุดประสงค์ของตนและยากที่พวกเขาเหล่านั้นจะอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขจน สามารถสร้างสรรค์อารยธรรมให้มีลักษณะงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนได้ คนท้องถิ่นและต่างถิ่นต่างมีบทบาทร่วมกัน ในการสร้างสรรค์อารยธรรมซึ่งมีลักษณะผสมผสานอารยธรรมจากต่างถิ่นต่างเชื้อชาติ ต่างลัทธิ ความเชื่อสื่อให้เห็นความ คิดที่สืบทอดอารยธรรมเดิมและความกล้าริเริ่มสร้างสรรค์ของชาวทวารวดีเป็นผลให้อารยธรรมทวารวดีมีลักษณะโดดเด่น ให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

การผสมผสานความคิดและความเชื่อต่างถิ่นต่างพวกปรากฏให้เห็นในรูปลักษณะของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีความเก่าแก่ และได้รับการสร้างเสริมเพิ่มเติมหลายครั้งในเมืองโบราณนครปฐม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่วัด พระปฐมเจดีย์ วัดพระเมรุ วัดพระงาม และวัดพระประโทน เป็นต้น เจดีย์นครปฐมมีตำนานเล่าว่าสร้างขึ้น เนื่องจาก พระโสณะและพระอุตระ สมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชเดินทางจากประเทศอินเดียมาประกาศพุทธศาสนา ณ แคว้น สุวรรณภูมิ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๓-๔ พระปฐมเจดีย์เมื่อแรกสร้างมีลักษณะคล้ายทรงบาตรคว่ำเช่นเดียวกับสถูป ที่สัญลักษณ์ฐานทางโบราณคดีนั้นนักโบราณคดีกล่าวว่า มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ลงมา ซึ่งสันนิษฐาน ว่าน่าจะสร้างระหว่างช่วงเวลาดังกล่าว การก่อสร้างและการบูรณะตกแต่งโบราณสถาน และโบราณวัตถุดังกล่าวบ่งชี้ว่า ผู้สร้างเสริมเกี่ยวข้องกับศาสนสถาน เหล่านั้นได้อิทธิพลจากศาสนา และลัทธิความเชื่อที่แตกต่างกัน และสามารถประสาน กลมกลืนกันได้ เช่น ศาสนสถานวัดพระงาม และวัดพระประโทนเจดีย์ ซึ่งสร้างเพื่อบูชาพระรัตนตรัยตามความเชื่อใน พุทธศาสนาเถรวาท แต่องค์ประกอบรูปเคารพและเครื่องประดับบางอย่างแสดงถึงอิทธิพลจากพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน และลัทธิความเชื่ออื่น ๆ ด้วย เช่น ภาพปูนปั้นบางแผ่นที่ประดับอยู่รอบฐานเจดีย์จุลประโทนเป็นเรื่องราวตก ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาสันสกฤต เป็นต้น อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่พบ เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูป ล้วนแสดงให้เห็นอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เป็นแก่นแกนของความเชื่ออื่น ๆ และอิทธิพลสำคัญอยู่ เหนือความเชื่ออื่น ๆ ของชาวนครปฐมโบราณ สืบเนื่องต่อมาเป็นเวลานานนับพันปี

สมมุติฐานที่ว่านครปฐมเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดี นั้น นอกจากพิจารณาจากภูมิประเทศและหลักฐานทางโบราณคดี ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น สมมุติฐานนี้ยังมาจากเอกสารจีน ๔ ฉบับ และการพบเหรียญเงินโบราณที่นครปฐม มีข้อความจารึกว่า ศรีทวารวดีศวรปุณยะ

เอกสารจีนฉบับแรกเป็นบันทึกของภิกษุจีนชื่อ พระถังซำจั๋ง (Hieun Tsiang) ซึ่งเดินทางทางบกไปสืบพุทธศาสนาในอินเดียราว พ.ศ.๑๑๗๒-๑๒๐๘ ฉบับที่ ๒ เป็นบันทึกของภิกษุจีนชื่ออี้จิง (I-Sing) บันทึกจากความทรงจำและถ้อยคำบอกเล่าของชาวอินเดียเมื่อครั้งเดินทางทางเรือไปสืบพุทธศาสนาในอินเดียระหว่าง พ.ศ. ๑๒๑๔-๑๒๓๘ ฉบับที่ ๓ และฉบับที่ ๔ เป็นข้อความในพงศาวดารจีนฉบับเก่าและฉบับใหม่สมัยราชวงศ์ถัง ซึ่งเริ่มต้นเขียนเมื่อ พ.ศ. ๑๑๖๑ เอกสารทั้ง ๔ ฉบับ เขียนขึ้นโดยบุคคลซึ่งต่างประสบการณ์และต่างยุคสมัยกัน กล่าวถึง อาณาจักรหนึ่งอยู่ระหว่างอาณาจักรศรีเกษตร (ของพม่า) และ อิศานปุระ (ของขอม) ปรากฏชื่อคล้ายคลึงกันว่า โทโลโปติ (To-lo-po-ti) ทุโหโปติ (Tou-ho-po-ti) ฉวนโลโปติ (Tshouan-lo-po-ti) โทโฮโล (To-ho-lo) และ โฉโฮโปติ (Cho-ho-po-ti) ชื่อเหล่านี้นักประวัติศาสตร์ลงความเห็นว่าตรงกับคำสันสกฤต ทวารวดี และเป็นชื่ออาณาจักรหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ อาณาจักรนี้มีเมืองสำคัญหลายเมือง ซึ่งยังปรากฏร่องรอยอยู่ในปัจจุบัน

หลังจากความรู้ในเอกสารจีนดังกล่าว ต่อมาก็มีผู้พบเหรียญเงินหลายเหรียญในอาณาเขตเมืองโบราณนครปฐม และเมืองโบราณอื่น ๆ เฉพาะที่นครปฐมนั้นพบกว่า ๑๐ เหรียญในช่วงเวลาต่างกัน เหรียญเหล่านี้มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ ที่ด้านหนึ่งของบางเหรียญ มีคำจารึกว่า ศรีทวารวดีศวรปุณยะ ส่วนเหรียญอื่น ๆ ปรากฏรูปทั้ง ๒ ด้าน บางเหรียญเป็นรูปธรรมจักร รูปหอยสังข์ วัวตัวเมีย แพะ ปูรณกลศ (หม้อที่มีน้ำเต็ม) รูปปราสาทล้อมรอบด้วยดวงอาทิตย์ จันทรเสี้ยว อังกุศและวัชระ เป็นต้น รูปดังกล่าวสะท้อนความเชื่อของผู้สร้างที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและลัทธิพราหมณ์

นอกจากเหรียญจารึกคำศรีทวารวดี นั้น ที่นครปฐมยังปรากฏหลักฐานศิลาจารึกโบราณอีกหลายหลัก ในบริเวณศาสนสถานและที่ใกล้เคียง จารึกบางหลักกระทำขึ้นบนส่วนต่าง ๆ ของกองล่อธรรมจักรศิลาขนาดใหญ่ บางหลักจารึกบนฐานของสถูป บางหลักจารึกบนแผ่นหินสี่เหลี่ยมซึ่งเป็นส่วนประกอบของศาสนสถานนั้น ๆ จารึกเหล่านี้ มีข้อความเกี่ยวกับพุทธศาสนา อาจกล่าวถึงมรรคสี่ และคาถาเยธุมมา รูปอักษรของจารึกเป็นอักษรแบบปัลลวะพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ภาษาบาลี เช่น จารึกเยธุมมาหลักหนึ่งมีข้อความดังนี้ เย ธมมา เหตุปภวา เตสฺ เหตุ ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรธเ อวฺ วาที มหาสมโณ ซึ่งแปลว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” และมีหลักหนึ่งเป็นภาษามอญโบราณ ซึ่งนำเสนอพื้นฐานว่าประชาชนที่อยู่ในบริเวณนั้นส่วนใหญ่คงเป็นเชื้อชาติมอญ

การปรากฏหลักฐานด้านโบราณคดี และศิลาจารึกดังกล่าวย่อมบ่งชี้ถึงความสำคัญของนครปฐมโบราณในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของเมือง ศูนย์กลางของการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดและวัฒนธรรมระหว่างดินแดนต่าง ๆ ภายในและกับดินแดนภายนอก โดยเฉพาะที่มาจากอินเดีย นอกจากนี้ยังแสดงถึงความสามารถในการประสานกลมกลืนกันระหว่างวัฒนธรรมที่มาจากต่างถิ่น ต่างเชื้อชาติและลัทธิความเชื่อซึ่งแสดงถึงผู้คนที่เกี่ยวข้องกันนั้นคงประกอบขึ้นด้วยกลุ่มชนหลายเชื้อชาติ ซึ่งมีลัทธิความเชื่อเหมือนกันบ้าง แตกต่างกันไปบ้าง โดยที่ความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นแกนแกน

กลางของลัทธิความเชื่ออื่น ๆ และกลุ่มชนเหล่านั้นมีตัวอักษรใช้แล้วโดยเลียนแบบจากรูปอักษรอินเดียตอนใต้ ราชวงศ์ปัลลวะใช้ภาษาบาลี และภาษามอญในการบันทึกซึ่งรูปอักษรดังกล่าวค่อย ๆ คลี่คลายจนมีลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นในเวลาต่อมา

ขณะที่นครปฐมรุ่งเรืองอยู่ด้วยอารยธรรมทวารวดี นั้น ในดินแดนถัดไปก็ปรากฏบ้านเมืองขึ้นบ้างแล้ว จากนครปฐมอารยธรรมทวารวดีได้กระจายสู่ดินแดนทั้งใกล้ และไกลโดยรอบ และก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๖ อารยธรรมทวารวดีก็ปรากฏหลักฐานความเจริญอยู่ในเมืองต่าง ๆ ของภาคกลาง บางส่วนของภาคเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เช่นที่เมืองโบราณละโว้ ชัยนาท สิงห์บุรี บึงคอกช้าง จันเสน ศรีเทพ เสมา ฟ้าแดดสงยาง และไชยา เป็นต้น หลักฐานดังกล่าวมักได้แก่โบราณวัตถุสถานทางพุทธศาสนา ลัทธิหินยานเถรวาท ซึ่งบางครั้งก็จะมีข้อความจารึกอยู่ ณ ที่นั้นด้วย กล่าวถึงกิจทางพุทธศาสนาของผู้สร้างจารึกบางหลักระบุศักราชไว้ ซึ่งสามารถนำมาใช้ตรวจสอบ เทียบเคียงกับจารึกหลักอื่น ๆ ได้ด้วย เช่น ศิลาจารึกเสาทินแปดเหลี่ยม ลพบุรี ใช้อักษรหลังปัลลวะ ภาษามอญระบุศักราชตรงกับ พ.ศ. ๑๓๑๔ นอกจากนี้ยังมีจารึกอื่น ๆ บนวัตถุประเภทสถูป ศิลา ใบเสมา และพระพิมพ์ ดินเผา เป็นต้น จารึกเหล่านี้ใช้รูปอักษรหลังปัลลวะ และอักษรมอญโบราณ ภาษาบาลี สันสกฤต และภาษามอญคละกันไป นอกจากนี้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมายังปรากฏศิลาจารึกที่ใช้รูปอักษรหลังปัลลวะ และอักษรขอม ภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาเขมรโบราณอยู่ในดินแดนเหล่านี้ด้วย โดยเฉพาะในบริเวณใกล้ศูนย์กลางของอาณาจักรเจนละ และอาณาจักรขอม จะปรากฏหนาแน่นกว่าที่อื่น ๆ

นครปฐมในยุคอาณาจักรขอมรุ่งเรือง

ปลายยุคสมัยที่อารยธรรมทวารวดีอ่อนแอลงในภาคกลางของประเทศนั้นอารยธรรมขอมก็กำลังรุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรทางภาคตะวันออก กษัตริย์ของได้สถาปนาลัทธิเทวราชา และเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวสู่เมืองและอาณาจักรใกล้เคียงกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ กษัตริย์ขอมบางองค์ได้ยatraทัพ สู้หัวเมืองที่อ่อนแอกว่า เช่น ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พระองค์แผ่แสนยานุภาพไปทางตะวันออกและตะวันตก ยึดครองละโว้ไว้ได้ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ก็สามารถยึดครองบางส่วนของดินแดนลาว จนถึงทางเหนือของมลายูได้ ในสมัยที่อาณาจักรขอมรุ่งเรืองนี้ หลายเมืองในภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางความคิดหรือทางทหารของขอมด้วย แต่จะเข้มข้นมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับสถานะและความใกล้ชิดของแต่ละเมืองมีต่อศูนย์กลางอำนาจของขอม สำหรับนครปฐมนั้นแม้ยังไม่พบจารึกอักษรขอม แต่ก็น่าจะเชื่อว่ามีอิทธิพลลัทธิความเชื่อของขอมได้เข้ามาถึงชุมชนแถบนครปฐมด้วย เนื่องจากพบหลักฐานจารึกอักษรขอมในบริเวณเมืองรอบนอกนครปฐม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในสมัยที่อารยธรรมขอมรุ่งเรืองในภาคกลางของประเทศนั้น นครปฐมมีผู้คนอาศัยอยู่น้อย เป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่ไม่มีความสำคัญ และขึ้นอยู่กับเมืองอื่น ๆ ที่รุ่งเรือง และมีอิทธิพลมากกว่า อารยธรรมขอมได้เข้ามามีบทบาทซ้อนทับอยู่บนอารยธรรมทวารวดี ซึ่งได้แปรเปลี่ยนเป็นรูปการณ์จิตสำนึกของผู้คนในดินแดนนครปฐม และดินแดนใกล้เคียง โบราณสถานโบราณวัตถุแบบขอม ตลอดจนศิลาจารึกรูปอักษรหลังปัลลวะ อักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมรปรากฏหลักฐานอยู่มากมายในดินแดนต่าง ๆ ที่เคยอยู่ในอิทธิพลอารยธรรมทวารวดีศิลาจารึกดังกล่าวมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เช่น จารึกที่ลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๕ จารึกศาลสูงเมืองลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๖

จารึกดงแม่นางเมืองที่นครสวรรค์ พุทธศตวรรษที่ ๑๗ และจารึกปราสาทเมืองสิงห์ กาญจนบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้น

นครปฐมในยุคอาณาจักรไทย

หลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ของขอม อิทธิพลอารยธรรมขอมเริ่มลดน้อยลง พงศาวดารไทยหลายฉบับกล่าวตรงกันว่า ผู้คนที่พูดภาษาไทยซึ่งอยู่ในเมืองต่าง ๆ ทางภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ต่างพยายามตั้งตัวเป็นอิสระ และเมื่อมีโอกาสก็ขยายอำนาจอิทธิพลครอบครองเมืองอื่น ๆ สร้างศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่ขึ้นและเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยางและพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราดได้ช่วยกันขับไล่ขอมออกไปและสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นในลุ่มน้ำป่าสัก เมื่อพ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๔ ของราชวงศ์สุโขทัย พระองค์ทรงสร้างคุณูปการแก่อาณาจักรสุโขทัยให้รุ่งเรืองสูงสุด พุทธศาสนาหินยาน เถรวาทแบบลังกาวงศ์มีบทบาทเหนือพุทธศาสนาแบบมหายานและลัทธิฮินดูของขอมพระองค์ทรงดัดแปลงรูปอักษรและอักษรวิธีซึ่งใช้กันมาแต่เดิม เป็นรูปอักษรและอักษรวิธีแบบใหม่ เพื่อใช้เป็นภาษาทางการสำหรับราษฎรในอาณาจักรซึ่งประกอบด้วยผู้คนหลายเชื้อชาติ ต่างมีวัฒนธรรมภาษาเขียนและภาษาพูดของตนมาแต่ก่อน อาณาจักรสุโขทัยกว้างใหญ่ไพศาล ศิลาจารึกหลักที่ ๑ (พ.ศ.๑๘๓๕) ระบุชื่อเมืองต่าง ๆ ที่ยอมรับอำนาจของสุโขทัย เช่น สระหลวง (ในจังหวัดพิจิตร) สองแคว (ในจังหวัดพิษณุโลก) พระบาง (ในจังหวัดนครสวรรค์) แพรก (ในจังหวัดชัยนาท) ราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณภูมิ (หรือสุพรรณบุรี) และ นครศรีธรรมราช แม้ว่านครปฐมโบราณจะไม่ปรากฏชื่ออยู่ในจารึก และชื่อนครปฐมก็เพิ่งตั้งขึ้นในยุครัตนโกสินทร์ แต่ก็เข้าใจได้ว่าชุมชนที่อยู่ในอาณาบริเวณดังกล่าวต่างอยู่ในอิทธิพลของอาณาจักรสุโขทัย เช่นเดียวกับหลาย ๆ เมืองที่อยู่ใกล้เคียงและปรากฏชื่ออยู่ในจารึก

เมื่อสิ้นพ่อขุนรามคำแหง อำนาจทางการเมืองของสุโขทัยอ่อนแอลงขณะที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็มีศูนย์กลางอำนาจใหม่ขึ้นที่อยุธยา พ.ศ.๑๘๙๓ พระเจ้าอู่ทองได้สถาปนาเมืองหลวงแห่งใหม่ขึ้นที่หนองโสน ขนานนามเมืองใหม่ว่ากรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา ราษฎรของพระองค์อาจมีพื้นเพเดิมที่นี่ และบางส่วนคงอพยพมาจากที่อื่น ๆ ในสมัยของพระองค์ กรุงศรีอยุธยามีอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ตั้งแต่เหนือจรดใต้สุโขทัยก็ยอมรับอิทธิพลของอาณาจักรใหม่นี้ เมืองที่อยู่รายรอบ เช่น สุพรรณบุรี ราชบุรี นอกจากจะยอมรับอำนาจแล้ว ในเวลาต่อมาก็ยังมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านคอยต้านศึกที่เข้ามารุกรานกรุงศรีอยุธยาด้วย

แผนที่อาณาจักรอยุธยาที่นายฟรังซัว อังรี ตูรแปง ชาวฝรั่งเศสรวบรวมเขียนขึ้นจากหลักฐานของคณะมิชชันนารีที่เคยพำนักอยู่ในอยุธยา จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๔ ได้ระบุชื่อเมืองในพระราชอาณาจักรสยาม ๑๐ เมือง ได้แก่ ศรีอยุธยา บางกอก พิษณุโลก เพชรบุรี กำแพงเพชร ราชบุรี ตะนาวศรี นครศรีธรรมราช กาญจนบุรี และนครราชสีมา แต่ไม่ระบุชื่อเมืองใด ๆ ในนครปฐม อาจเป็นได้ว่าหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึง ๒๑ เมืองโบราณนครปฐมมีความสำคัญน้อยมากหรือเป็นชุมชนที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของเมืองอื่น ๆ ซึ่งอยู่ใกล้เคียง ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิของอาณาจักรอยุธยานั้น อาณาจักรพม่ามีกษัตริย์หนุ่มคือ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้และมีทหารเอกคนหนึ่งที่สามารถ คือ บุเรงนอง พม่าได้ยกทัพเข้ามารุกรานอาณาจักรอยุธยาหลายครั้งและเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๐๙๑ ได้ยกทัพมาทางด่านเจดีย์สามองค์เข้าสู่เขตสุพรรณบุรี ตีสุพรรณบุรีได้ สงครามครั้งนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงสูญเสียพระมเหสีคือสมเด็จพระสุริโยทัย

พม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่ช่วงเวลาหนึ่งก็ไม่สามารถตีพระนครได้ จึงถอยทัพกลับไปเมื่อใกล้ถึงฤดูฝน หลังสงคราม สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงจัดแบ่งเขตการปกครอง ตั้งเมืองขึ้นใหม่ ๓ เมือง เพื่อให้สะดวกในการระดมพลสู้ศึก สงคราม ทรงยกบ้านตลาดขวัญขึ้นเป็นเมืองนนทบุรี ยกบ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรีและแบ่งเขตเมืองราชบุรีกับเมือง สุพรรณบุรีรวมกันตั้งเป็นเมืองนครชัยศรี เมืองเหล่านี้ห่างจากกันและห่างจากกรุงศรีอยุธยาไม่มาก เพียงระยะเดินทางถึง กันได้ในหนึ่งวัน

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น เมืองนครชัยศรีและเมืองอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบ มีชะตากรรมผูกพันอยู่กับความรุ่งเรืองและความยากลำบากของกรุงศรีอยุธยา ถึงสมัยกรุงธนบุรี และ กรุงรัตนโกสินทร์นั้น นครชัยศรียังคงฐานะเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักร มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่มากขึ้น ไม่นาน มา้นี้คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากรได้สำรวจแหล่งที่คาดว่า เป็นที่อยู่อาศัยของคนสมัยโบราณ ในครั้งนั้นได้ขุดพบ เครื่องใช้เครื่องประดับเมื่อราวสองถึงหนึ่งพันปีก่อนด้วย นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุสถานที่อาจเป็นของคนหลายเชื้อชาติ ที่อาศัยอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ตามแนวฝั่งแม่น้ำนครชัยศรีและบริเวณใกล้เคียงสิ่ง ที่พบนั้นบางชิ้นมีอายุหลายร้อยปี และเป็นแบบ ศิลปะสมัยอยุธยาที่ปรากฏอยู่บ้าง เช่น กุฎี พระอุโบสถและจิตรกรรมฝาผนัง พระพุทธรูป และธรรมาสน์ไม้แกะสลัก เป็นต้น สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองนครปฐมซึ่งบางพื้นที่เคยเป็นป่าก็ได้แปรเปลี่ยนเป็นทุ่งนามากขึ้น แต่บริเวณรอบพระปฐม เจดีย์ยังคงมีต้นไม้หนาทึบ ถัดออกมาเป็นทุ่งนาสลับกับป่ารกชัฏซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่า เช่น เสือ กวาง ช้าง และ นกหลากหลายพันธุ์ ในรัชกาลพระปฐม นั้น ผู้แต่งรอนแรมอยู่ในเรือถึง ๒ วัน จึงเดินทางไปถึงพระปฐมเจดีย์ ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์โปรดให้บูรณะเจดีย์นครปฐมซึ่งถูกทิ้งร้างอยู่กลางป่าขึ้นใหม่ ทรงปรับปรุง พื้นที่โดยรอบสร้างกุฏิสงฆ์วิหาร ๔ ทิศ หอระฆัง พระอุโบสถหลังใหม่ และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประทับใกล้กับองค์พระปฐมเจดีย์ อีกทั้งให้ขุดคลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ตัดถนนท่าทาง พระองค์เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระปฐมเจดีย์ และ ทรงดูแลการก่อสร้างด้วยพระองค์เองหลายครั้ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ดำเนินการบูรณะต่อ

ในรัชสมัยของพระองค์ ได้ทรงปรับปรุงการบริหารและการปกครองประเทศให้ทันสมัยยิ่งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลนครชัยศรีขึ้นประกอบด้วยเมืองนครชัยศรี สมุทรสาคร และสุพรรณบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้โปรดฯ ให้ย้ายที่ว่าการเมืองนครชัยศรีไปตั้งอยู่บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ และในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ โปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองนครชัยศรีเป็นเมืองนครปฐม ขึ้นอยู่กับมณฑลนครชัยศรีตามเดิม จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มี ประกาศยกเลิกมณฑลนครชัยศรี เมืองนครปฐมจึงไปขึ้นอยู่กับมณฑลราชบุรี และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๖ จังหวัดนครปฐมจึงแยกเป็นเขตการปกครอง เป็นจังหวัดนครปฐมจนถึง ทุกวันนี้

ละครยก

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์

ละครยก คือเครื่องสังเวชนิหนึ่งใช้สำหรับบูชาในบางพิธี แก่บนหรือตอบแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อที่เป็นประเพณีนิยมในหมู่ชนชาวบ้านนำถวายภายหลังได้รับผลสมความปรารถนาดังที่ได้บนบานไว้

ละครยก มีอธิบายลักษณะของสิ่งนี้โดยสังเขปขึ้นไว้ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๔๙๓ ความว่า “ละครยก น. เครื่องสังเวชนิทำเป็นตุ๊กตาทั้งโรง” ละครยกลักษณะดังคำอธิบายนี้เป็นละครชนิดที่ใช้ตุ๊กตาเป็นตัวแสดงทั้งโรง มิใช่ละครชนิดที่ใช้คนเป็นผู้แสดง ทั้งนี้ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ แก้ไขใหม่ มีคำอธิบายขยายความละครยกต่อออกมาอีกว่า “ละครยก น. เครื่องสังเวชนิทำเป็นแท่นยกขนาดเล็ก มีตุ๊กตาทั้งโรงสมมติเป็นตัวละครเสียไว้บนแท่นนั้น” ละครยกและลักษณะของละครยกนี้ก็คือ สิ่งของอย่างหนึ่ง ทำเลียนแบบโรงละคร มีตัวตุ๊กตาสมมติเป็นผู้แสดงแทนคนอยู่ในโรงละครนั้น และสิ่งนี้ใช้เป็นเครื่องสังเวชนิหนึ่งสำหรับบูชา หรือแก่บน เป็นต้น

ละครยกดังคำอธิบายข้างต้นนี้ อาจนึกเห็นไปได้ว่าจะมีขนาดโรงหนึ่งๆ ใหญ่เสมอโรงละครที่ใช้คนแสดงเช่นนั้นหรืออย่างไร ว่าด้วยขนาดของโรงละครยกโรงหนึ่งๆ โดยแท้แล้วมิได้มีขนาดใหญโตสักเท่าใด ในกรณีขนาดของโรงละครยกนี้ ขอให้พิจารณาได้จากบางตอนในหนังสือบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ในส่วนที่พระยาอนุমানราชธน อ้างถึงละครยกขึ้นไว้โดยความต่อไปนี้ “ที่ตรัดเล่าเรื่องมีละครคนแก่สินบนที่บ้านของละครตนเอง เป็นความรู้ที่ข้าพระพุทธเจ้าเพ่งทราบเป็นอันเกือบเข้าขั้นทำตุ๊กตาเรียกว่า ละครยก ไปแขวนไว้ถวายเจ้าพ่อ เจ้าแม่ เตี้ยวน้ำหายไปหมด ไม่พบปะมีแขวนกันเหมือนเมื่อก่อน” ละครยกตามนัยที่พระยาอนุমানราชธนได้บันทึกขึ้นไว้นี้ แสดงให้ทราบและเข้าใจได้ว่า ละครยก โรงหนึ่งๆ มิใช่ของที่มีขนาดใหญโต เป็นแต่ละครโรงเล็กๆ ขนาดยกไปแขวนถวายเจ้าพ่อเจ้าแม่ตามศาลต่างๆ ได้นั่นเอง และที่เรียกละคร หรือโรงละครชนิดนี้ว่า ละครยก ก็คงเนื่องมาแต่ขนาดของละครทั้งโรงขนาดเล็กๆ อาจ “ยก” ดัดมือหรือถือไปได้ง่าย ๆ เป็นเหตุให้เรียกละครที่เป็นเครื่องสังเวชนินี้ว่า ละครยก

ว่าถึงความเป็นมาของ ละครยก ซึ่งเป็นเครื่องสังเวชนิหนึ่งนี้ มีพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงไว้ในลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งที่ทรงมีไปถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระนิพนธ์ที่ทรงอธิบายความเป็นมาของละครยก มีดังนี้ “ว่าด้วยเทศสถานในอินเดีย ว่าแม้ในปัจจุบันนี้ตามเทศสถานที่สำคัญยังมีหญิงสาวชั้นสกุลต่ำสมัครไปอยู่เป็น “เทวทาสี” สำหรับรับฟ้อนรำบวงสรวงเป็นอาชีพอ และให้ไปต่อไปสำหรับปฏิบัติพวกพราหมณ์ที่รักษาเทศสถาน หรือแม้บุคคลภายนอกด้วย ตามปราสาทหินที่สำคัญในเมืองเขมรแต่โบราณก็ยังมีหญิงพวกเทวทาสีเช่นนั้น หม่อมฉันเห็นว่าประเพณีที่ไทยเราเล่นละครแก่สินบนเห็นจะมาจากคติเดียวกันนั่นเอง แต่เลยมานถึงเล่นละครบวงสรวงในพระพุทธศาสนา เมื่อหม่อมฉันยังเด็กได้เคยเห็นเล่นละครชาตรีแก่สินบนที่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และได้ยินว่าที่วัดบวรนิเวศก็เคยมีละครแก่บนพระชินศรี เพ่งห้ามเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ประเพณีที่ไทยเราเล่นละครแก่สินบนแต่ก่อนเห็นจะชุกชุม จึงมีผู้คิดทำตุ๊กตาเรียกว่าละครยกสำหรับขายคนจนให้แก่สินบน มันเป็นที่อกกันมาเช่นนี้ ถ้าจะนับเวลาก็เห็นจะตั้งพันปี”

ความเป็นมาหรือที่มาละครยกดั่งพระอธิบายในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้คัดมานี้ แสดงว่าละครยกมีที่มาแต่มีผู้คิดทำจำลองละครทั้งโรงใช้ตุ๊กตาแทนผู้แสดงละครอยู่ในโรงนั้นสำหรับขายให้คนจนเอาไปแก้สนบนแทนการหาละครที่แสดงด้วยคนไปเล่นแก้บน ซึ่งค่าจ้างละครโรงหนึ่งๆ ย่อมจะต้องแพงกว่าเป็นหลายเท่าราคาละครยกโรงหนึ่ง

ว่าด้วยลักษณะของละครยก ซึ่งเป็นเครื่องสังเวชนิหนึ่งดังกล่าวยู่นี้ จะอธิบายตามลักษณะรูปพรรณของละครยกที่ปรากฏเป็นวัตถุพยานซึ่งหลงเหลือมาแต่อดีตส่วนหนึ่งกับละครยกโรงที่ยังคงเหลืออยู่บ้างในปัจจุบันอีกส่วนหนึ่งต่อไปนี้

ละครยกในอดีต กล่าวโดยเฉพาะตัวละครบางตัวที่พบและได้จากย่านซึ่งเคยเป็นที่อยู่อาศัยในสมัยอยุธยา ตัวละครยกนั้นทำด้วยดินเผา ตัวละครมีทั้งแบบตัวพระ ตัวนางและตัวตลก ลักษณะตัวละครแต่ละตัวทำเป็นอย่างรูปปั้นชนิดนูนต่ำ แสดงรูปภาพเฉพาะด้านหน้าส่วนด้านหลังแบนราบเรียบ กรรมวิธีการทำตัวละครยกนี้ สันนิษฐานตามประจักษ์หลักฐานทางพยานวัตถุเท่าที่พบ อาจใช้กรรมวิธีกดพิมพ์ หรือตีพิมพ์ โดยใช้ดินดิบใส่ลงในแม่พิมพ์ตัวเมียแบบฝ่าหอยเตี๋ยแล้วกดหรือตีเนื้อดินดิบให้อัดตัวสนิทในแม่พิมพ์จึงเคาะให้หลุดถอนออกจากแม่พิมพ์ แล้วตัดแต่งดินส่วนที่ล้นขอบรอบรูปตัวละครให้เรียบ เจาะรูเล็กๆ เข้าไปทางด้านใต้ต้นตัวละครเตรียมไว้เสียบไม้สำหรับปักให้ตัวละครตั้งอยู่บนแท่นไม้ จึงเอาตัวละครดินดิบนี้ไปเผาให้สุก แล้วนำมาประกอบเข้ากับโรงละครต่อไป ตัวละครยกกรุ่นเก่าทำด้วยดินเผาตามกล่าวนี มีขนาดสูงแต่ละตัวประมาณ ๙ เซนติเมตร ตัวละครแต่ละตัวเท่าที่พบเป็นตัวเปล่าไม่มีร่องรอยเหลือให้ทราบได้ว่ามีการเขียนสีตกแต่ง หรือตกแต่งด้วยสิ่งอื่นๆ แต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องด้วยกาลเวลาล่วงเลยมานาน อีกทั้งสภาพที่ตัวตุ๊กตาดกค้างอยู่ในที่นั้นๆ ล้วนเป็นที่ร้างผู้คน น้ำฝนและความชื้นคงเป็นด้วยการทำลายสิ่งที่ทาเคลือบหรือตกแต่งบนผิวตัวตุ๊กตาละครยกเป็นลำดับจนสูญหายไปเป็นที่สุด

ละครยกในสมัยต่อมา ปรากฏหลักฐานยังอยู่ให้เห็นและรู้จักได้ในลักษณะที่สมบูรณ์ ซึ่งจะแยกอธิบายให้ทราบได้เป็น ๒ ส่วนด้วยกัน ต่อไปนี้

ส่วนตัวละครยก ตัวละครยกชั้นหลังต่อๆ มาไม่สู้นิยมทำด้วยดินปั้นเผาไฟให้สุก แต่มักทำด้วยดินดิบเสียโดยมาก การทำตัวละครยกด้วยดินดิบนี้ ได้สืบถามวิธีทำแต่ผู้ใดทำละครยกออกขายเป็นอาชีพหลายเจ้าด้วยกัน ได้ความวิธีทำตรงกันดังต่อไปนี้

ขั้นแรก หาดินเหนียวมาให้พอแก่ความต้องการ ใส่ลงในอ่างดินเผาเติมน้ำให้ท่วมดินทิ้งไว้จนเนื้อดินร่วน แลกลึงกวาดดินให้เป็นเนื้อก แล้วกรองเอากรวดทรายทั้งก้อนแต่เนื้อดินขึ้นเกรอะให้หมดเอากระดาษฟางแช่น้ำจนเน่าเปื่อยใส่ลงและขยำให้เข้าในเนื้อดิน การที่ผสมกระดาษฟางกับดินเช่นนี้ก็โดยประสงค์ให้เป็นเยื่อยืดเนื้อดินมิให้แตกร้าวเมื่อทำเป็นตัวละครสำเร็จและเผิงให้แห้ง เนื้อดินที่ผสมกับกระดาษฟางนวดให้เข้ากันเหนียวได้ที่แล้วนี้ ต้องพักทิ้งไว้สักเวลาหนึ่งพอให้ดินหมาดจัด จึงเอาไปทำตัวละครต่อไป

ขั้นที่สอง การทำตัวละครยกต้องมีแม่พิมพ์สำหรับตีดินหรือกดดินพิมพ์ทำเป็นตัวละครแต่ละตัว แม่พิมพ์สำหรับการนี้ต้องจัดทำและเตรียมขึ้นไว้ก่อนหลายๆ แม่พิมพ์ และยังต้องทำรูปรอยในแม่พิมพ์แต่ละพิมพ์มีรูปต่างๆ กัน เช่นรูปพระยืนเครื่อง นางยืนเครื่อง กุมาร ตัวตลก เป็นต้น อนึ่ง แม่พิมพ์ใช้สำหรับทำรูป ตัวละครยก มีต่างๆ กันเป็นสองแบบ แบบหนึ่งทำเป็นแม่พิมพ์ฝ่าเดียว ลักษณะคล้ายกับแม่พิมพ์ที่ใช้ตีพิมพ์พระเครื่องเนื้อดิน เนื้อผงต่างๆ ทั่วไป

แม่พิมพ์ฝาเดียวแบบนี้ทำด้วยดินเผา อีกแบบหนึ่งใช้แผ่นทองเหลืองตัดเป็นแถบยาวหน้ากว้างประมาณ ๑ เซนติเมตร นำมาดัดขดแต่งให้เป็นรูปวงนอกตัวละครแต่ละตัว และบัดกรีให้หัวแถบทองเหลืองทั้งสองด้านที่ลงขดมาบรรจบให้ติดกัน เอาลวดทองเหลืองมาดัดทำเป็นข้อบัดกรีให้ติดกับขอบด้านบนของรูปวงนอกตัวละครสำหรับกันแม่พิมพ์แบบนี้ไม่ให้ร่วนเสียรูปไป

ขั้นที่สาม เมื่อมีแม่พิมพ์แบบใดแบบหนึ่งพร้อมอยู่แล้ว จึงเอาเนื้อดินที่ผึ่งให้หมาดได้ที่มาตีหรือกดด้วยแม่พิมพ์ทำเป็นตัวละครนยกรเป็นลำดับไป การทำตัวละครยกด้วยแม่พิมพ์ทั้งสองแบบนี้ มีวิธีการทำต่างกัน ต่อไปนี้

การตีพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์แบบฝาเดียว เริ่มด้วยใช้ผงดินสอพองซึ่งห่อด้วยผ้าทำเป็นอย่างลูกประคบ ตบลงบนแม่พิมพ์ให้ผงดินสอพองจับผิวหน้ารูปรอยในแม่พิมพ์เสียก่อน การทำเช่นนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้เนื้อดินที่นำมาตีลงในแม่พิมพ์จับติดพิมพ์จนปลดให้หลุดถอนออกจากแม่พิมพ์ไม่ได้ เมื่อตบผงดินสอพองทั่วแม่พิมพ์แล้ว จึงแบ่งดินออกมาให้ได้ขนาดที่จะตีลงในรอยพิมพ์บนแม่พิมพ์ คลึงเนื้อดินให้ควบแน่นเอาใส่ลงในที่รอยพิมพ์ ใช้ไม้เยียนกดบดดินให้อัดตัวลงให้เต็มทั่วในรอยพิมพ์ จึงปลดเนื้อดินให้หลุดถอนออกจากแม่พิมพ์นั้น แล้วใช้ไม้ก้านดอก หรือก้านลานเหลาและตัดทำอย่างไม้กัลด ขนาดยาวสักหน่วยเสียบที่ได้ดินตัวละครขึ้นมาพอสมควรกับให้เหลือส่วนโคนไม้ไว้เล็กน้อยสำหรับจะได้เสียบติดกับแป้นไม้ ซึ่งจะได้ทำเป็นพื้นโรงละครต่อไปก็จะได้ตัวละครยกแบบหนึ่ง

การกดพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ขดแถบทองเหลืองเป็นวิธีทำตัวละครยกอีกวิธีหนึ่ง เริ่มด้วยเอาเนื้อดินซึ่งผึ่งให้หมาดพอตีมากลึงบนหน้ากระดานหินชนวนทำแผ่ออกให้เป็นแผ่น หนาประมาณครึ่งเซนติเมตร จึงเอาแม่พิมพ์กดลงบนแผ่นดินนั้นให้สนิทกับพื้นกระดานหินชนวน จัดการลอกเก็บดินส่วนที่อยู่รอบๆ แม่พิมพ์ขึ้นก่อน จึงยกถอนแม่พิมพ์ขึ้น เนื้อดินที่เป็นรูปตัวละครยกซึ่งเกิดขึ้นตามรอยพิมพ์ก็ติดอยู่บนแผ่นกระดานหินชนวนนั้น ขึ้นต่อไปก็เอาไม้ก้านดอกหรือก้านลานเหลาอย่างไม้กัลดดังที่ได้อธิบายไว้ในวิธีทำตัวละครยกอย่างแรกแล้วเสียบเข้าไปทางดินตัวละครและเหลือโคนไม้ไว้ข้างนอกเล็กน้อยสำหรับปักบนไม้แป้น จึงใช้แผ่นทองเหลืองรูปร่างอย่างที่ใช้แซะและดักขนมกาดทั่วไป แซะตัวละครยกขึ้นจากแผ่นกระดานหินชนวนนำไปผึ่งให้แห้ง

ขั้นที่สี่ ตัวละครยกแต่ละตัวไม่จำเพาะว่าทำขึ้นด้วยแม่พิมพ์แบบใด ภายหลังผึ่งให้แห้งแล้วต้องนำมาทาสีเขียนสีตกแต่งส่วนที่เป็นลายละเอียด และเพิ่มเติมความสวยงามแต่ละตัวๆ ให้เป็นสิ่งที่ต้องตาพึงชมพอสมควร การตกแต่งตัวละครยกนี้เริ่มด้วยการทาสีขาว ซึ่งมักใช้ฝุ่นขาว หรือฝุ่นดินสอพองผสมกับน้ำเจียวยามะขวิด ทาเป็นพื้นด้านหน้าตัวละครยก พอสีขาวแห้งสนิท จึงใช้สีซาด สีรง สีครามเป็นต้น เขียนหน้าเขียนตาเขียนเครื่องแต่งตัวตามลักษณะที่สมมติเป็นตัวพระยีนเครื่อง ตัวนางยีนเครื่อง และตัวตลกเป็นลำดับไป เป็นสำเร็จการทำตัวละครยกไว้ส่วนหนึ่ง

ที่นี้จะว่าด้วยเรื่องลักษณะของโรงและการทำโรงละครยกต่อไป

โรงละครยกที่ปรากฏให้เห็นในสมัยหลังๆ มานี้ ลักษณะเป็นรูปทรงกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๓ เซนติเมตร ยาว ๙.๕ เซนติเมตร สูง ๘.๕ เซนติเมตร พื้นโรงทำด้วยไม้เนื้ออ่อน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ๓ เซนติเมตร ยาว ๙.๕ เซนติเมตร หนาประมาณ ๑ เซนติเมตร เรียกว่า ไม้แป้นตรงใกล้กับมุมทั้งสี่มุมของไม้แป้นเจาะรูสี่เหลี่ยมพอสมควรใช้ปักไม้ทำเสาโรง ซึ่งใช้ไม้ไผ่ผ่าเป็นซีกเล็กๆ ยาวประมาณ ๘.๕ เซนติเมตร จำนวน ๔ ซีก ส่วนโคนไม้ซีกสี่เหลี่ยมทำเป็นแหลมใช้ปักลงที่มุมไม้แป้นตั้งขึ้นเป็นเสาโรงละครทั้ง ๔ มุม ส่วนปลายไม้ซีกหรือเสาโรงผ่าลงเล็กน้อยทำเป็นง่าม เอาดอกมาหักทำเป็นวงกรอรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วงกรอรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้านี้เรียกว่า "รัดเกล้า"

เอารัดเกล้าสวมลงบนง่ามที่หัวไม้ซีกหรือเสาโรงละครทั้ง ๔ เสา จัดให้ขอบบนรัดเกล้าอยู่เสมอแนวหัวเสาโรงทุกเสา เป็นสำเร็จการตั้งโครงโรงละครยกไว้ตอนหนึ่ง

งานขั้นต่อไปคือการตกแต่งโรงละครยกให้สวยงามด้วยกระดาสี กระดาษทองอังกฤษ กระดาษแก้วสี อย่างใดอย่างหนึ่ง เริ่มที่ส่วนเสาโรง ตรงนี้มักใช้กระดาสีตัดทำเป็นแถบยาวๆ หน้ากว้าง ประมาณ ๑.๕ - ๒ เซนติเมตร ตัดริมแถบกระดาสีด้านหนึ่งทำให้เป็นริ้วเล็กๆ ไปตลอดทั้งแถบ แถบกระดาษซึ่งตัดริมเป็นริ้วๆ เช่นนี้เรียกว่า “แข่งสิงห์” ใช้แถบกระดาษแข่งสิงห์นี้ติดแบ่งเปียกพันเสาโรงละครเล็กแต่ที่ปลายเสาลงมาจนจดโคนเสาโรงทั้ง ๔ เสา อนึ่งการพันไม้ซีกด้วยกระดาสีที่มีลักษณะดังกล่าว เรียกว่า “พันแข่งสิงห์”

ต่อไปเป็นส่วนหลังคาโรงละครยก ใช้กระดาสีหรือกระดาษตีพิมพ์ลายดอกลอยเล็กๆ ตัดเป็นแผ่น รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าติดแบ่งเปียกปิดทับบนหลังส่วนที่เรียกว่า “รัดเกล้า” กับตอนริมหลังคาโรงละครยกทั้ง ๔ ด้านก็ ตัดกระดาสีซึ่งมักนิยมกระดาสีแดงทำเป็นแถบยาว หน้ากว้างประมาณ ๑ - ๑.๕ เซนติเมตร ติดแบ่งเปียกวางรอบริม หลังคาโรงทั้ง ๔ ด้าน แถบกระดาษที่วางรอบเช่นนี้เรียกว่า “ระใบ” โดยสมมติเป็นชายผ้าที่ใช้คาดเป็นหลังคาโรงละคร ซึ่งเพื่อให้กว้างยาวกว่าขนาดหลังคาพอสมควร เพื่อจะได้ห้อยปกริมหลังคาทั้ง ๔ ด้านช่วยให้แลดูงามนั่นเอง พอตกแต่ง โรงสำเร็จงานทำโรงละครยกก็เสร็จสมบูรณ์

งานขั้นสุดท้ายสำหรับการทำละครยกก็คือ นำเอาตัวละครที่ได้ทำสำเร็จแล้วแต่ละตัวมาจัดเข้าโรงแต่ละโรง ขึ้นตอนนี้ต้องเจาะพื้นไม้แป้นหรือพื้นโรงละครขึ้นสามรู้ด้วยกัน แต่ละรุกะจังหวะให้ห่างกันพอสมควร จึงเอาตัวละครซึ่งมี แขนไม้ต่อออกไปแต่ใต้ดินปักลงในรู จัดตัวละครแต่ละตัวให้ตั้งตรงและลำดับให้สวยงามไม่บังกัน ปกติละครยกโรงหนึ่งๆ บรรจุตัวละครเพียง ๓ ตัว คือตัวพระยืนเครื่องตัว ๑ นางยืนเครื่องตัว ๑ กับตัวตลกอีกตัวหนึ่ง อนึ่งตัวละครยกของเก่าที่ ตกค้างเหลือมาแต่สมัยอยุธยาตัวหนึ่งๆ สูงประมาณ ๙.๕ เซนติเมตร ส่วนตัวละครสมัยรัตนโกสินทร์ขึ้นหลังๆ ขนาด ตัวหนึ่งๆ สูงประมาณ ๔.๕ - ๕ เซนติเมตร ละครยกทั้งโรงๆ หนึ่งจึงขนาดไม่ใหญ่โตอะไร อาจหยิบยกถือติดมือไปได้ง่าย

ว่าด้วยประโยชน์ของละครยกต่อไป ละครยกหรือละครจำลองทั้งโรงมีขนาดเล็กๆ ตามกล่าวมาเป็นลำดับ แล้วนี้ ปกติในหมู่คนไทยแต่ก่อนได้ใช้เป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่ง กับใช้เป็นเครื่องสังเวยสำหรับแก้บนอีกอย่างหนึ่ง

กรณีที่ใช้ละครยกเป็นเครื่องบูชา ฟังทราบได้จากระเบียบเครื่องบูชาที่ใช้สำหรับพิธียกหรือตั้งศาลพระภูมิ ประจำบ้านเรือนว่าจะต้องมี “ละครยก” รวมอยู่ด้วย เช่นเครื่องในพิธียกศาลพระภูมิ ในหนังสือเรื่องฤกษ์ยามยามดึกกับ พิธีการมงคลต่างๆ โดยพันตรีหลวงวุฒิธรณพัสดุ (วุฒิ วิเศษจินดา) กำหนดสิ่งบูชาสำหรับศาลขึ้นไว้ ต่อไปนี้

“ก. เครื่องสำหรับศาล ๑.เจ็ดพระภูมิ ๒.ผ้าสีชมพู ๓.กระถางรูป ๔.เชิงเทียน ๕.แจกัน ๖.เทียนไขผึ้ง แท้หนัก ๔ บาท ๗.รูป ๓ ดอก ๘.ตุ๊กตาข้าวรับใช้ชายหญิง ๒ คู่ ๑๐.ตุ๊กตาช้างม้าอย่างละตัว”

การใช้ละครยกเป็นเครื่องบูชาอาจได้ใช้ในพิธีอื่นๆ นอกจากที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้คงจะมีอยู่แต่ไม่สู้ได้พบเห็น จึงงดกล่าวถึงในที่นี้

กรณีที่ใช้ละครยกเป็นเครื่องสังเวยสำหรับแก้บนเจ้าบนผี การใช้ประโยชน์ละครยกในกรณีนี้ควรกล่าวได้ว่ามี ที่มาแต่ธรรมเนียมในหมู่คนไทยแต่ก่อนนิยมแก้บนด้วยละครชาตรีที่ใช้คนแสดง คตินิยมมีละครชาตรีแก้บนเช่นว่านี้มี พระอธิบายในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในหนังสือบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ความ ตอนหนึ่งเกี่ยวกับคตินิยมเรื่องนี้ ดังนี้

“ไปอยู่ที่วังวรดิสนอนฟังที่บ้านลคอนเขาตีโชน สำคัญว่าเขาซ่อมลคอนชาตรี แต่ถามคนที่อยู่ใกล้เคียงก็หา
ไขไม่ เป็นว่าเดี๋ยวนี้นี้มีการบนบามอะไร ก็ไปมีลคอนแก้สินบนที่บ้านลคอน พวกบ้านลคอนจัดเครื่องแก้สินบนไว้ให้เสร็จ
พร้อมทั้งมีลคอนด้วยดีมาก”

เรื่องคตินิยมหรือธรรมเนียมมีละครชาตรีกับนงนัฏพระอภัยที่ได้คัดมาแสดงนี้ แสดงให้ทราบว่าละครชาตรี
เป็นการแสดงอย่างหนึ่งที่มีผู้นิยมมาเล่นกันน ภายหลังคณะละครจัดการแสดงแก้บนขึ้นที่บ้านละครเอง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้จ้างแสดงแก้บน กระนั้นก็ศิลปะการจะนจะเป็นเครื่องสังเวยที่คนระดับหนึ่งอาจซื้อหาได้ง่ายและราคาถูกกกว่าการหาละครชาตรีมาแสดง จึงเกิดมีผู้คิดทำจำลองละครเป็นโรงเล็ก ๆ ขึ้นจำหน่ายสำหรับใช้เป็นเครื่องสังเวยแก้บน
ควบคู่กันมากับการมีละครชาตรีแก้บน

การมีละครชาตรี การเปลี่ยนแปลงสถานที่แสดง และบทบาทของละครยกดังอธิบายมานี้พระยาอนุมา-
ราชชนได้กล่าวไว้เป็นเชิงสรุปให้เห็นความคล้ายกันและความต่างกันระหว่างละครยกกับละครชาตรี โดยความต่อไปนี้

“ขอประทานขานเกล้าด้วย ที่ตรัดเล่าเรื่องมีลคอนแก้สินบนที่บ้านของลคอนเอง เป็นความรู้ที่
ข้าพระพุทธเจ้าเพิ่งซาบ เป็นอันเกือบเข้าขั้นทำตุ๊กตาเรียกว่าลคอนยกไปแขวนไว้ถวายเจ้าพ่อเจ้าแม่เดี๋ยวนี (พ.ศ.๒๔๘๖,
ผู้เรียบเรียง) หายไปหมด ไม่พบปะแขวนกันเหมือนเมื่อก่อน”

อนึ่ง ว่าด้วยธรรมเนียมหรือคตินิยมในหมู่คนทั่วไปแต่ก่อนได้ใช้ละครยกเป็นเครื่องสังเวยแก้บนเจ้าพ่อเจ้าแม่
ตามความเชื่อกันมาแต่กาลก่อนนั้น คตินิยมเช่นนี้ต่างคนเชื่อถืออะไร สมเด็จพระยานวิศรานุวัตติวงศ์ ทรงบันทึก
อธิบายความเชื่อเรื่องนี้ว่า

“จะบอกถึงลคอนยก แต่แรกเห็นตัวลคอนตีพิมพ์ด้วยดินเขียนสี แล้วไปทึหลังตัดกระดาษเขียนสีเสียไว้
แปลว่าเรียวลง เดี๋ยวนีไม่มีตีเดียว แปลว่าคนนับถือมีเจ้าน้อยลง ลคอนยกคิดว่าลคอนเจ้าผี เมื่อบนก็ว่าจะมีลคอนถวาย
แต่ครั้งได้สมปรารถนาแล้วก็เอาลคอนยกไปถวายแทน”

ละครยกดังความที่อธิบายมาเป็นลำดับแต่ต้นจนที่สุดนี้ ละครยกยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นงาน “ศิลปะพื้นบ้าน”
ชนิดหนึ่งจัดอยู่ในจำพวกเครื่องบูชาหรือเครื่องสังเวยที่ได้รับการทำขึ้นเพื่อสนองตอบความต้องการและความเชื่ออันเป็น
ปรัมปราคติในหมู่คนในสังคมชาวบ้าน

แต่ก่อนนั้น มีผู้ทำละครยกอยู่หลายเจ้า ละครยกแต่ละเจ้าจะนำมาฝากขายตามร้านค้าเครื่องบูชาต่างๆ ใน
ตลาดหรือตามย่านประชุมคนมีที่จะไปจะมาเช่น ท่าเรือ เป็นต้น ละครยกโรงหนึ่งๆ แต่ก่อนขายราคา ๑ เฟื้อง ต่อภายหลัง
สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลงแล้ว ราคาละครยกโรงหนึ่งประมาณ ๑.๕๐ บาท กระทั่งถึงปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ละครยกมี
บางตาลลงไปตามร้านรวงที่เคยมีของเช่นนี้ขาย และไม่นานละครยกก็สูญหายไปไม่มีให้เห็นได้ในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องมาแต่
ความนิยมใช้หมดไปและหมดตัวผู้ที่ทำขายเหตุสองประการประกอบกันพอดี เป็นผลให้ละครยกหมดประโยชน์และบทบาท
ในตัวของมันต่อสังคมต่อไปอย่างเงียบสงบ

วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

บรรเจิด อินทุจันทร์ยง

วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วัดนี้เป็นวัดสำคัญอันเนื่องในประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์และเกี่ยวเนื่องกับพระบรมราชวงศ์จักรีมาแต่เริ่มแรก สร้างพระมหามณฑปด้วยเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนมากปฏิสังขรณ์และก่อสร้างถาวรวัตถุเป็นเบื้องต้นต่อมาพระมหากษัตริย์ในพระราชวงศ์จักรีได้บูรณะก่อสร้างเสริมเติมต่อขยายอีกหลายรัชกาล จนดูงามสง่าเชิดชูเป็นศรีแก่มหานครและปวงชนพากันถวายสักการะเป็นมหายศุภสมณมาทุกปี มีประวัติน่าสนใจจะขอนำมาเล่าสู่ท่านผู้ฟัง

วัดสระเกศ แต่เดิมเรียกกันว่า วัดสระแก เป็นวัดโบราณขนาดเล็ก มีสระน้ำสะอาดผู้คนในละแวกได้อาศัยใช้สอยบริโภคมาก่อนตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ และจะสร้างเมื่อปีใดใครเป็นผู้สร้าง ยังไม่ปรากฏหลักฐาน แต่มามีประวัติปรากฏในพระราชพงศาวดาร เมื่อปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อเกิดเหตุจลาจลปลายสมัยกรุงธนบุรีว่า ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เมื่อครั้งเสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เมื่อครั้งเสด็จดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิชัยธวัช ได้ เสด็จยกทัพไปตีกรุงกัมพูชา เมืองเขมรทั้ง ๒ พระองค์ได้ทรงรับข่าวแจ้งว่าเกิดจลาจลวุ่นวายขึ้นในกรุงธนบุรี เมื่อแนพระทัยเช่นนั้น จึงได้เสด็จยกกองทัพกลับมาเมื่อมาถึงวัดสระเกศ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้พักไพร่พลพระองค์ให้ทรงแวะประทับและลงสรงน้ำที่วัดสระเกศ เมื่อวันเสาร์เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ จากนั้นได้เสด็จจากพลับพลาที่ประทับวัดสระเกศ โดยกระบวนพยุหะสถลมารคไปประทับพลับพลาหน้าวัดโพธาราม คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในทุกวันนี้ จากนั้นได้เสด็จลงเรือข้ามไปยังพระราชวังกรุงธนบุรีทรงชำระจับตบุงคึกเข็ญในพระนครเรียบร้อยแล้ว ที่ประชุมเสนา-พศดมาตย์ราชบุรุษพิทิตาจารย์ทั้งปวงได้พร้อมใจเชิญเสด็จขึ้นผ่านพิภพปราบดาภิเษก ประดิษฐานพระราชวงศ์ขึ้นใหม่

เรื่องสระน้ำวัดสระแกนี้มีผู้รู้ได้กราบทูลสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ปรากฏในหนังสือสาส์นสมเด็จพระหัตถ์ธำมณี กรมพระยาดำรงราชานุภาพลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๕ ว่า “ชื่อวัดสระเกศ ดูถือว่าเป็นชื่อสำคัญทางมณฑลอีสาน มีเกือบทุกเมือง แต่เขาเรียกว่า “วัดศรีสระเกศ” วัดสระเกศในกรุงเทพฯ นี้ เดิมชื่อว่า “วัดสระแก” มีเรื่องตำนานว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จกลับจากเมืองเขมรเข้ามาเสวยราชย์ ประทับทำพิธีพระกระยาสนานที่วัดสระเกศแล้วจึงเดินกระบวนแห่เสด็จมายังพลับพลาหน้าวัดโพธาราม (ปัจจุบันคือวัดพระเชตุพน) อันเป็นท่าเรือข้ามไปยังพระราชวังธนบุรี

เมื่อสร้างเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๑ จึงได้โปรดให้เปลี่ยนนามเป็นวัดสระเกศ พระธรรมทานาจารย์ (จุ่น) อดีตเจ้าอาวาส เคยบอกหม่อมฉันว่า พระในวัดสระเกศ บอกเล่าสืบกันมาว่า สระที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ สร้างนั้น โปรดฯ ให้ถมเสีย แล้วสร้างการเปรียญขึ้นตรงนั้น อยู่ทางข้างตะวันออกของกุฏิหมู่ใหญ่อันเป็นที่อยู่ของพระราชคณะบัดนี้” เมื่อเล่าเรื่องสระน้ำ วัดสระเกศแล้วก็ขอเล่าเรื่องการสร้างวัดสระเกศต่อ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สถาปนาพระราชวงศ์และสร้างพระนครขึ้นใหม่ ทั้งยังต้องเตรียมการป้องกันข้าศึกที่อาจมาก่อศึกสงคราม ดังนั้น ในปีมะเส็ง สัปตศกจุลศักราช ๑๑๔๗ พ.ศ. ๒๓๒๘ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองคูพระนคร ตั้งแต่วัดดินเลน คือวัดบพิตรพิมุข ข้างใต้ผ่านมาในทิศของวัดแกไปบรรจบคลองโอ่งอ่าง คือคลองคูพระนครข้างเหนือวัดสระเกศตรงไปทาง ทิศด้านตะวันออกอีกคลอง ๑ พระราชทานนามว่า คลองมหานาค ทำนองเดียวกับที่กรุงศรีอยุธยา ส่วนวัดสระเกศก็ทรงสถาปนาปฏิสังขรณ์ขยายขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม พระราชทานนามใหม่ว่า วัดสระเกศ ดังจะเห็นได้ในทุกวันนี้ที่เหลืออยู่คือพระอุโบสถ ส่วนอื่น ๆ ได้มีการดัดแปลงใหม่ในรัชกาลต่อมา ส่วนบริเวณที่คลองมหานาคเชื่อมกับคลองคูเมืองนั้น เมื่อปีระกา ตรีศก จุลศักราช ๑๑๖๓ พ.ศ. ๒๓๔๔ ในรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ปรับแต่งคลองมหานาคตอนริมวัดสระเกศแลคลองคูเมืองเดิมข้างหน้าวัดให้ขยายกว้างใหญ่ และทำเป็นเกาะแก่งหลายเกาะ สำหรับให้ชาวพระนครประชุมเรือ เล่นนันทนาการในฤดูน้ำ งานขุดขยายตกแต่งสำเร็จในเดือน ๑๒ ปีนั้น โปรดฯ ให้มีการสมโภชวันแรงงานสมโภชนี้กรมหลวงนรินทรเทวีได้บันทึกไว้ว่า “ณ เดือน ๑๒ ฉลองวัดสระเกศมีพระโองการรับสั่งให้ช่างหน้าช่างใน ตั้งเลี้ยงพระให้สิ้นทั้งวัดประทานเงินหลวง ต้นกล้วยพฤษภโปรยทาน มหรสพสมโภชเสร็จ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ หลานเธอ แต่งเรือประพาสคู่เคียงประสาธเสียงดอกร้อยสัปดาห์ดุริยางค์จำเรียง ถวายรำร้องรับกับเสียงดอกไม้ น้ำ ระทาโป่งปิบ ไฟพะเนียง พุ่มพลุ กรวด เสียงสนั่นครื้น แผ้วผืนเมฆา จันทราทรงกรดยดยั่งรถโมทนา ทางเจ้าหล้าเหลือแหล่มีแม่พระบารมี สมโภชครบสัปดาห์เสร็จการฉลองวัด ฟังดูก็เห็นภาพน่าจะครึกครื้นสนุกสนานรื่นเริงกันทั่วหน้าคงจะสนุกมากกว่างานภูเขาทองทุกวันนี้

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ สภาพของวัดเพิ่งสร้างเสร็จใหม่ จึงไม่ปรากฏว่ามีต่อเติมสิ่งใดขึ้น แต่มีสิ่งน่ารู้เกิดขึ้นคือ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๑๑๗๖ พ.ศ. ๒๓๕๗ โปรดเกล้าฯ ให้ส่ง มณฑุตไปลังกาทวีป มีพระอาจารย์เทพ พระอาจารย์ติเป็นหัวหน้าคณะ สมณฑุตไปครั้งนี้เป็นเวลา ๓ ปี จึงให้กลับมา และได้นำต้นโพธิ์ลังกาพันธุ์พระศรีมหาโพธิ์จากเมืองอนูราชปุระมาถวาย ๓ ต้น โปรดฯ ให้ปลูกไว้ที่วัดมหาธาตุต้น ๑ ปลูกไว้ที่วัดสุทัศน์ต้น ๑ ปลูกไว้ที่วัดสระเกศต้น ๑ เจริญออกงามอยู่ข้างหน้าพระอุโบสถมาจนทุกวันนี้

มาในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์โปรดการก่อสร้างโดยเฉพาะพระอารามทั้งที่ทรงสร้างใหม่หรือทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ หรือไม่กี่ทรงอุปถัมภ์ในการนี้ วัดสระเกศซึ่งอยู่ในที่ลุ่มและสร้างมาแต่รัชกาลที่ ๑ จึงมีสภาพบางอย่างเก่าและทรุดโทรมจึงโปรดฯ ให้บูรณะซ่อมแซมใหม่หมดเกือบทั้งพระอารามเช่น

พระอุโบสถได้ซ่อมแซมและเขียนภาพผนังภายในใหม่หลังองค์พระประธานเป็นภาพไตรภูมิ หน้าองค์พระประธานแสดงภาพมารวิชัย ผนังซ้าย-ขวาตอนบนเป็นภาพ ๓ ชั้น ชั้นบนชุมนุมเทวดา ชั้นล่างชุมนุมท้าวจาดูโลกบาล ช่องระหว่างหน้าต่างเป็นร่องทศชาติ

ซุ้มสีมา โปรดให้แก้แล้วประดับกระเบื้องกระจก

วิหารสร้างใหญ่หลัง ๑ โดยกันเป็น ๒ ห้อง ห้องตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปยืนซึ่งเชิญมาแต่วัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก ถวายพระนามว่า พระอัฐฐาสศรีสุคตทศพลญาณบพิตรพระพุทธรูปองค์นี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสันนิษฐานว่าจะเชิญลงมาคราวเดียวกันกับที่กรมพระราชวังบวรมหาคักติพลเสพเชิญพระพุทธรูปยืนซึ่งเชิญมาแต่วัดวิหารทอง พ.ศ. ๒๓๗๒ เพราะมาจากเมืองพิษณุโลกด้วยกัน วังหลวงเชิญมาองค์หนึ่ง วังหน้าเชิญมาองค์หนึ่ง ส่วนที่ว่างอยู่อีกห้องหนึ่งในวิหารนั้น ได้มีการก่อฐานที่ตั้งไว้เรียบร้อยแล้ว แต่มีเหตุอย่างใดไม่ปรากฏ จึงมิได้ตั้งพระพุทธรูปห้องนั้นจึงว่างอยู่ จนในรัชสมัย รัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชวังดุสิต ต้องใช้บริเวณพื้นที่มาก ต้องรวมพื้นที่ซึ่งมีวัด อยู่เดิมถึง ๒ วัด คือ วัดดุสิตกับวัดแหลม จึงทรงพระราชปรารภสร้างวัดחדใช้วัดทั้งสอง วัดหนึ่ง คือวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ส่วนพระประธานในพระอุโบสถวัดดุสิตโปรดให้อัญเชิญไปประดิษฐานยังห้องที่ว่างอยู่ในวิหาร ด้านหลังพระอัฐฐาส ปรากฏอยู่ จนทุกวันนี้

กุฎี และศาลาการเปรียญ เดิมเมื่อแรกสร้างเป็นเครื่องไม้ทั้งพระอาราม มาเปลี่ยนเป็นก่ออิฐถือปูนเป็นตึกในสมัย รัชกาลที่ ๓

ศาลาท่าน้ำ และศาลาโดยรอบ ก็เปลี่ยนเป็นก่ออิฐถือปูนในรัชกาลที่ ๓ ต่อมาเมื่อทางวัดต้องการพื้นที่ขยายใช้ ประโยชน์ก็ให้รื้อลงเป็นอันมาก

เมรุปูน เมรุเมื่อแรกสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ การพระราชทานเพลิงเจ้านาย ขุนนางผู้ใหญ่มีเมรุอยู่ ๒ แห่ง คือ วัด ดอรุณราชวรารามกับวัดสุวรรณารามในคลองบางกอกน้อย ต่อเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้นผู้คนมากขึ้น เจ้านาย ขุนนางมีมากขึ้นความ จำเป็นใช้เมรุก็มีความต้องการมากขึ้นตามด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำริให้สร้างเมรุสำหรับ พระราชทานเพลิงศพเจ้านายแลศพข้าราชการผู้ใหญ่ขึ้นที่วัดสระเกศในการนี้ให้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ แต่ครั้งยังเป็นพระยาศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาเป็นนายงานก่อสร้าง จัดรูปแบบ วางแผนงานสิ่งก่อสร้างให้สมบูรณ์พร้อมเพียง ทุกอย่างให้ดียิ่งกว่าเมรุวัดดอรุณราชวราราม แลวัดสุวรรณาราม การก่อสร้างมีพร้อมทั้งช่างรอบเมรุมีพลับพลา โรงธรรม โรงครัว โรงทาน โรงมหรสพ ตลอดจนพุ่มกลีบพฤกษ และธรรมาสำหรับใช้จุดดอกไม้ไฟ ทุกอย่างก่ออิฐถือปูนมั่นคงพร้อมเสร็จดูเหมือนเมื่อ จะใช้งานก็ไม่ต้องปลูกสร้างอะไรเพิ่มเติมอีกเลย เมรุนี้ให้ใช้ต่อมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตัดถนนสระประทุมติดต่อกันเชื่อมถนนบำรุงเมืองออกไปรอบนอกถนนนี้ต้องตัดผ่านไประหว่างกุฎีวัดสระเกศกับ บริเวณและสิ่งก่อสร้างของเมรุต้องรื้อทิ้งให้เป็นทางสัญจรไปมาของผู้คน ตัวเมรุจึงต้องอยู่ชิดติดถนนไม่เหมาะที่จะใช้เป็น เมรุเกียรติยศได้อีก จึงโปรดให้ย้ายไปใช้บริเวณหลังวัดเทพศิรินทราวาส และให้ยุเลิกเมรุปูนของหลวงเสียแต่ชาวบ้าน ยังได้ใช้ต่อมาไม่นานก็เลิกไป

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งแรกสร้างในรัชกาลที่ ๓ ก็คือ ภูเขาทอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้สร้างเป็นพระปรางค์องค์ใหญ่อีกแห่ง ๑ คู่กับพระปรางค์วัดอรุณราชวราราม แต่ให้เรียกว่า ภูเขาทอง ด้วยเหตุที่ตั้งอยู่ใกล้คลองมหานาคอย่างอยุธยา มีจดหมายเหตุเรื่องสร้างภูเขาทองอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๓ ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เรียบเรียง ดังนี้ “วัดสระเกศนั้น โปรดให้พระยาศรีพัฒนรัตนราชโกษา (หัต บุนนาค) เป็นแม่กอง ทำพระปรางค์องค์ใหญ่องค์หนึ่ง ฐานเป็นไม้สิบสองด้านหนึ่งยาว ๕๐ วา ชูตรากลีกลงไปถึงโคลน แล้วเอาหลักแพทั้งต้นเป็นเข็ม ห่มลงไปจนเต็มที่แล้ว เอาไม้ซุงทำเข็มและปูเป็นตาราง แล้วเอาศิลาแลงก่อขึ้นมาเกือบเสมอดิน จึงก่อด้วยอิฐ ในระหว่าง องค์พระนั้น เอาศิลาก่อนซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม การก่อไปได้ถึงขั้นทักษิณที่สองศิลาที่บรรจุข้างในกตหนักลงไป จนและ ที่ดินทรุดลงไปถึง ๙ วา อิฐที่ก่อหุ้มข้างนอกนั้น ก็แตกร้าวไปรอบทั้งองค์ปรางค์นี้ไม่หลายก็เพราะทรุดกลางกตหนักลงไป พระยาศรีพัฒนราชโกษา ให้ขุดดินริมฐานพระขึ้นดูก็พบหัวไม้และและระเบิดขึ้นมาหมด เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานพระกรุณ ได้เสด็จทอดพระเนตรเห็น จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงพระราชวังสนามจันทร์ และขุนนางข้าราชการที่ตามเสด็จ และผู้คนยังพักพร้อมอยู่ให้ปักเสาหลักแพเป็นหลักมั่นคงกันทั้งนอกให้แน่นเป็นหลายชั้น กันฐานพระปรางค์ไม่ให้ดินถึบออกไป สิ้น ไม้หลักแพ หลายพันต้นแล้วก็จัดการก่อแก้ไข แต่ก็กลับทรุดหนักลงไปอีก ๓ วา เห็นจะแก้ไขไม่ได้แล้ว ก็เลิกการนั้นเสีย จึงทำ แต่การอื่นต่อไป” งานจึงหยุดค้างต่อมาจนเสด็จสวรรคต

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชปรารถถึงพระปรางค์องค์ใหญ่ ที่พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างค้างไว้ว่าของใหญ่ไม่ควรจะทิ้งไว้ให้เป็นกองอิฐกองดิน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพัฒน (แพ บุนนาค) ผู้เป็นบุตรสมเด็จพระเจ้าบรมมหาพิชัยญาติ (หัต บุนนาค) ซึ่งเคยเป็นแม่กองสร้างครั้งรัชกาลที่ ๓ นั้น ได้เป็น แม่กองสร้างต่อ และโปรดให้พระยาราชสงครามเป็นนายช่างซ่อมแปลงเป็นภูเขามิบรรดิเวียนขึ้นถึงยอด ๒ ทาง และมีทางเชื่อม ส่วนบนยอดเขาทำเป็นคูลา ยอดคูลาก่อพระเจดีย์องค์ ๑ ได้เสด็จไปวางศิลาฤกษ์ เมื่อเดือน ๖ ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๒๗ พ.ศ. ๒๔๐๘ และให้เปลี่ยนนามภูเขาทองใหม่ว่า “บรมบรรพต”แต่การสร้างก็ยังคงค้างอยู่ด้วยเสด็จสวรรคตเสียก่อน

บรมบรรพต มาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระ- ราชทานพระทันตธาตุจำลองมาไว้สำหรับตั้งในคูลาบนยอดบรมบรรพต ทั้งยังโปรดให้กำหนดพิธีนักษัตฤกษ์ให้ราษฎรขึ้นไปบูชา ในกลางเดือน๑๒ซึ่งทางวัดก็ได้จัดให้มีงานนักษัตฤกษ์ขึ้นนมัสการพระบรมธาตุเสมอมาทุกปีตราบนทุกวันนี้

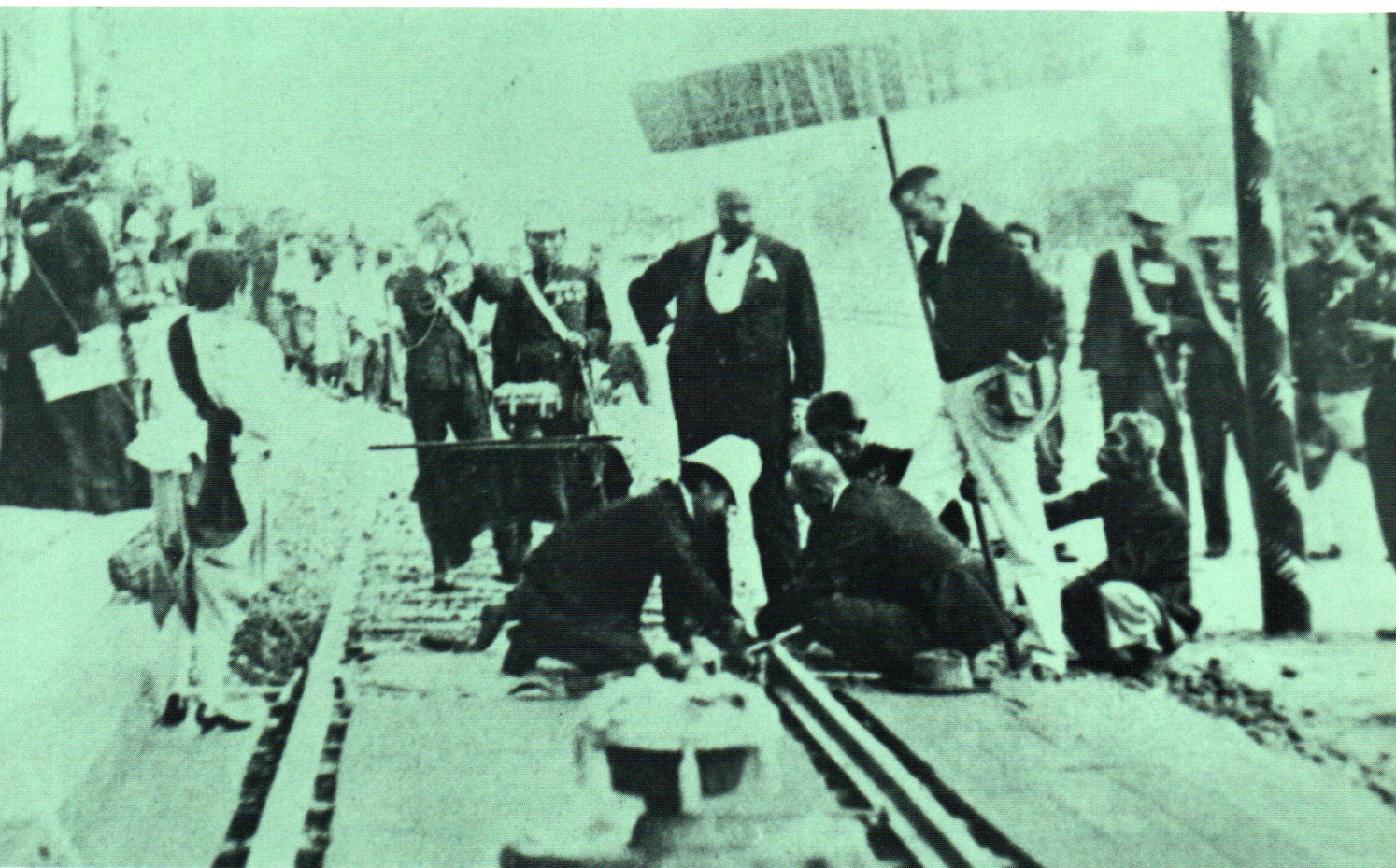
กำเนิดยานยนต์ ในประเทศไทย

วีรพันธุ์ มาลัยพันธุ์

๑. รถไฟในประเทศไทย

การที่มนุษย์เริ่มรู้จักการใช้ล้อซึ่งเป็นต้นกำเนิดของยานพาหนะรูปแบบต่างๆ นั้น นักวิชาการถือว่าเป็นวิวัฒนาการที่สำคัญที่สุดหนึ่งในสามอย่างของความเจริญทางด้านต่างๆ ซึ่งเทียบเท่ากับการรู้จักใช้ไฟ และการใช้ธนูศรอันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นผู้ที่ครอบครองโลกเหนือสัตว์ต่างๆ

ล้อของยานพาหนะยุคแรกที่เข้ามาแทนที่เขอนไม้กลมๆ ซึ่งชาวอียิปต์โบราณใช้รองรับแท่งหินและกลิ้งเคลื่อนที่ไปมานั้น พบว่าเป็นล้อที่ทำจากการตัดขวางท่อนไม้ขนาดใหญ่มาๆ รูปร่างกลมแบนแบบเขียงแล้วเจาะรูตรงกลางใส่เพลที่ทำจากไม้เนื้อแข็ง มีตัวยานพาหนะที่หนาหนักลากด้วยวัวซึ่งมีหนอกบนหลังสูง

ยานพาหนะพวกนี้เราพบหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีทั้งจากลุ่มน้ำเมโสโปเตเมียตลอดมาทางตะวันออกถึงลุ่มแม่น้ำสินธุแห่งอินเดีย-ปากีสถาน มีอายุมากกว่าสามพันปี

ถึงแม้ว่าหลักฐานที่แท้จริงคือตัวลูกล้อที่เป็นไม้จะผุพังไปหมดสิ้นแต่หลักฐานที่ทำให้เราล่วงรู้ถึงเทคโนโลยีในยุคนี้ ยังมีอยู่ในรูปแบบของรูปปั้นที่ทำด้วยดินเผาไฟฝังรวมอยู่กับข้าวของเครื่องมือเครื่องใช้ในชั้นดินชั้นเดียวกับยุคหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างยุคหินกับยุคโลหะ

ยานพาหนะแบบนี้จึงเคลื่อนที่ได้ล่าช้าตามอัตราภาพ กอปรกับเจ้าของอารยธรรมพวกนี้แม้จะมีระบบการสร้างบ้านเมืองและถนนอย่างดีเยี่ยม แต่เขาก็กังไม่รู้จักการใช้ล้อหรือเหล็กเลยจึงถูกเจ้าของยานพาหนะรุ่นใหม่และใช้อาวุธเหล็กเข้ามาโจมตีครั้งแล้วครั้งเล่า จนสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ไป เจ้าของยานพาหนะรุ่นใหม่ใช้อาวุธเหล็กนี้ได้รับการยกย่องว่าเป็นต้นตระกูลของเผ่าพันธุ์ชาวอารยัน

ความสำคัญของลูกล้อรถรุ่นใหม่นี้ คือตัวลูกล้อประกอบซี่ทำให้มีความโปร่งเบา และยังลากจูงด้วยม้าซึ่งเป็นสัตว์ปราดเปรียวกว่าวัว

นักรบเผ่าอารยันผู้ควบขับรถศึกทรงพลังพร้อมอาวุธเหล็กอันแข็งแกร่งในอ้อมมือ จึงบุกตะลุยเข้าครอบครองดินแดนที่กว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์ตามลุ่มน้ำต่างๆ เกือบทั่วอนุทวีปอินเดียเนื่องจากกงล้อรถศึกชนิดนี้ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญของชนชาติอารยัน ภายหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ก็ได้มีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาขึ้นโดยมหาราชอินเดียเชื้อสายอารยัน เช่น พระเจ้าอโศกมหาราช ตามคติความเชื่อที่ต่อเนื่องมาปรากฏว่า ได้ทรงสั่งให้นำเอากงล้อรถดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์แห่งการหมุนเวียนตามกฎแห่งกรรม จึงมีการสร้างรูปสลักศิลาเป็นศิลปะในพระพุทธศาสนาอันสวยงามยิ่ง เพื่อการประกาศพระศาสนาด้วยรูปแบบของกงล้อแห่งธรรมจักรจนกลายเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุแห่งพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ยานพาหนะที่ลากจูงด้วยสัตว์ต่างๆ ซึ่งได้ปรากฏตามหลักฐานทางโบราณคดี ทั้งจากภาพจิตรกรรมและรูปประติมากรรม จึงปรากฏควบคู่กับการเข้ามาของพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทย ที่เราได้พบเห็นแพร่หลายได้แก่ภาพที่เกี่ยวข้องในชาดกต่างๆ และเรื่องรามเกียรติ์

ยานในวรรณคดีพวกนี้บางครั้งก็ให้แนวคิดสร้างสรรค์ทางวิทยาศาสตร์ไว้ด้วย เช่น ยานบางลำไม่ต้องใช้สัตว์อะไรลากจูง แต่เคลื่อนที่ได้ด้วยเวทมนต์เป็นพลังงานขับเคลื่อนซึ่งไม่อธิบายถึงรายละเอียดในรูปร่างของพลังงาน เช่นเดียวกับที่ จูลส์ เวิร์น (Jules Verne, ๑๘๒๘-๑๙๐๕) พุดถึงพลังงานอย่างไม่ชัดเจนซึ่งใช้ในการขับเคลื่อนเรือ

“นอตูลัส” ในเรื่องได้ทะเล ๒๐,๐๐๐ โยชน์ (๑๘๖๙) อันเป็นต้นกำเนิดความคิดในการสร้างเรือดำน้ำ แม้กระทั่ง หม่อมราชวงศ์ผู้ เป็นคนไทยรุ่นแรกเมื่อได้มีโอกาสนั่งรถไฟ “ที่ไม่มีสัตว์ลากจูง” เป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ ถึงกับ บรรยายความรู้สึกไว้ในนิราศลอนดอน ว่า “...พอหลุดจากหัวหวลล่อเลื่อน แลดูเหมือนเหาะเหินเดินเวหน...”

จากความต้องการที่จะหาพลังงานมาขับเคลื่อนด้วยานนี้เอง เมื่อประมาณ ๒,๒๐๐ ปีมาแล้ว ชาวกรีกจาก เมืองเอเล็กซานเดรีย ชื่อ ฮีโร่ (Hero) เป็นคนแรกที่เริ่มรู้จักการใช้พลังงานจากไอน้ำ แต่ไม่สามารถนำมาเป็นประโยชน์ได้ จนกระทั่งปี ค.ศ. ๑๗๒๙ (พ.ศ. ๒๒๗๒ สมัยกรุงศรีอยุธยา) เครื่องจักรไอน้ำแบบมีลูกสูบจึงมีขึ้นเพื่อการสูบน้ำออกจากเหมืองแร่

ในราวปี ค.ศ. ๑๗๖๙ ร.อ.โจเซฟ กุงโกต์ (Joseph Gungot) แห่งกองทัพพระเจ้าโปเลียนของ ฝรั่งเศส ได้คิดทำรถลากปืนใหญ่ทำให้เกิดรถไฟดิเยร์ (Fardier) ขึ้น รถคันนี้นับว่าเป็นรถคันแรกในโลกที่วิ่งได้เองโดยไม่ต้องใช้คนหรือสัตว์เข็นลาก แต่ใช้งานไม่ได้ผลดีนักเนื่องจากมีน้ำหนักมาก และควบคุมยากจนเกิดอุบัติเหตุชนกำแพง พังไปก่อนทำให้หมดกำลังใจที่จะพัฒนาต่อไป

ต่อมาใน ค.ศ. ๑๗๗๖ ชาวอังกฤษชื่อ เจมส์วัตต์ (James Watt, ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๘๑๙ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๒๑ สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ได้ประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำขนาดใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์ นายโรเบิร์ต ฟุลตัน ได้เป็นผู้ซื้อเครื่องจักรรุ่นนี้ไปติดตั้งในเรือขนาดใหญ่ ก่อให้เกิดเรือกลไฟลำแรกของโลกขึ้น ทดลอง เล่นครั้งแรกในแม่น้ำฮัดสัน ประเทศสหรัฐอเมริกา

ในระยะนี้ ในทวีปยุโรปและเกาะอังกฤษมีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมต่างๆ แข่งขันกันมากเพื่อผลทาง เศรษฐกิจ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องหาทางขนส่งแร่และถ่านหินออกจากเหมืองแร่ให้รวดเร็วกว่าผู้อื่น แต่ด้วยเหตุที่สินแร่มี น้ำหนักกดลงบนล้อล่อสูงมากทำให้รถขนส่งที่ไต่รางขึ้นเกิดปัญหาจากล้อติดหล่มหลุมบ่อยๆ ทำให้เสียเวลา ทาง แก้ปัญหาที่ทำได้เบื้องต้นคือ การคิดทำรางรองรับล้อล่อซึ่งแต่เดิมก็เป็นรางไม้ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นรางเหล็ก แต่ปัญหาที่ พบต่อมาอีกก็คือ รถขนส่งแรมักจะตกรางบ่อยๆ จึงเกิดความคิดทำขอบปีกขึ้นที่รางกันตกก่อน แล้วพัฒนามาเป็นขอบปีกติด ล้ออันเป็นต้นแบบของรางรถไฟและรางรถรางในปัจจุบัน

ในปี ค.ศ. ๑๘๐๔ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๔๗ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีชาวสกอตในประเทศ อังกฤษชื่อ ริชาร์ด เทรวิทธีค (Richard Trevitheic) ได้พัฒนาคุณภาพเครื่องจักรไอน้ำให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น แต่มีขนาด น้ำหนักตัวเครื่องจักรเบาจนสามารถทำรถจักรไอน้ำบรรทุกคนและสิ่งของต่างๆ แล่นบนรางได้สำเร็จเป็นคันแรกในโลก ได้ระยะทางไกลถึง ๙๘ ไมล์ แต่ยังไม่พัฒนาเป็นการขนส่งทางธุรกิจทั่วไปโดยจำกัดขอบเขตอยู่แต่ในเฉพาะงานทางเหมือง

แระเท่านั้น จนล่วงมาถึงประมาณ ๓๐ ปีจึงมีนักโฆษณาและทำธุรกิจชื่อ *ยอร์ช สตีเฟนสัน* (George Stephenson) เปิดกิจการเดินรถสาย *ลิเวอร์พูลไปยังแมนเชสเตอร์* เมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ค.ศ. ๑๘๓๐ ทำให้กิจการเดินรถเฟื่องฟูขึ้น ในอังกฤษและแผ่ขยายไปยังยุโรป แล้วต่อเนื่องไปถึงทวีปอเมริกาอย่างช้าๆ

ในขณะนี้ ทางอังกฤษนำระบบรถไฟมาใช้ในประเทศอินเดียโดยการขนส่งทรัพยากรต่างๆ มาลงเรือกลับประเทศอังกฤษอย่างมีประสิทธิภาพ ในการนี้ นายโรเบิร์ต คลิฟ (Robert Clive) ชาวอังกฤษซึ่งมาทำงานอยู่ในแคว้นเบงกอล ได้ขอทำสัมปทานและได้เกิดสิทธิในสองข้างทางคือ “*Right of way*” ขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาบริษัทอินเดียตะวันออก จำกัด (*East India Co., Ltd*) ผู้สร้างทางรถไฟในอินเดีย ได้ถวายสิทธิสองข้างทางรถไฟแด่พระราชินีนาถวิกตอเรีย (*Queen Victoria*) เป็นผลให้ประกาศพระองค์ขึ้นเป็นจักรพรรดินีแห่งอินเดียอีกด้วย

การรุกคืบหน้าทางเศรษฐกิจของชาวอังกฤษที่ได้ผลดังกล่าว เริ่มนำมาใช้กับสยามประเทศในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ กล่าวคือ เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ในปีนั้น พระราชินีนาถวิกตอเรียทรงส่งราชทูตชื่อ *มิสเตอร์ฮาร์ริก* (*Harry Smith Parks*) เดินทางมาถึงและได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร. ๔) เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ถวายราชบรรณาการต่างๆ เพื่อเจริญสัมพันธไมตรี และหนึ่งในจำนวนนี้คือ ขบวนรถจักรไอน้ำจำลองยาวประมาณ ๒.๐๐ เมตร สามารถวิ่งได้เหมือนของจริง ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่เดิมมีรางยาว สันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล่นและให้ความสนพระทัยด้วย โดยขณะนั้นพระชนมายุได้ ๒ พรรษา (*พระราชสมภพเมื่อ ๒๐ กันยายน ๒๓๙๖*) รถจักรไอน้ำคันนี้จึงนับได้ว่า เป็นยานยนต์ทางบกคันแรกที่เข้ามาสู่ประเทศไทย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ พระราชินีนาถวิกตอเรีย ทรงเชิญราชทูตจากกรุงสยามไปดูงานรถไฟในประเทศอังกฤษ เมื่อราชทูตชุดนี้กลับประเทศไทยในปีต่อมา คือ พ.ศ. ๒๔๐๑ พระราชินีนาถวิกตอเรีย ก็ติดต่อขอทำทางรถไฟผ่าน “*คอคอตกกระ*” ทันที้ แต่ด้วยบุญบารมีพระสยามเทวาธิราชทรงคุ้มครองให้ประเทศไทยหรือสยามประเทศในขณะนั้นมีพระกษัตริราชเจ้าซึ่งทรงพระปรีชาสามารถ เล็งเห็นการณ์ไกล จึงทรงบ่ายเบี่ยงไม่รับข้อเสนออย่างละมุนละม่อมไม่เสียทางพระราชไมตรี และก็ปรากฏผลในเวลา ๒๐ ปีต่อมาว่า ทางอังกฤษได้ยึดประเทศอินเดียเป็นเมืองขึ้นโดยใช้เงื่อนไขสิทธิในการใช้ทาง (*Right of way*) ซึ่งตัดผ่านเข้าไปในประเทศอินเดียเกือบทั้งประเทศ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ในปีพ.ศ. ๒๔๑๑ เนื่องจากยังทรงพระเยาว์ จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการดูแลการบริหารแผ่นดินแทน ทำให้ทรงมีเวลาเสด็จไปทรงศึกษาการปกครองรวมทั้งทอดพระเนตรกิจการเดินรถไฟในชวา มลายู สิงคโปร์ และอินเดีย ในระยะนี้มีประเทศต่างๆ ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ต่างก็พยายามมาขอสร้างทางรถไฟขึ้นในประเทศไทย แต่รัฐบาลไทยก็ยังไม่ตอบรับจนเมื่อทรงบริหารประเทศอย่างสมบูรณ์ใน

พ.ศ. ๒๔๑๖ แล้ว ทรงระวางเรื่องทางรถไฟเป็นอย่างมาก ได้ทรงเห็นความสำคัญในการขนส่งยุทธโปกรณ์ไปป้องกันการรุกราน อันน่าจะมีขึ้นโดยฝรั่งเศส ทางด้านปากน้ำเจ้าพระยาทางหนึ่ง และทางด้านอินโดจีนอีกทางหนึ่ง จึงทรงให้เอกชนจากประเทศเดนมาร์ก ซึ่งเป็นชาติที่ไม่มีปัญหาเรื่องดินแดนกับประเทศไทยสร้างทางรถไฟขึ้นเป็นสายแรกจากกรุงเทพฯ ไปยังปากน้ำสมุทรปราการ ในปีพ.ศ. ๒๔๓๔ มีระยะทางยาว ๒๑ กิโลเมตร และพร้อมๆ กันนั้นก็ทรงให้เริ่มสร้างทางรถไฟหลวงจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองโคราชอีกด้วย โดยทรงมีแผนการป้องกันไว้อย่างรอบคอบด้วยการให้บริษัทจากแต่ละประเทศเข้ามาทำงานกันเฉพาะกิจคนละอย่างโดยไม่ทรงใช้ประเทศใดประเทศหนึ่งทำการตามลำพัง

ปรากฏว่าการสร้างทางรถไฟสายปากน้ำ ได้แล้วเสร็จโดยใช้เวลาก่อสร้างเพียง ๒ ปีและเปิดการเดินรถได้เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๓๖ (ร.ศ.๑๑๒) และหลังจากนั้นเพียง ๓ เดือน คือในวันที่ ๑๓ กรกฎาคม ไทยก็ถูกฝรั่งเศสส่งกองเรือรบเข้ามารุกราน แม้ว่าฝ่ายไทยจะสู้รบป้องกันที่ปากน้ำอย่างสุดความสามารถ แต่คุณภาพทางเทคโนโลยีของฝรั่งเศสก็เหนือกว่ามากจึงทำให้เรือรบถึง ๒ ลำ ล่วงล้ำแนวป้องกันเข้ามาสู่พระนครได้และฝ่ายไทยต้องตกลงยินยอมเสียดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสไปในครั้งกระนั้น

ผลจากวิกฤตการณ์ดังกล่าว ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญในการที่จะส่งกองกำลังขึ้นไปช่วยเหลือทางภาคอีสาน เพื่อป้องกันการรุกรานที่จะเกิดจากชายแดนด้านอินโดจีน แต่ในสถานะที่ต้องทรงระมัดระวังภัยอันตรายที่จะเกิดจากสิทธิประโยชน์ในการสร้างทางรถไฟ จึงทรงมีพระบรมราโชบายอันชาญฉลาดยิ่งในการถ่วงดุลอำนาจ ด้วยการให้ฝ่ายอังกฤษโดยนาย ยี. มาเร แคมเบลล์ (George Murray Campbell) เป็นผู้รับเหมาสร้างทาง แต่ทรงให้ฝ่ายเยอรมัน โดยนายคาร์ล เบทเก้ (Karl Bethge) เป็นเจ้ากรมรถไฟผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้าง ทำให้ไม่มีมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสามารถอ้างสิทธิประโยชน์ได้ งานช่วงแรกจากกรุงเทพฯ ถึงอยุธยา ซึ่งมีระยะทางเพียง ๗๑ กิโลเมตร ก็ต้องใช้เวลากว่า ๕ ปีจึงแล้วเสร็จ ทำพิธีเปิดการเดินรถไฟหลวงเป็นปฐมฤกษ์ได้ในวันศุกร์ที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) มีความยาวรวมทั้งสิ้นถึงปลายทางในขณะนั้น ๗๙ กิโลเมตร ได้ใช้เงินแผ่นดินไปเพียงประมาณ ๔ ล้าน ๘ แสนบาท ซึ่งนับว่าถูกกว่าการก่อสร้างในประเทศอื่นๆ แถบเอเชียเป็นอันมาก

ในการทำพิธีเปิดครั้งนี้ เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรกของชาติไทย ซึ่งเคยเสด็จมาร่วมในพิธีชุดดินพระฤกษ์เพื่อเริ่มการก่อสร้างเมื่อ ๕ ปีก่อนหน้านั้นได้เสด็จสวรรคตไปก่อนผู้ร่วมโดยเสด็จพระราชดำเนินในพิธีเปิดการเดินรถกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีเพียงสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถเท่านั้น โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรึงหมุดติดกับหมอนรางรถไฟทำจากไม้มะริดที่วางรุดทางด้านเหนือและพระบรมราชินีนาถทรงตรึงหมุดทางด้านใต้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ ผู้ที่ไปร่วมงานผู้มีเกียรติร่วมกันช่วยกันตอกตรึงหมุดส่วนที่เหลือจนตลอดสองข้างรางพิธี

หลังจากพิธีเปิดแล้วเสร็จก็ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยรถไฟขบวนแรกสู่พระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ มิได้โดยเสด็จไปด้วย ขบวนรถได้แล่นไปจอด ณ สถานีแรกที่พลับพลา

หลวงวังบางปะอิน เพื่อประทับเสวยพระกระยาหารกลางวันพร้อมคณะราชทูตและพระบรมวงศานุวงศ์ที่โดยเสด็จมากับ ขวบนรต หลังจากนั้นจึงเสด็จต่อไปยังกรุงเก่า แล้วเสด็จกลับในเย็นวันเดียวกัน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ปรากฏว่ามีเพียงอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีชุธินพระฤกษ์ และ พิธีเปิดการเดินรถไฟ คือหมอนรถไฟไม้มะริดเท่านั้นที่ยังเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ส่วนรถไฟที่เป็น หัวรถจักรนั้นไม่ปรากฏหลักฐานตัวรถหรือภาพถ่ายใดๆ ปรากฏให้เห็นเลย ภาพที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีเปิดการเดินรถฯ ที่ค้นคว้าได้เป็นเพียงภาพสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถกำลังตอกหมุดฯ โดยมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับยืนทอดพระเนตรอยู่ใกล้ๆ จากการค้นคว้าของชมรม “เรารักรถไฟ” ได้หลักฐานเกี่ยวกับ รถจักรที่ใช้ลากจูงเป็นคันแรกนี้ว่า เป็นรถ “ดูบส์” (DUBS) สร้างที่เมืองกลาสโกว์ ในสกอตแลนด์ ตามหลักฐานใบสั่งซื้อ จากทางโรงงานที่สั่งเข้ามารุ่นแรก มีทั้งสิ้น ๘ คันเพื่อใช้ในเส้นทางสายไปนครราชสีมา เป็นรถจักรไอน้ำแบบที่เรียกว่า ๒-๔-๐ หมายถึงระบบล้อรถจักรจะมีล้อหน้าเพื่อรักษาทิศทางอยู่ ๒ ล้อ มีล้อซึ่งให้แรงขับเคลื่อนลากจูงอยู่ ๔ ล้อ และ ล้อชุดที่จะเป็นล้อช่วยแบกน้ำหนักด้านหลังของตัวรถจักรนั้นไม่มีเลย เป็นหัวรถจักรรุ่นที่มีถังบรรจุน้ำในตัวเองมีความ เร็วสูง เหมาะสำหรับขนส่งลากจูงรถโดยสาร และได้รับหมายเลขจากโรงงานเรียงลำดับจากหมายเลข ๑ ถึง ๘ จึง สันนิษฐานว่าหัวรถจักรหัวรถจักรที่ใช้ลากจูงนำขบวนคันแรกของไทย น่าจะเป็นรถ “ดูบส์ ๒-๔-๐ หมายเลข ๑”

การเดินรถไฟในสมัยแรกนั้น มีการเดินรถวันละสองเที่ยว สามารถเดินทางไปกลับระหว่างกรุงเทพฯ - กรุงเก่า ได้ในวันเดียวกัน คิดค่าโดยสารกิโลเมตรละ ๑ อัฐสำหรับรถชั้น ๓ แล้วเพิ่มขึ้นอีก ๒ เท่าเป็นกิโลเมตรละ ๒ อัฐ สำหรับรถชั้น ๒ และเพิ่มขึ้นอีก ๒ เท่าเป็นกิโลเมตรละ ๔ อัฐ สำหรับรถชั้น ๑ เด็กอายุ ๓-๑๒ ขวบเสียครึ่งราคา เด็กอายุต่ำกว่า ๓ ขวบไม่ต้องเสียค่าโดยสาร และมีการลดครึ่งราคาสำหรับการโดยสารเป็นหมู่คณะ

ระบบรางรถไฟที่เริ่มเปิดใช้ในครั้งแรกนั้น เป็นรางรถแบบ “ขนาดมาตรฐาน” (Standard Gauge หรือ Normal Gauge) มีขนาดรางกว้าง ๑.๔๓๕ เมตร ซึ่งเป็นรางขนาดมาตรฐานที่นิยมใช้ในยุโรปและสหรัฐอเมริกาในปัจจุบัน รางขนาดเดียวกันนี้ได้สร้างสำหรับเส้นทางสายได้อีกด้วย แต่ในเวลาต่อมาไม่นานก็ถูกเปลี่ยนเป็นรางขนาดเล็กเรียกว่า ระบบเมตริก (Metre Gauge หรือ Narrow Gauge) มีขนาดรางกว้าง ๑.๐๐ เมตร ซึ่งเป็นรางรถไฟไทยทั่วประเทศ ในปัจจุบัน ข้อสันนิษฐานถึงสาเหตุที่ต้องเปลี่ยนขนาดรางให้เล็กลงเนื่องจากในพ.ศ. ๒๔๖๑ ทางรถไฟสายใต้ได้สร้าง ต่อไปถึงหาดใหญ่และปาดังเบซาร์ เชื่อมต่อกับทางรถไฟของมลายู ซึ่งเป็นรางขนาด ๑.๐๐ เมตร จึงต้องเปลี่ยนให้เป็น รางขนาดเดียวกัน แล้วต่อมาจึงเปลี่ยนรางสายเหนือและสายโคราชให้เป็นขนาดเดียวกันทั่วประเทศ

กิจการรถไฟในประเทศไทยได้เจริญก้าวหน้าต่อมาด้วยพระปรีชาสามารถของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ชั้นที่ ๕ พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินซึ่งได้ทรงควบคุมการก่อสร้างทางรถไฟสายต่างๆ เกือบทั่วประเทศ งานก่อสร้างทางที่ยากลำบากที่สุดน่าจะเป็นการขุดอุโมงค์ทะลุผ่านดอยงาช้างเทือกเขาขุนตานซึ่งกั้นระหว่างจังหวัดลำปาง

กับจังหวัดลำพูน ใช้เวลาก่อสร้างถึง ๑๔ ปี โดยเริ่มงานในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ เจาะตัวอุโมงค์แล้วเสร็จในปีพ.ศ. ๒๔๖๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสามารถเปิดใช้งานเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๔

ทางรถไฟทั่วประเทศไทยนี้ มีอยู่สายหนึ่งซึ่งมีประวัติการก่อสร้างที่ทั่วโลกได้รับรู้เหตุการณ์ไปด้วย คือ ทางรถไฟสายที่ตัดผ่านจังหวัดกาญจนบุรีไปยังประเทศพม่า เป็นทางที่ควบคุมการสร้างโดยทหารญี่ปุ่น และใช้แรงงานจากทหารฝ่ายสัมพันธมิตรที่ถูกจับมาจากประเทศต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงระหว่างการรบในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นทางรถไฟที่แยกจากทางรถไฟสายใต้เริ่มจากสถานีหนองปลาดุกผ่านจังหวัดกาญจนบุรี ขึ้นไปทางไทรโยค เป็นเส้นทางที่ตัดผ่านภูมิประเทศที่ขรุขระด้วยไข้ป่า นานาชนิดและเหล่าเชลยศึกก็ถูกบังคับให้ทำงานอยู่ในสภาพยากลำบากมาก ทำให้เชลยศึกมัลลายาเป็นอันมากจนได้สมญาที่ไม่เป็นมงคลนามว่า “ทางรถไฟสายมรณะ” ต่อมาได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น “ทางรถไฟสายสันติภาพ”

ช่วงที่ยากลำบากที่สุดในการก่อสร้างเส้นทางสายนี้ คือ การสร้างสะพานไม้ชั่วคราวข้ามแม่น้ำแควใหญ่ที่ตำบลท่ามะขามใกล้ตัวจังหวัด เนื่องจากเป็นการก่อสร้างเร่งด่วนในฤดูที่น้ำในแม่น้ำมีระดับสูงมากเพื่อต้องการให้ทันกับสถานการณ์ทางการเมืองสงครามในขณะนั้น สะพานแห่งนี้จึงเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “สะพานข้ามแม่น้ำแคว” และก่อนจะขึ้นสงครามโลก ก็ได้เริ่มก่อสร้างเป็นสะพานถาวรทำด้วยเหล็กมีเสาสะพานเป็นคอนกรีตใกล้จะแล้วเสร็จทุกช่วง สามารถเปิดเดินรถบนสะพานถาวรได้ตั้งแต่เดือนกันยายน ๒๔๘๖ ในตอนปลายสงครามสะพานบางช่วงถูกระเบิดจากเครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรเสียหายไปบ้าง ปัจจุบันได้ซ่อมเปลี่ยนจนเรียบร้อยทุกช่วงเสาแล้ว

ผลพลอยได้จากการสร้างทางรถไฟสายนี้อีกอย่างหนึ่งคือ ได้มีการพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติบนผืนแผ่นดินไทย รุ่นแรกที่สุดในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของมนุษย์ชาติรุ่นแรกๆ ที่บริเวณลุ่มแม่น้ำแควนี้เอง โดยนักโบราณคดีชาวฮอลันดาซึ่งถูกจับตัวจากประเทศอินโดนีเซียมาสร้างทางรถไฟสายนี้ ชื่อ ดร. เอช อาร์ วัน ฮีเกอร์เรน (H.R. van Heekeren) เนื่องจากการที่เขาได้ตรวจพบเครื่องมือหินกระเทาะที่ทำจากหินกรวด ซึ่งชนมาใช้ก่อสร้างร่องไม้หมอนทางรถไฟ ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ ๑๔๙/๖-๗ ใกล้สถานีบ้านเก่าในปัจจุบัน ในขณะที่ ดร. ฮีเกอร์เรน เป็นเชลยศึกในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั่นเอง

หลักฐานจากอดีตที่ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สันติ เล็กสุขุม

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ให้ข้อมูลว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติที่กรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๑๙๖๗ ในปีนั้นพระองค์โปรดเกล้าให้สร้างวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะหรือวัดราชบูรณะที่เรียกกันในปัจจุบัน อยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดนี้มีพระปรางค์ขนาดใหญ่เป็นเจดีย์ประธานของวัด รูปแบบที่แสดงว่าเป็นปรางค์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นได้แก่ทรวดทรงค่อนข้างอวบไม่ผอมสูงดังปรางค์ที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง ยกพื้นสูงที่ก่อรองรับองค์ปรางค์ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่บ่งถึงความนิยมในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น รวมทั้งการใช้ศิลาแลงเป็นวัสดุก่อ องค์ปรางค์มี**ตรีมุข**ที่ยื่นออกไปทางตะวันออก หลังคา**ตรีมุข**ซึ่งซ้อนลดหลั่นมีเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่ เจดีย์ที่ประดับในตำแหน่งนี้มีขนาดเล็ก มักจะเรียกกันว่าเจดีย์ยอด

ลวดลายปูนปั้นประดับองค์ปรางค์ที่เหลืออยู่มีทั้งลวดลายเดิมที่สร้างขึ้นในคราวก่อสร้าง ควบคู่อยู่กับลวดลายที่สร้างขึ้นในสมัยหลังเมื่อคราวบูรณะ แสดงว่าช่างโบราณสมัยการบูรณะได้รักษาลวดลายเดิมเอาไว้ โดยปั้นลวดลายแบบใหม่เฉพาะตรงส่วนที่ชำรุดหลุดร่วง

ลวดลายปูนปั้นที่สร้างขึ้นในสมัยสร้างปรางค์ เราทราบได้จากการเปรียบเทียบลักษณะกับลวดลายที่ประดับอยู่กับโบราณวัตถุที่พบในกรุของปรางค์องค์เดียวกันนี้ ได้แก่ลวดลายประดับเครื่องทองและลวดลายปูนบนชิ้นส่วนปรางค์จำลอง ทำด้วยทองคำเช่นกัน

ส่วนลวดลายที่สร้างขึ้นคราวบูรณะ คงทำกันราวสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เพราะลวดลายเหล่านี้มีลักษณะใหม่กว่าลวดลายที่สร้างขึ้นในสมัยสร้างปรางค์ และคล้ายคลึงกับลวดลายประดับโบราณสถานแห่งอื่น ซึ่งทราบกำหนดอายุว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

กรุของปรางค์ประธานองค์นี้อยู่ลึกลงไปจากระดับพื้นของห้องคูหาปรางค์ มีสามกรุ คือ กรุที่ ๑ กรุที่ ๒ และกรุที่ ๓ ตามลำดับ สำหรับกรุที่ ๓ อยู่ลึกลงไปจากระดับพื้นดิน ภายในกรุทั้งสามนอกจากเป็นที่บรรจุเครื่องทองประดับพลอยสี

เครื่องราชูปโภคอันมีค่ายิ่งแล้ว ยังมีพระพุทธรูป พระพิมพ์ รวมทั้งผนังของสองกรุบนยังมีภาพเขียนซึ่งให้ความรู้อย่างมากมายเกี่ยวกับงานจิตรกรรมฝาผนังของกรุงศรีอยุธยาในสมัยนั้น

ความเป็นมาของการค้นพบหลักฐานอันประมาณค่าไม่ได้ เริ่มจากคนร้ายกลุ่มหนึ่งลักลอบเข้าไปในกรุและขโมยโบราณวัตถุออกไปขายในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เมื่อทราบถึงกรมศิลปากรก็ได้เข้าดำเนินการ และติดตามเอาสมบัติอันมีค่ากลับคืนมาได้จำนวนหนึ่ง บางรายการที่ได้กลับคืนมาอยู่ในสภาพชำรุดเสียหายโดยเฉพาะปราสาทจำลอง ทำด้วยทองคำซึ่งได้มาเป็นชิ้นส่วน โดยไม่ครบถ้วน จนบัดนี้กรมศิลปากรก็ยังไม่สามารถหาวิธีบูรณะที่เหมาะสมเพื่อให้กลับเป็นรูปทรงอย่างเดิมได้

นายกฤษฎ์ อินทรโกศัย รองอธิบดีกรมศิลปากรในขณะนั้น เป็นผู้ควบคุมการดำเนินการขุดค้นหาหลักฐานต่อจากคนร้าย ได้บันทึกการทำงานไว้ในหนังสือ **จิตรกรรมและศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา** กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ สรุปได้ดังนี้ คนร้ายลักลอบลงไปในกรุโดยรื้อศิลาแลงตรงศูนย์กลางของพื้นที่คูหาปราสาท เป็นหลุมลงไปลึกประมาณ ๓ เมตร ๖๐ เซนติเมตร จนถึงห้องกรุที่ ๑ ซึ่งผนังทั้งสี่กว้างผนังละ ๑ เมตร ๔๐ เซนติเมตร สูง ๑ เมตร ๕๐ เซนติเมตร และเจาะพื้นห้องกรุห้องที่ ๑ ต่ลงไปเบื้องล่างอีกเป็นห้องกรุที่ ๒ ความกว้างของผนังเท่ากับกรุที่ ๑ แต่สูงกว่า ๒๕ เซนติเมตร ผนังแต่ละด้านมีซุ้มเล็กเข้าไปในผนัง พื้นที่ของผนังและพื้นที่ภายในซุ้ม เขียนภาพจิตรกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาด้วยสีชาดเต็มทั้งผนัง ที่เพดานห้องกรูก็มีลวดลายเขียนประดับไว้ด้วย ห้องกรุที่ ๓ อยู่ลึกลงไปจากระดับพื้นดิน ขนาดของห้องเท่ากับห้องกรุที่ ๑ แต่ความสูงน้อยกว่าเล็กน้อย ห้องกรูนี้เป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ทองคำ ซึ่งภายในบรรจุพระพุทธรูปทองคำ พระเจดีย์แก้วผลึกกับเครื่องทองกระจุกกระจิกอื่นๆ และมีใบลานทองคำจารึกอักษรขอมม้วนกลมบรรจุอยู่ บริเวณรอบๆ เจดีย์ทองคำมีพระพุทธรูปทองคำ และเงิน รูปสัตว์ต่างๆ ทำด้วยทองคำ และเงินพิมพ์เป็นแผ่นบรรจุเรียงรายอยู่โดยรอบ

นายกฤษฎ์ อินทรโกศัยให้ข้อมูลต่อไปว่า ได้รวบรวมโบราณวัตถุทั้งสิ้น ๒,๑๒๑ ชิ้นเฉพาะของที่ทำได้ด้วยทอง เงิน นาก และเพชรนิลจินดา ชั่งน้ำหนักทั้งหมด ๑๐,๙๑๙ กรัม นอกจากนั้นเป็นพระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์เนื้อชิน เครื่องใช้โลหะและหิน เครื่องสังคโลก ซึ่งไม่ได้นำมารวมชั่งน้ำหนักด้วย อนึ่ง ทางกรมศิลปากรรวบรวมสิ่งของที่ยึดได้จากคนร้าย และให้เจ้าของร้านขายทองที่กรุงเทพฯ ประมาณราคาปานกลางไว้เฉพาะเครื่องทองรูปพรรณและค่ากำเหน็จ เป็นเงินถึง ๑,๑๘๕,๒๗๐ บาท ราคานี้หากเทียบกับปัจจุบันย่อมเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวนัก แต่ในด้านที่โบราณวัตถุเหล่านั้นเป็นหลักฐานของอดีตแล้ว ราคาที่สูงเพียงใดก็ไม่อาจเทียบเคียงกันได้

หนังสือของกรมศิลปากรเล่มเดียวกัน มีบทความของ ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ป่วน อินทวงศ์) เขียนถึงการตรวจร่องรอยลักษณะของกรุทั้งสามร่วมกับผู้ร่วมงานในครั้งนั้น ได้ผลว่ากรุทั้งสามคงสร้างในคราวสร้างปราสาทนั่นเอง และไม่มีการเปิดอีกแม้เมื่อมีการบูรณะปราสาทองค์นี้ในภายหลังก็ตาม ด้วยเหตุนี้ความสำคัญของโบราณวัตถุภายในกรุ จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับใช้เป็นหลักในการศึกษาทางด้านรูปแบบและกำหนดอายุ ดังเช่นการเปรียบเทียบอายุของลวดลายปูนปั้นประดับองค์ปราสาทกับลวดลายสลักปูนบนชิ้นส่วนของปราสาทจำลองทำด้วยทองคำที่พบภายในกรุ

ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ผนังด้านตะวันตก เขียนภาพแถวเทวดาพนมมือ ไรท่าเหาะเรียงกันไปทางขวาของผนัง ส่วนแถวเทวดาเหาะที่ผนังด้านทิศเหนือบายหน้าไปทางซ้ายมือ พระพักตร์ของเทวดาเหล่านี้ แม้ชำรุดลงเลือนไปมากแล้ว ก็ยังชวนให้เห็นว่ามีเค้าของใบหน้าชาวจีนไม่มากนักน้อย ภาพช่อดอกไม้ในพระหัตถ์ที่พนม ภาพก้อนเมฆ สัมพันธ์เป็นแบบเดียวกันกับที่มีอยู่ที่ผนังของภาพชาวจีน

เนื่องจากภาพเขียนดังกล่าวมีขนาดค่อนข้างใหญ่ ข้างเขียนจึงร่างเค้าโครงเป็นเส้นสีแดงอ่อนด้วยพู่กันขนาด กลาง ต่อจากนั้นจึงเขียนตัดเส้นขอบคมขนาดเล็กด้วยสีดำ ให้ทับขอบนอกของแนวสีแดงที่ร่างไว้ วิธีการเช่นนี้ช่วยให้เกิดน้ำหนักที่แตกต่าง คล้ายการแรงเงา จึงลวงตาให้เห็นเป็นความกลมกลึงของพักตร์และพระวรกายได้

วิวิธภาพของช่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ที่ดูคล้ายเป็นการแรงเงา ไม่เฉพาะที่ภาพเทวดาเท่านั้น ยังใช้ทั่วไปสำหรับบางส่วนของภาพจิตรกรรม ภาพกึ่งก้าน ช่อดอกไม้ ก้อนเมฆอย่างจีนด้วย แม้จิตรกรรมบางแบบของเทวดาอาจเกี่ยวข้องกับแบบที่มีอยู่ในศิลปะสุโขทัยอยู่บ้าง ดังมีที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างบนแผ่นภาพลายเส้นเรื่องชาดก จารบนแผ่นหินชนวน จากวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่การเกี่ยวข้องกับจิตรกรรมบางแบบของนางฟ้าหรือของพระโพธิสัตว์แบบจีน ก็อาจเป็นไปได้ด้วย จึงน่าจะศึกษาตรวจสอบเพิ่มเติมว่าช่างจีนเกี่ยวข้องกับการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่กรุที่ ๑ นี้มากน้อยเพียงใด

เราเก็บสูญเสียจิตรกรรมฝาผนังของกรุนี้ เนื่องจากเมื่อราวกว่า ๑๐ ปีที่ผ่านมา มีการบูรณะยอดปราสาทโดยใช้เครื่องฉีดอัดน้ำปูนซีเมนต์เข้าไปตามรอยต่อของวัสดุก่อเพื่อเสริมความแข็งแรง การฉีดน้ำปูนนี้ฉีดจากภายนอก น้ำปูนที่ทะลักผ่านวัสดุก่อ และตกลงมาจากความสูงราว ๔๐ เมตร ผ่านช่องว่างกลางพื้นคันทาปราสาทไปตกกระทบพื้นของห้องกรุที่ ๑ แล้วกระเด็นสาดขึ้นไปทับจิตรกรรมฝาผนัง เมื่อมีผู้แจ้งให้กรมศิลปากรทราบแล้ว ต้องรอเวลาอีกหลายเดือนกว่ากรมศิลปากรจะมีงบประมาณเพื่อกระเทาะเอาปูนซีเมนต์ที่สาดทับจิตรกรรมฝาผนังออกไป แม้คุณภาพของการอนุรักษ์ในการกู้หลักฐานอันมีค่ากลับคืนมาได้ขึ้นอยู่กับระดับที่น่าชมเชย แต่งานอนุรักษ์ครั้งนี้คงจะมีบางส่วนที่สูญเสียไปเพราะไม่อยู่ในวิสัยที่จะให้คืนดังเดิมทุกประการได้

กรุที่ ๒ ทั้งสี่ผนังเขียนภาพลำดับจากยอดผนังลงมาคือ เรื่องพระอดีตพุทธเจ้า พุทธประวัติ อสีติมหาสาวกแปดสิบรูป และชาดกในชุดห้าร้อยชาติ ส่วนเพดานกรุซึ่งเขียนลวดลายประดับด้วยนั้น ดูคล้ายเป็นภาพดวงดารา

การที่ภาพเขียนเต็มพื้นที่ของผนัง จึงเต็มไปด้วยข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา แต่น่าเสียดายที่บางแห่งชำรุด ร่องรอยที่ชำรุดนี้เชื่อว่าเกิดจากคนร้ายที่ลักลอบลงมาจากกรุที่ ๑ ใช้เท้าเตะถ่วงผนังของกรุที่ ๒ นี้เพื่อทรงตัวลงมา

โดยรวมแล้วภาพจิตรกรรมฝาผนังของกรุล่างไม่ได้แสดงว่าเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจีนเป็นพิเศษแต่ประการใด ภาพที่เขียนขึ้นจากแรงบันดาลใจจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนา เช่น ภาพพระพุทธร่องค์เรียงซ้ำ ๆ กันในแถว

บนสุด พระพุทธเจ้าในแต่ละพระองค์มีภาพบุคคลขนาดเล็ก หมายถึง เรื่องพระอดีตพุทธเจ้า ภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนต่างๆ มีภาพพระพุทธรูปองค์เป็นหลักประกอบด้วยภาพบุคคลเท่าที่จำเป็นเพื่อให้ทราบว่าเป็นพุทธประวัติตอนใด ภาพมหาสาวกยืนประนมกรเรียงรายอยู่แปดสิบรูป และภาพพระโพธิสัตว์เป็นภาพเด่นในเรื่องชาดกแต่ละเรื่อง โดยมีภาพบุคคลประกอบอยู่อย่างจำกัดเช่นเดียวกับภาพเรื่องพุทธประวัติ

ข้อสังเกตที่ช่างเขียนภาพโดยมีรายละเอียดประกอบอยู่อย่างจำกัด และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น จึงช่วยให้เราทราบได้อย่างหนึ่งว่าเป็นลักษณะของภาพเขียนฝีมือช่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เพราะแตกต่างจากภาพเขียนรุ่นหลังในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย หรือสมัยกรุงเทพฯ ที่ช่างเขียนคำนึงถึงรายละเอียดของภาพ และเพิ่มฉากและเพิ่มตอนต่างๆ ประกอบมากขึ้น

สีที่ใช้เขียนมีสีแดงชาดเด่นเป็นหลัก ตัดเส้นขอบคมด้วยใช้สีดำ และสีแดง แผ่นทองคำเปลวปิดเฉพาะส่วนสำคัญของเรื่องคือภาพพระพุทธรูป หรือภาพพระโพธิสัตว์การใช้สีเพียง ๒-๓ สี ก็ช่วยให้เราทราบได้ว่า แตกต่างจากภาพเขียนสมัยหลังที่นิยมใช้สีต่างๆ มากขึ้น

นอกเหนือจากลักษณะของภาพเขียนฝาผนังรูปที่ ๑ ซึ่งเกี่ยวข้องกับอิทธิพลของภาพเขียนอย่างจีนแล้ว ชาวจีนยังเกี่ยวข้องกับงานบุญกุศลในคราวสร้างวัดนี้ โดยได้ร่วมสร้างพระพิมพ์เนื้อชินบรรจุไว้ภายในกรุ ด้านหลังของพระพิมพ์บางองค์ ปรากฏตัวอักษรจีน แปลเนื้อความโดยสรุปได้เช่น อายุยืนเหมือนภูเข แสดงว่าชาวจีนคงมีบทบาทอยู่ในราชสำนักในสมัยนั้นแล้ว

การติดต่อเกี่ยวข้องกับชาวอาหรับก็มีหลักฐานอยู่ด้วยเช่นกัน เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้ตรวจพบเหรียญทองจำนวน ๒ เหรียญ ด้านหนึ่งของเหรียญมีจารึกอ่านได้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินที่เที่ยงธรรม ทรงพระนามว่า “ไชนุลอาบิติน” พระเจ้าแผ่นดินอาหรับพระองค์นี้ครองราชย์ที่แคว้นแคชเมียร์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๖๓-๒๐๑๓ ซึ่งร่วมรัชสมัยกับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เจ้าสามพระยาผู้ทรงสร้างวัดราชบูรณะ

พระพุทธรูปแบบต่างๆ เช่น แบบสุโขทัย ก็ได้พบภายในกรุเช่นกัน โบราณวัตถุที่พบภายในกรุทั้งสามจึงช่วยให้เราหยั่งทราบถึงความเป็นไปของของกรุงศรีอยุธยาขณะนั้น เช่น ในด้านของแนวความคิดในการสร้างศิลปกรรมรูปแบบของศิลปกรรม การติดต่อสัมพันธ์กับดินแดนอื่นทั้งใกล้และไกลในสมัยสร้างปราสาทประธานองค์นี้

หลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่กล่าวถึงเฉพาะในส่วนของปราสาทประธานของวัดราชบูรณะและโบราณวัตถุที่พบภายในกรุปราสาทองค์เดียวกันนี้ นับเป็นเพียงส่วนหนึ่งของศิลปกรรมทั่วทั้งวัดนับตั้งแต่ลักษณะของแผนผังโดยรวมของวัด ซึ่งรอการศึกษาจะเพิ่มเติมความรู้ของเราในด้านคติความเชื่อของการกำหนดตำแหน่งทิศที่ตั้งของวัด หรือความรู้ทางด้านความสำคัญและประโยชน์ใช้สอยสิ่งก่อสร้างที่สร้างอยู่ในตำแหน่งต่างๆ การศึกษาทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น เจดีย์ทิววัดทรงต่างๆ เช่น ทรงระฆัง ทรงปราสาท และทรงอื่นๆ ที่สร้างขึ้นต่างช่วงเวลาขึ้น ซึ่งอย่างน้อยก็ช่วยให้เราเข้าใจความสำคัญของวัดนี้ที่ต่อเนื่องมาตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา ก่อนจะกลายมาเป็นโบราณสถานร้างในโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน

ศิลปกรรมโบราณคือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้บันทึกด้วยลายลักษณ์อักษรหลักฐานอันมี
ค่ายิ่ง ต้องการงานอนุรักษ์ดูแลรักษาจากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ความเข้าใจและดำเนินการอย่างรอบคอบ
ถี่ถ้วนตามหลักวิชา เพื่อหลีกเลี่ยงความสูญเสียหลักฐานอันประมาณค่าไม่ได้ เพราะแม้เทคโนโลยีใน
ปัจจุบันจะสูงเพียงใด ก็ไม่สามารถสร้างโบราณสถานให้มีความหมายแห่งจิตวิญญาณของอดีตได้

เดือนสาม

พลโทดำเนียร เลชะกุล

เดือนสามตรงกับเดือนกุมภาพันธ์เกือบพอดีพอดีอากาศที่หนาวเย็นเยือกในเดือนก่อนได้อบอุ่นขึ้นแล้วตามลำดับท้องฟ้าปราศจากเมฆ สดใสอยู่ตลอดวัน ต้นไม้ป่าที่ถูกนำมาปลูกในบ้านเมืองจะตามริมถนนหรือตามริมรั้ว จะออกดอกสะพรั่ง เป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่า ในเดือนนี้ผืนป่ากว้างกำลังพราวไปด้วยดอกไม้ป่าหลากสี ผีเสื้อสีต่างๆ บินไปเกาะดูดกินน้ำหวานจากดอกไม้ดอกโน้นดอกนี้แย่งกับหมู่ผึ้งที่หิวบินเพื่อลงเก็บน้ำหวานและละอองเกสรดอกไม้ไปสะสมในรังรังของตน สะกดให้คนรักธรรมชาติที่ไปเห็นสบายใจ ลืมความกังวลลงได้อย่างประหลาด

เหล่านั้คือสภาพธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองและเป็นเองมาตั้งแต่ได้บังเกิดต้นไม้บังเกิดแมลงน่ารักเหล่านั้ขึ้นมาในโลก นับเป็นปรากฏการณ์ที่ความยาวนานของกาลเวลาเข้าไปเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด หรือจะว่าไม่เปลี่ยนแปลงเลยก็คงจะได้ ต่างกับประเพณีต่างๆ ที่สังคมได้ยึดถือปฏิบัติอยู่ในเดือนสามนี้ แต่อย่างล้วนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ทั้งนี้ก็เพื่อเหมาะสมกับยุคสมัย

ในยามนี้ถ้าจะเก็บเอาประเพณีเก่าใหม่ต่างๆ ที่เคยกระทำกันในเดือนสาม ทั้งงานหลวงและงานราษฎร์ มาเล่าเป็นการฟื้นความหลังกันสักชั่วขณะหนึ่ง ก็น่าจะได้ประโยชน์บ้างไม่มากก็น้อย

จะว่าถึงพิธีหลวงเสียก่อน และเริ่มด้วยพระราชพิธีที่เคยมีในสมัยอยุธยา พิธีแรกก็คือ “**พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์**” เรียกตามภาษาตลาดทั่วไปก็ว่า “**พิธีเผาข้าว**” เนื่องจากพิธีนี้ไม่มีในสมัยกรุงเก่าแล้ว จึงต้องเปิดพระราชพิธี “**พระราชพิธี ๑๒ เดือน**” ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงอธิบายไว้เป็นความรวมๆ ว่า พระราชพิธีนี้ทำในหน้าหนาวหลังจากข้าวสุกแห้งดีแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาจะเสด็จออกไปทรงประกอบพระราชพิธีนี้ด้วยพระองค์เอง แต่ปางก่อนโปรดให้พระราชโอรสรับหน้าที่เป็นผู้แทนพระองค์ เสด็จโดยกระบวนแห่เหมือนพิธีแรกนา มีพระราชวงศานุวงศ์ และพระสนมกำนัลฝ่ายในออกไปทำพิธีที่กลางทุ่ง ซึ่งน่าจะเป็นทุ่งหันตราที่เป็นทุ่งนาหลวงมากกว่าแห่งอื่น หน้าโรงพิธีจะเอารวงข้าวใหม่มาผูกทำเป็นฉัตรปักไว้ เมื่อเสด็จเข้าประทับในโรงพิธีแล้ว ก็ทรงเอาไฟจุดรวงข้าวที่เป็นฉัตรนั้น ต่อจากนั้น จะมีคนสวมเสื้อสีเขียวพวกหนึ่ง สีแดงพวกหนึ่ง สวมเทริด ดูท่วงทีจะสมมุติเป็นพระอินทร์พวกหนึ่ง พระพรหมพวกหนึ่ง คล้ายในขบวนแห่สิริยศ ออกมาแย่งรวงข้าวที่ถูกจุดไฟ ฝ่ายไหนแย่งได้หรือไม่ ได้มากหรือน้อย พราหมณ์ผู้กำกับพิธีจะทำนายออกมาเป็นเรื่องเป็นราว เกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองในปีใหม่ที่จะถึง (สมัยนั้นปีใหม่มักรับด้วยเดือน ๕) ถัดมาพระราชวงศานุวงศ์และพระสนมกำนัลฝ่ายในช่วยกันเก็บข้าวในบริเวณนั้น แล้วนำบรรทุกเกวียนเข็นเข้ามาในพระบรมมหาราชวัง นำมาผูกเข้าทำเป็นฉัตรใหญ่บูชาเทวดา ส่วนที่เหลือทำเป็นข้าวยาคุไปถวายพระราชอาคันตุกะตามพระอารามหลวงทุกปีมิได้ขาด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชวิจารณ์ไว้ด้วยว่า พืชเฝ้าข้าวนั้นทำคู่กันกับ พืชแรกนาขวัญ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ธัญญาหาร ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับพระนครการเลี้ยงทวยที่อยู่ในพืชนีี้ เกิดจากความหวาดหวั่นใจต่อภัยอันตรายของผู้ปกครองประเทศในสมัยโบราณ อยากจะรู้ล่วงหน้าว่าจะเกิดดีร้ายประการใด ครั้นจะทรงหน้าดูท้องฟ้าทายเอาเฉย ๆ ก็ดูกระไรอยู่เพราะไม่มีเหตุผลอันใด จึงจัดขึ้นให้เป็นพิธีเสี่ยงทายให้คนเห็นกันมาก ๆ นั่นเอง

พืชเฝ้าข้าวที่ได้เล่าแล้วนี้ น่าจะเป็นประเพณีที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ยุคโบราณ และเหมือน ๆ กันตลอดโลก ซึ่งเรียกกันว่า “**พิธีสังเวทเทพเจ้าด้วยผลแรกได้**” ทั้งนี้เป็นเพราะมนุษย์ยุคโบราณที่จิตใจยังมั่นคงในความมกตัญญูรู้คุณ และเกาะเกี่ยวอยู่กับเทพเจ้า โดยถือว่าการที่ตนและครอบครัวมีชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข ไม่อดตายนั้น ก็เพราะเทพเจ้าทรงบันดาลให้พืชพรรณธัญญาหารที่ตนได้หว่านปลูกได้ผลสมบูรณ์ จึงมีคติถือว่า เมื่อเก็บเกี่ยวได้ผลเป็นครั้งแรกในปีนั้น จะเป็นข้าวหรือผลไม้อะไรก็ตาม แม้จะเป็นปลาหรือสัตว์อะไรก็เช่นกัน ต้องนำสิ่งเหล่านั้นสังเวทบูชาเทพเจ้าหรือผีสงฆ์ที่ได้อำนวยให้ตนได้รับผลดีในการเพาะปลูกหรือล่าจับ และได้จำนวนมากพอกับความต้องการ แต่ถ้าไม่ได้ผล ก็จะเหมาว่าตนทำไม่ถูกต้อง เทพเจ้าผีสงฆ์จึงลงโทษเอา เมื่อคิดเห็นกันเช่นนี้ก็ต้องเซ่นสังเวทเอาไว้ก่อนเป็นการเผื่อเหนียว ดังเช่นชาวอินเดียเอาข้าวใหม่มาควนทำเป็นขนมถวายเทพเจ้า ในยุโรปก็มีหลายประเทศได้จัดให้มี “**วันขอบคุณเนื่องในการเก็บเกี่ยว**” (Hervest Thanksgiving Day) และมักจะคัดเลือกหญิงสาวในหมู่บ้านเป็น “**ราชินีแห่งผลที่เก็บเกี่ยวได้**” อีกด้วย

ถัดจากพืชเฝ้าข้าวซึ่งสาบสูญไปพร้อม ๆ กับการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งหลังนั้นแล้ว ยังมีพิธีโบราณที่ทำกันในพระนครอีก ๒-๓ อย่าง ซึ่งแม้ล่วงอย่างได้เลือนหายไปแล้ว แต่ก็ควรจะนำมาเล่าไว้เป็นอนุสรณ์เช่นกัน

พิธีศิวราตรี หรือที่เรียกเพี้ยนกันมาตามความสะกดปากว่า **ศิวราตรี** เป็นพิธีพราหมณ์โดยแท้ เคยทำกันมาแต่โบราณ แต่ได้เลิกละหายไปเมื่อไรไม่ทราบ เพิ่งมารื้อฟื้นทำกันอีกในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้มิใช่ว่าจะทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ เป็นแต่ทรงเห็นว่าในระหว่างเดือนนี้ว่างพิธีอื่น จึงทรงให้จัดพิธีขึ้นเหมือนสมัยอยุธยา

พิธีนี้เขาทำกันอย่างไร ผู้เขียนไม่เคยเห็นเพราะเกิดไม่ทัน จึงขอเล่าตามพระราชนิพนธ์ “**พระราชพิธี ๑๒ เดือน**” ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายว่า พิธีนี้จะเริ่มในเวลาค่ำ โดยปักเสาชั้นสี่เสา เอาหม้อเจาะกันทะลุผูกคอดด้วยเชือก รึงโยงไว้กับเสาสี่ต้น ข้างใต้หม้อตั้งคิวลึงค์ ซึ่งปักอยู่กลางฐานที่ทำรางไว้โดยรอบ ด้านหนึ่งของรางทำเป็นพวยยื่นออกมา พรหมณ์จะเอาน้ำสะอาดใส่ลงในหม้อที่แขวน ปล่อยให้ น้ำหยดลงมาจากรูที่เจาะไว้ตรงกันหม้อทีละหยด ๆ ตกลงบนยอดคิวลึงค์ แล้วไหลลงรางโดยรอบ รวมกันเข้าไหลลงตามพวย ได้พวยพราหมณ์จะเอาหม้อคอยรองน้ำนั้นไว้ เต็มแล้วก็ยกไปเก็บไว้ในที่สมควร เอาหม้อเปล่าไปใหม่มาวางรองรับน้ำต่อไป หมันเติมน้ำลงหม้อข้างบนและหมันเปลี่ยนหม้อข้างล่างเมื่อน้ำเต็มอยู่เช่นนี้ตลอดทั้งคืน พอใกล้จะรุ่ง พราหมณ์จะทำพิธีหุงข้าวเจือน้ำผึ้ง น้ำตาล นม

เนย และเครื่องเทศหม้อหนึ่งในเทวสถาน สุกแล้วแจกกันกินคนละนิดคนละหน่อยพอเป็นพิธี พอได้อรุณก็ลงอาบน้ำในคลองสยายผม สระด้วยน้ำสรงศิวิลิ่งส์ เก็บผมรว้งๆ ในขณะนั้นลอยไปตามน้ำ เรียกว่า “ลอยบาป” เป็นการเสร็จพิธี

ดูๆ พิธีนี้ พราหมณ์ทำกันเองและเพื่อตนเอง จึงไม่มีของหลวงพระราชทาน ทรงเล่าด้วยว่า ในคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศอินเดีย ได้ทอดพระเนตรเห็นพิธีนี้ที่เมืองพาราณสีเวลาจวนสว่าง มีพราหมณ์นับเป็นพันๆ คน เดินทูนหม้อทองเหลืองมาสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา ถึงแล้วลงน้ำก็นั่งตามแท่นริมฝั่งบ้าง บนก้อนหินบ้าง เอาหม้อทองเหลืองดักน้ำในแม่น้ำขึ้นมาสกพึมพำๆ แล้วใช้ขุ่นปากและล้างหน้า เสร็จแล้ววางหม้อไว้ริมฝั่ง สกพึมพำต่ำอีกหน่อยหนึ่ง จบแล้วโดดลงน้ำตูม ดำศีรษะให้มิดสามครั้ง ควักดินที่ท่อน้ำขึ้นมากลึงตัวแทนสบู่ ขณะนั้นก็ต้องบริกรรมคาถากันอีกจนอุเสร็จ ต่อจากนั้นจุ่มตัวลงล้างตัวให้หมดดิน ขึ้นมานุ่งผ้าห่มผ้า เอาหม้อทองเหลืองคู่ชีวิตที่ใช้ได้สารพัดอย่าง จ้วงน้ำในแม่น้ำคงคาขึ้นทูนศีรษะมายังวัดฮินดู ซึ่งประดิษฐานเทวรูป

วัดฮินดูหรือเทวสถานที่กล่าวถึงนี้ มีรูปทรงเหมือนปราสาทโบราณในเมืองไทย แต่ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมา บนมุขนั้นมีพราหมณ์หรือฤาษียืนอยู่ ข้างๆ มีพวงมาลัยดอกดาวเรืองวางอยู่กองเบ้อเรอรอบๆ เทวสถานทำเป็นระเบียบ ล้อมอยู่โดยรอบ ภายในระเบียบนี้มีวัวล่ำมัวเป็นแถว ในลานระหว่างเทวสถานกับระเบียบที่กล่าวนี้ เต็มไปด้วยศิวิลิ่งส์ ตั้งอยู่บนฐาน มีขนาดต่างๆ ตั้งแต่สูง ๕-๖ นิ้ว จนถึง ๒ คอกเศษ จำนวนมากมายจนนับไม่ถ้วน ถ้าเป็นขนาดเล็กสูง ๑-๒ นิ้ว ก็วางบนลวดบัวรอบเทวสถานนั่นเอง ศิวิลิ่งส์เหล่านี้ทำด้วยหินก็มี ด้วยทองเหลืองก็มี ที่มีมากเช่นนี้เพราะผู้ที่เกิดมาเป็นพราหมณ์แล้ว จะต้องสร้างศิวิลิ่งส์รูปหนึ่ง สำหรับตักน้ำไปรดเพื่อนำไปสระศีรษะ ดังเล่าแล้ว

พอผู้ใดเดินเข้าประตูหน้าเทวสถานไป พราหมณ์หรือฤาษีที่ยืนคอยเล็งอยู่บนมุข จะโยนพวงมาลัยดอกดาวเรืองลงมาสวมคอผู้นั้นได้อย่างแม่นยำ ไม่พลาด และทำได้อย่างรวดเร็วมาก จึงโยนลงมาสวมคอคนที่จะผ่านเข้าไปได้ทุกคน ทั้งหมู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระองค์ในตอนนั้นว่า

“เมื่อข้าพเจ้าไปนั้น ไม่รู้ตัวว่าจะเล่นกันอย่างไร เป็นแต่บอกว่า ถ้าจะเข้าไปดูต้องถอดรองเท้า ขุนนางอังกฤษที่เป็นผู้พาไปนั้นก็ต้องยอมถอดรองเท้าเข้าไปเหมือนกันพอโผล่ประตูเข้าไป รู้สึกว่าอะไรหิวลงมาที่หัว แลดูเห็นพวงมาลัยดอกดาวเรืองสวมคออยู่แล้ว ยังไม่รู้ว่ามีมาจากแห่งใด ต่อคนที่ตามเข้าไปภายหลังได้รับพวงมาลัยนั้นอีก จึงได้เห็นว่าท่านฤาษีคนนั้นขว้างแม่อย่างเอก ถี่เร็วฉับๆ ไม่ได้ขาดมือเลย”

และพวกพราหมณ์ที่เข้าไปในเทวสถานแล้ว จะเอาน้ำในหม้อทองเหลืองที่ทูนไปรดศิวิลิ่งส์แล้วเอาหม้อใบนั้นรองเอาน้ำที่ไหลจากยอดศิวิลิ่งส์ลงรางแล้วไหลลงไปตามพวย คนส่วนมากเมื่อรดศิวิลิ่งส์แล้วจะกลับออกมา แต่ก็มิใช่น้อยที่จะต้องไปไหว้วานเสียก่อน เมื่อออกจากเทวสถานแล้วเดินมาตามทาง หาที่กลางแจ้งเหมาะๆ ลักแห่งหนึ่งได้แล้ว ใช้น้ำหม้อทองเหลืองใบนั้นพรมหัวหม้อหนึ่ง สุกแล้วกินคนเดียว ไม่ปะปนกับใคร ใครจะไปขอกิดก้วยเป็นไม่สำเร็จ

กล่าวกันว่า แม้มหाराชพาราณสีเอง ก็ต้องชวนมเหสีและสนมกำนัลลงสรงน้ำดำพระเศียรในแม่น้ำคงคาในวันนี้เช่นกัน เว้นแต่ว่า มิได้สรงอย่างประเจิดประเจ้อแบบชาวบ้านที่เล่ามาแล้ว จะเสด็จลงเรือพระที่นั่งสวยงามออกไปสรง

กลางแม่น้ำ ทั้งนี้เพราะพิธีศิวราตรีนี้เป็นการล้างบาปลอยเคราะห์ที่หมกหมมมาทั้งปีแล้วให้หมดเสียทีหนึ่ง ปีหน้าฟ้าใหม่ จึงคอยคิดบัญชีกันอีกครั้งนั่นเอง

ได้อ่านพบ P.Thomas เขียนเล่าไว้ในหนังสือ Epics, Myths and Legends of India เกี่ยวกับเรื่องนี้ ตอนหนึ่งว่า “ศิวราตรี” นี้เป็นนักขัตฤกษ์ที่ชาวอินเดียทำกันในเดือนมาฆะ (ระหว่างเดือนมกราคมกับกุมภาพันธ์) คินวันงานจะเริ่มต้นด้วยการบวงสรวง และสวดมนต์บูชาพระศิวะ ในวันต่อมาจะมีการล้างบาปกันตลอดทั้งวัน และได้กล่าวว่า นักขัตฤกษ์ศิวราตรีนี้ได้กำเนิดมาจากตำนานโบราณเรื่องหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงคินฯ หนึ่งที่บังเกิดปรากฏการณ์อัศจรรย์ แก่พรานผู้หนึ่ง ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นผู้บูชาพระศิวะ และได้เลิกอาชีพพราน กลายเป็นที่รักใคร่ของสัตว์ในป่า เนื้อเรื่องมีอยู่ว่า:-

นานมาแล้ว มีพรานชေးชะไม่นับถือพระเป็นเจ้าอยู่คนหนึ่ง ชื่อ “ลักธัก” ถูกเจ้าหน้จับเอาตัวไปคุมขังไว้ในวิหารพระศิวะ ที่นั่นเขาได้ยินเสียงสวดมนต์มีคำว่า “ศิวะฯ” จึงนึกสงสัยอยู่ครั้นๆ ว่าหมายถึงอะไร ในตอนเย็นเขาก็ได้รับการปล่อยตัว ด้วยมีผู้ที่มาสวดมาตคนหนึ่งช่วยออกเงินค่าปรับแทนให้เขา เมื่อเป็นอิสระแล้ว พรานนั้นก็ฉวยหน้าไม้เข้าป่าเพื่อยิงสัตว์มาเป็นอาหารและจำหน่ายเนื้อตามเดิม บังเอิญในวันนั้น เขาเข้าไปซ่อนตัวอยู่บนต้นมะตูมใบหนาต้นหนึ่ง เขาหารู้ไม่ว่า ต้นมะตูมและใบมะตูมนั้น ชาวบ้านเขาใช้บูชาพระศิวะกัน และก็บังเอิญอีกเหมือนกันที่ได้ค่าคบบันมะตูมที่เขาขึ้นไปงั้นนั้น มีศิวลึงค์ตั้งอยู่ที่หนึ่ง

ในขณะที่กำลังนั่งอยู่บนกิ่งมะตูมนานๆ นั้น พรานได้แก่เหงาด้วยการปลิดใบมะตูมทิ้งลงมาข้างล่างทีละใบๆ ส่วนปากก็ท่องบ่นว่า “ศิวะ ศิวะ” เรื่อยๆ ตามที่ตนได้ยินมาในขณะที่ถูกจับไปขัง ใบมะตูมได้ตกลงมาบนยอดศิวลึงค์พอดี โดยที่เขาไม่ได้นึกว่า การทำเช่นนั้นไปตรงกับอากัปกิริยาของการบูชาพระศิวะในพระวิหารนั่นเอง

ตกค่ำลง มีนางกวางกำลังตั้งครภักต์หัวหนึ่งมากินน้ำที่หนองน้ำ ซึ่งอยู่ติดกับต้นมะตูมที่พรานซ่อนอยู่ พรานขึ้นหน้าไม้แล้วยกขึ้นเล็งไปที่กวาง แต่นางกวางเห็นเสียก่อน เห็นจนตัวก็ร้องขอชีวิตตนไว้ บอกว่า ยังมีกวางอีกหลายตัว จะมายังหนองน้ำนั้น แต่ถ้าพรานไม่ยอมปล่อยให้นางรอดไป ก็ขอเพียงให้นางได้กลับไปยังที่อยู่เพื่อคลอดลูก และมอบลูกน้อยฝากให้เพื่อนช่วยเลี้ยงเสียก่อน แล้วจะกลับมาให้พรานฆ่า นางกวางยังเล่าต่อไปว่า ที่จริงในชาติก่อนนั้นตนเองเป็นนางอัปสร แต่เนื่องจากเธอขาดไปรำถวายพระศิวะ จึงถูกสาปให้ลงมาเกิดเป็นกวาง และอยู่กินกับกวางผู้สีดำตัวหนึ่ง ซึ่งเมื่อชาติก่อนเป็นอสูร ถูกสาปให้ลงมาเกิดเป็นกวางเช่นกัน โดยผลบุญที่ได้กระทำการบูชาพระศิวะไปโดยไม่รู้ตัวดังกล่าว แล้วนั่นเอง ได้ดลใจให้พรานเกิดใจอ่อนมีความรักและเมตตาสัตว์ขึ้นมาบ้างแล้ว จึงยอมให้นางกวางกลับไปได้ แต่ก่อนไปให้สาบานไว้ว่าจะต้องกลับมาให้เขาฆ่าอย่างแน่นอน

พรานได้นั่งบนกิ่งมะตูม ปากก็ท่องพระนามพระศิวะเรื่อยไป เขาได้อออาหารมาตลอดทั้งวันและอีกครั้งคินฯ ในตอนดึกจึงรู้สึกหิวจนแทบหอง ก็พอมีนางกวางอีกตัวหนึ่งย่างเข้ามายังหนองน้ำนั้นเพื่อพบกับตัวผู้คู่รักของมัน พรานจึงเล็งหน้าไม้ เมื่อนางกวางเห็นเข้า ก็ขอให้ปล่อยตนไปพบคู่ของตนเสียก่อน แล้วจะกลับมาให้พรานยิง แม้ว่าแสนจะหิว และมีแต่ความผิดหวังตลอดมา แต่ขณะนี้จิตใจของพรานได้คลายความดุร้ายลงมากแล้ว จึงยอมให้นางกวางไปตามที่ขออีก

สักครูหนึ่ง กวางผู้สีดำก็เดินเข้ามาในบริเวณนั้นเพื่อหาคู่ พรานยกหน้าไม้ขึ้นเล็ง คราวนี้กวางผู้ขอร้องให้ตนได้ไปพบกับนางกวางคู่ของตน พรานก็ยอมเช่นกัน

เมื่อแม่งกวางกลับไปถึงที่อยู่ก็ได้คลอดลูก ใกล้เคียง กันนั้น นางกวางตัวที่ ๒ กับกวางผู้สีดำได้ตามกันมาพบกัน และได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กวางผู้ได้ขอร้องให้นางกวางคู่ของตนอยู่ ณ ที่นั้น ส่วนตนจะกลับไปหาพราน เพื่อให้พรานฆ่าแทนนางกวางคู่ของตน แต่นางกวางไม่ยอมให้กวางผู้ตัวต้องไปตายตามลำพัง ขอติดตามไปด้วย ตกลงว่ากวางทั้งสามชวนกันไปหาพรานที่คอยอยู่ เมื่อถึงแล้วก็เถียงกันขอแย่งให้พรานฆ่าตนก่อน

ในระหว่างที่ฟังกวางทั้งสามถกเถียงกันอยู่นั้น จิตใจอันเคยหยาบกระด้างของพรานได้รับการขัดเกลาล้างมลทินต่างๆ หดลงแล้ว มีแต่ความผ่องแผ้ว จดจ่ออยู่แต่การออกพระนามพระศิวะเท่านั้น เมื่อจิตใจแน่วแน่ ก็ได้สำนึกถึงบาปกรรมในการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตที่เคยทำมาแต่ก่อนทำให้พรานรับเอาพระศิวะเป็นที่ยึดเหนี่ยวของตนต่อไปจนกว่าชีวิตจะแตกดับ เมื่อเขาได้ฟังกวางทั้งสามถกเถียงระหว่างกันเช่นนั้น ก็ได้สั่งสอนกวางเหล่านั้นให้สำนึกในบุญบาป และรับเอาพระศิวะเป็นที่ยึดถือบ้างแล้วก็ได้อนุญาตให้กวางทั้งสามกลับไป

ในบัดดลนั้นเอง เทวทูตของพระศิวะก็นำเอาภสวรสวรรค์ลงมารับพรานแต่ผู้หนึ่ง เลื่อนลอยไปยังศิวโลก

จากนิทานที่คล้ายคลึงกับเรื่องในพระธรรมบทที่เราเคยได้ยินมาแล้วนี้ ได้ทำให้เกิดพิธีศิวราตรี หรือศิวาราตรีขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสามของปี และในวันถัดมาจะจัดทำพิธีขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ชาวฮินดูจำนวนเป็นพันเป็นหมื่นจากทั่วสารทิศ ทั้งใกล้และไกล จะเดินทางมาร่วมในพิธีนี้ตลอดวันนั้น ในลางภาคของอินเดีย ผู้มาในพิธีจะได้ร่วมกันร้องเพลงที่มีเนื้อความหยาบโลนเกี่ยวกับกามารมณ์ด้วย และจากเรื่องที่เราเล่าแล้วนี้เอง จะเห็นได้ว่า ชาวฮินดูเขาถือว่า ต้นมะตูมและใบมะตูมเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการบูชาพระศิวะ ซึ่งพระราชพิธีในราชสำนักไทยก็ได้ใช้อยู่หลายอย่างจนทุกวันนี้

เห็นจะเป็นเพราะพิธีศิวราตรีที่เคยมีมาในสมัยอยุธยาได้เลิกล้มไปนั่นเอง เป็นเหตุผลประการหนึ่งในหลายประการที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัด **พระราชพิธีมาฆบูชา** ขึ้นทดแทน เพราะบังเอิญในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือนสามนั้น ทางพระพุทธศาสนาก็ได้มีเหตุการณ์สำคัญยิ่งอยู่เช่นกัน คือ ในวันนั้นมีพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว จำนวน ๑๒๕๐ รูป ได้เดินทางมาประชุมกันที่เวฬุวนาราม ในกรุงราชคฤห์ โดยมีได้นัดหมาย พระสาวกเหล่านั้นล้วนได้รับการอุปสมบทแบบ “**เอหิภิกขุ**” จากพระพุทธเจ้าโดยตรงทั้งสิ้น ในวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระโอวาทปาฏิโมกข์ท่ามกลางสังฆสนับัตเป็นครั้งแรก และวันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนมาฆะโดยปกติตรงกับวันกลางเดือน ๓ พระจันทร์กำลังเต็มดวง นับเป็นกาลอัศจรรย์ ถือเป็นวัน “**จาตุรงคสันนิบาต**” คือครบองค์สี่ดังกล่าวแล้ว เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปีแรกที่ได้ตรัสรู้ นอกจากนั้น ต่อมาอีก ๔๕ ปี อันเป็นปีสุดท้ายแห่งพระชนมชีพของพระพุทธเจ้า ก็ได้มีเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในวันมาฆบูชาก็คือ พระพุทธเจ้าทรงปลงอายุสังขาร คือกำหนดพระหทัยว่าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานในอีก ๓ เดือนข้างหน้าอีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล้าการประกอบพระราชกุศลในวันมาฆบูชาครั้งรัชกาลที่ ๔ ไว้ว่า ตอนเช้าพระสงฆ์วัดบวรนิเวศและวัดราชประดิษฐ์ ๓๐ รูป ฉันทดาหาร พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลาค่ำเสด็จออกทรงจุดธูปเทียนและทรงถวายเครื่องนมัสการ พระสงฆ์สวดทำวัตรเย็นเหมือนอย่างทำที่วัดเป็นประจำ แล้วให้สวดมนต์ต่อไป โดยแทรกคาถาโอวาทปาฏิโมกข์ไว้ด้วยสวดมนต์จบแล้ว ทรงจุดเทียนรายตามราวรอบพระอุโบสถ ๑,๒๕๐ เล่ม ครอบตามจำนวนพระอรหันต์ที่มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายในวันแรกกำเนิดวันมาฆบูชา นี้มีการประโคมอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นได้อาราธนาพระราชาคณะเทศนาโอวาทปาฏิโมกข์กัณฑ์หนึ่ง ทั้งในภาษามคธและภาษาไทย เครื่องกัณฑ์มีจีวรเนื้อดีผืนหนึ่ง เงิน ๓ ตำลึง และขนมต่างๆ เมื่อเทศน์จบ พระสงฆ์ทั้ง ๓๐ รูปสวดสัพพัตถิ

การพระราชกุศลมาฆบูชาในรัชกาลต่อๆ มาจนกระทั่งทุกวันนี้ ส่วนใหญ่คงอย่างเดียวกับที่ได้เล่ามาแล้ว จะแตกต่างออกไปบ้างก็ในส่วนปลีกย่อยเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น

สำหรับ “พิธีราชนิเวศน์” นั้น ในตอนเช้าตรู่ พวกชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา จะนำข้าวปลาอาหารออกไปตักบาตรพระสงฆ์ที่ผ่านมาในละแวกบ้าน ในตอนสายจะได้นำอาหารคาวหวาน ดอกไม้ธูปเทียนไปถวายพระสงฆ์ที่วัดที่ตนชอบ ตอนค่ำแต่งตัวให้สวยงาม ขนพื้ๆ นุ่งๆ ลูกหลานนำดอกไม้ธูปเทียนไปที่วัด เข้าไปยืนอยู่หน้าพระอุโบสถพระเจดีย์ หรือศาสนสถานที่สำคัญอื่นๆ ที่พระสงฆ์ผู้นำพิธีเห็นว่าเหมาะสม ครั้นได้เวลาจะมีพระภิกษุผู้ใหญ่ในวัดซึ่งมักจะได้อำมาตย์ ออกมาบรรยายให้ผู้ไปประชุมกันอยู่นั้น ได้ทราบถึงความสำคัญของพิธีมาฆบูชา แล้วกล่าวคำบูชาทั้งที่เป็นภาษามคธ และแปลเป็นภาษาไทย แล้วก็เดินทักษิณาวรรต หรือเดินเวียนเทียนศาสนสถานนั้นๆ ๓ รอบ ครอบแล้วนำดอกไม้และเทียนไปปักบูชาพระรัตนตรัยไว้ในที่อันสมควร ระวางอย่าไปปักไว้ใกล้กับสิ่งที่ใหม่เป็นอันขาด มิฉะนั้นจะเสียมรดกอันมีค่าของเราไปก็ได้ ดังที่เคยเสียบานประตูพระวิหารอันล้ำค่าในวัดสุทัศน์ไปแล้วซ้ำอีก ต่อจากนั้น กราบลาพระประธานในพระอุโบสถ แล้วกลับบ้าน แต่สำหรับผู้ศรัทธากล้าจะเข้าไปสวดมนต์และฟังเทศน์เรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ภายในพระอุโบสถต่อ หรือจะอยู่รักษาศีลอยู่ในนั้นตลอดคืนก็ได้

ระหว่างเดือน ๓ ถึงเดือน ๔ หัวเมืองต่างๆ ในภาคอีสานได้มีงานบุญพิเศษอยู่อย่างหนึ่งเรียกว่า “บุญข้าวจี” ต้องจัดว่าเป็นของพื้นเมืองแท้ วิธีการจะเริ่มต้นด้วย ชาวบ้านที่อยู่ในตำบลเดียวกันช่วยกันปลุกผาม (ปะรำ) ขึ้นในวัดในหมู่บ้านตนพอที่จะจุคนสัก ๑๐ ครอบครัว แล้วไปนิมนต์พระสงฆ์มาจกวัดตำบลอื่น พร้อมด้วยเชิญชาวบ้านตำบลนั้นมาร่วมกันทำบุญ ตอนบ่ายเมื่อพระสงฆ์และชาวบ้านอื่นมาถึง ก็เชิญขึ้นสู่ผาม จัดน้ำร้อนน้ำชาถวายพระ ส่วนคนจัดหุงหาอาหารเลี้ยง พอถึงค่ำก็อาราธนาให้พระสงฆ์สวดพระปริตและมีเทศน์กัณฑ์หนึ่ง

ตอนเช้าในวันรุ่งขึ้น พวกชาวบ้านจะกองไฟขึ้นกองใหญ่ในลานวัด แล้วเอาข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว บั่นให้เป็นก้อนโตเท่าผลมะตูมขนาดกลาง เอาน้ำอ้อยปียัดเป็นไส้ไว้ข้างใน เสียบไม้ย่างในกองไฟที่เป็นถ่านแดงๆ หมุนไปมาจนสุกเกรียมโดยรอบดีแล้ว เอาออกมาทาไข่ไก่ที่ตีเตรียมไว้แล้วให้ทั่วก่อน เอาขึ้นย่างไฟอีกครั้งหนึ่ง เห็นว่าไขสุกทั่วแล้วก็ป็นอันได้ข้าวจีที่ถูกต้องตามตำรับ

ส่วนทางพระสงฆ์ที่นิมนต์มานั้น ชาวบ้านเจ้าของถิ่นจะนำอาหารคาวหวานมาตักบาตรและประเคนฉันในเช้าวันนั้น ครั้นเห็นพระจะฉันข้าว ก็นำเอาข้าวจี๋ที่เตรียมไว้มาประเคนถวายให้ฉันต่างของหวาน แม้ข้าวจี๋จะไม่โอชาสนักสำหรับสมัยนี้ แต่เมื่อเห็นว่าเป็นประเพณีที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้ ชาวอีสานก็รักษาไว้มิให้สาบสูญไป นำสรรเสริญนัก

ฉันเสร็จแล้ว พระสงฆ์จะผลัดเปลี่ยนกันเทศน์ที่ศาลาการเปรียญหลายต่อหลายกัณฑ์ ประมาณบ่าย ๓ โมง จึงจบการทำบุญ

เนื่องจากตรุษจีนตามแบบประเพณีเก่าได้ทำกันในเดือนสามของไทย เมื่อจีนทำอาหารเช่นจ้าวและปู้ยาตายายในเทศกาลนี้แล้ว จะถือโอกาสนำอาหารเหล่านั้นไปให้แก่บุคคลที่ตนเคารพและที่เห็นว่าจะได้พึ่งพาอาศัยในวันหน้าได้เสียด้วย จึงไม่เป็นการแปลกอะไรที่พวกจีนชั้นขุนนางและเจ้าสัวต่างๆ ในสมัยก่อน ได้นำเอาอาหารหวานคาวไปทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินในวันนั้น ปรากฏว่าในรัชกาลที่ ๓ ทรงได้รับของสด หมู เป็ด ไก่ และอื่นๆ เช่นว่านี้ไว้มาก จึงโปรดให้นำสิ่งของเหล่านั้นไปทำอาหารเลี้ยงพระสงฆ์ขึ้นที่พระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย รวม ๓ วัน นิมนต์พระสงฆ์เข้าไปฉันวันละ ๓๐ รูป ไม่ซ้ำกัน

ในโอกาสนั้น ทรงขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ ท้าวนางข้างในและพวกภรรยาข้าราชการผู้ใหญ่ที่ทรงรู้จัก นำเรือขนมเงินมาจอดที่หน้าตำหนักแพ จัดขนมเงินขึ้นถวายพระผลัดเปลี่ยนเวรกันทั้ง ๓ วัน พระฉันเสร็จแล้ว ถวายสบงผืนหมากพลู ฐูปเทียน และใบชา เป็นเสร็จการเลี้ยงพระ และทรงพระดำเนินโขนทก แล้วโปรดให้พระลูกเข้านำไปรดปลาที่ทรงจ่ายพระราชทรัพย์ซื้อมาวันละ ๑๐ ตำลึง และตักปลาเหล่านั้นปล่อยที่หน้าพระที่นั่งนั้นเอง ต่อจากนั้นเลี้ยงอาหารแก่ข้าราชการที่มาร่วมในพระราชกุศล

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า การเอาขนมเงินมาทำบุญเลี้ยงพระในเทศกาลตรุษจีน โดยสักแต่ว่า มีคำว่า “จีน” ก็ใช้ได้นั้น ไม่ถูกเรื่องกัน จึงโปรดให้ชาวเครื่องท่าเกาเหลาเลี้ยงพระแทนขนมเงิน นอกจากนั้นยังทรงเพิ่มเติมการสังเวยขึ้นอีกอย่างหนึ่ง โดยโปรดให้สร้างศาลหลังคาเก๋งขึ้นหน้าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย เชิญเทวรูปและเจี๊วดมุกในหอแก้วไปตั้ง จัดเครื่องสังเวย แล้วอาลักษณ์อ่านประกาศถวายสังเวยเป็นคำกลอนพิธีต่างๆ ในการนี้กระเดียดไปทางจีน เช่น ที่พระพุทธรูปถวายทั้งเครื่องเช่นอย่างจีนและทั้งข้าวพระ ในบริเวณนั้นให้มีโคต่าง ๓ ตัวบรรทุกเครื่องเช่นอย่างจีน มีขนมแข่ง สิงโตน้ำตาล ลัมจีน แดงโม กระเทียมดอง เพื่อถวายพระราชอาคันตุกะผู้ใหญ่ที่นำฉันแต่ละวันครบทั้งสามวัน

ส่วนในรัชกาลที่ ๕ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าวัวว่าสมเด็จพระยาบรมมหา-ศรีสุริยวงศ์ ขอให้ให้มีเรือขนมเงินอย่างรัชกาลที่ ๓ โดยมอบให้ท่านผู้หญิงของท่าน และของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นผู้จัด ได้ทรงเคาะไว้ว่า “ในการตรุษจีนสมเด็จพระยาอยู่ข้างจะเป็นธุระ เห็นสนุกสนานมาก ตัวท่านเองก็อุตสาหมาเฝ้าพร้อมกับขุนนางทั้งสามวันทุกๆ ปี มิได้ขาดเลย เพราะเป็นเวลาเข้าถูกอารมณ์ท่านด้วย เพราะฉะนั้น การเลี้ยงตรุษจีนจึงได้มีขุนนางผู้ใหญ่มาพริกกพร้อมแน่นหนากว่าราชพิธีฤกษ์การพระราชกุศลอื่นๆ” ทำให้เครื่อง

เกาหลีในงานนี้เชิงไป คงเหลือแต่เรือขนมจีน พังดูแล้วน่าจะเรียกการนี้ว่า “พระราชกุศลเลี้ยงขนมจีน” มากกว่าอย่างอื่น

สำหรับชาวจีนหรือลูกหลานจีนที่เกิดเมืองไทยนั้น ในวันสุกดิบของเทศกาลตรุษจีน เขาจะเริ่มทำความสะอาดบ้านเรือน รื้อเอาถ้วยชามออกมาล้างเตรียมไว้ ที่เป็นพานเชิงทองเหลืองขนาดใหญ่ก็เตรียมขัดให้แวววาวขึ้น จัดหน้าที่บูชาซึ่งเป็นที่ไว้อัฐิบรรพบุรุษ ด้านหลังแขวนรูปกวนอูเจ้าแห่งความสัตย์ซื่อ ก็เปลี่ยนกระดาษแดงที่เขียนคำมงคลเสียใหม่ เหนือประตูหน้าบ้านจะเปลี่ยนกระดาษแดงที่เขียนยันต์ไ้ยกวนมีรูปเสือคาบดาบอยู่ภายในเสียใหม่ ครั้นถึงวันตรุษคนภายในบ้านแต่งตัวสวยงาม ยกหัวหมู เป็ด ไก่ ผลไม้ ขนม ที่จัดใส่พานไว้เรียบร้อยแล้ว ออกมาวางบนที่บูชารินเหล้าและน้ำชาใส่ถ้วยเล็ก ๆ จุดธูปเทียนไหว้เซ่นบรรพบุรุษของตน เสร็จแล้วมีการเผากระดาษเงินกระดาษทอง และจุดประทัด (ในปัจจุบันตำรวจห้าม) ครอบครัวใหญ่ที่มีฮวงซุ้ยอยู่ไกล ๆ ก็จะยกอาหารคาวหวานและผลไม้เหมือนอย่างที่กำลังกล่าวแล้ว บรรทุกรถไปเซ่นถึงที่ ผู้ใหญ่ชั้นพ่อแม่ไหว้ก่อน ถัดมาก็พวกเด็ก ๆ เสร็จแล้วก็ใช้อาหารเหล่านั้นเลี้ยงกัน ในตอนบ่ายผู้ใหญ่ก็มักหาโอกาสหาความสำราญด้วยการล้อมวงเล่นไพ่กัน ปล่อยให้เด็ก ๆ และผู้ใหญ่ที่ไม่ชอบเล่นการพนันเที่ยวเตร่ ถ้าเป็นกรุงเทพฯ เด็ก ๆ ก็จะชวนกันไปดูลิงดูเสือในสวนสัตว์เขาดิน หรือไม่ก็เข้าโรงภาพยนตร์ เขาจะเล่นการพนันและเที่ยวเตร่กันเช่นนี้ ต่อไปในวันที่เรียกว่า “วันว่าง” อีก ๒-๓ วัน พอสงกรานต์ย่อยห่อแล้ว ก็เริ่มทำงานเก็บเงินกันใหม่ นี่ผมเล่ามาตามที่เคยเห็นนานมาแล้ว ผิดถูกอย่างไรขอภัย ทั้งนี้เพราะขณะนี้ยังไม่มีโอกาสไปเห็นโดยใกล้ชิดอีก

ที่จริงยังมีงานนักขัตฤกษ์ในเดือน ๓ อีกหลายอย่าง แต่คราวนี้ไม่มีเวลาเล่าเสียแล้ว ปีหน้าจะเล่าต่อถ้าไม่ลืม

ถิ่นกำเนิดของไทย

ประเสริฐ ณ นคร

ยุคประวัติศาสตร์ของชาติต่าง ๆ เริ่มขึ้นไม่พร้อมกัน สุดแต่จะมีผู้เขียนเรื่องราวอ้างถึงเมื่อใด หรือเมื่อมีจารึกของชาตินั้น เรื่องของชนชาติไทยก่อนสมัยสุโขทัยปรากฏในจดหมายเหตุจีนบ้าง แต่กล่าวปน ๆ ไปกับชนชาติอื่น จึงต้องสันนิษฐานกันว่า ตอนใดน่าจะเป็นเรื่องของชนชาติไทยบ้าง

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ประวัติศาสตร์ของไทยในเอเชียอาคเนย์จึงได้เริ่มจดบันทึกเป็นหลักฐานแน่นอนโดยคนไทยมาแต่ยุคนั้น แมื่อดำเนินของไทยเผ่าต่าง ๆ จะกลายย้อนหลังไปก่อนตั้งจุลศักราช (พ.ศ. ๑๑๘๒) บ้าง แต่ก็ไมอาจยึดถือศักราชเป็นของแน่นอนได้ เรื่องราวของไทยเผ่าต่าง ๆ พอจะยึดเป็นหลักได้ก็ประมาณ พ.ศ. ๑๗๕๐ เป็นต้นมา ฉะนั้น เรื่องของชนชาติไทยก่อนหน้านั้น ยิ่งนานขึ้นไปเท่าใดก็เป็นเรื่องสันนิษฐานมากยิ่งขึ้นไปตามลำดับ

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายของชนชาติไทยมีหลายทฤษฎี เช่น

ทฤษฎีที่ ๑ ไทยอพยพจากเหนือลงใต้ มีทฤษฎีว่า ไทยอพยพจากภูเขาอัลไตในใจกลางทวีปเอเชียลงมายังน่านเจ้าแล้วอพยพต่อลงมายังประเทศไทย

ทฤษฎีที่ ๒ ไทยพร้อมกับพวกฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และอินโดนีเซียอพยพจากเส้นศูนย์สูตรขึ้นมาถึงประเทศไทยแล้วเลยต่อขึ้นไปถึงจีน

ทฤษฎีที่ ๓ ไทยอยู่ในประเทศไทยมาหลายพันปี และมีคนไทยกระจายอยู่ทั่วไปในอินเดีย พม่า จีน ไทย ลาว และ เวียดนาม

ทฤษฎีที่ ๔ ปัจจุบันนักภาษาศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ นานาชาติส่วนใหญ่สนับสนุนทฤษฎีของ ศาสตราจารย์เกิตนีย์ว่าถิ่นกำเนิดของภาษาไทยอาจจะอยู่ตามเส้นเขตแดนระหว่างมณฑลกวาสีของจีนกับเมืองเถ่งหรือเทียนเบียนฟูในเวียดนาม หรือไม่ก็อยู่ข้างบนหรือข้างล่างใกล้เส้นแบ่งเขตแดนนี้

ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ได้ล้มล้างทฤษฎีที่ ๑ ว่าไทยมาจากภูเขาอัลไต อุณหภูมิที่นั่นต่ำกว่าจุดเยือกแข็งถึง ๓๙ องศาเซลเซียส ถ้าหากเราเดินทางผ่านทะเลทรายลงมาจะมีชีวิตรอดอยู่กี่คน

นักภาษาศาสตร์เชื่อว่าไทยไม่ได้มีถิ่นกำเนิดอยู่ที่น่านเจ้า เพราะจีนได้จดภาษาน่านเจ้าไว้ ๒๕ คำ เดิมเชื่อกันว่า คำ ๒๕ คำนี้ ตรงกับภาษาไทย ๑๒ คำ แต่ปัจจุบันนักภาษาศาสตร์ได้ศึกษาแล้ว สรุปว่า คำที่จดไว้ ๒๕ คำนั้นทุก ๆ คำ ตรงกับภาษาโลโละ ซึ่งใกล้เคียงกับภาษาพม่ามากกว่า คำที่ตรงกับภาษาไทยมีเพียง ๖-๗ คำเท่านั้น เหนื่อน่านเจ้าขึ้นไปก็ไม่มีคนไทยอยู่เลย ยกเว้นพวกอพยพขึ้นไปอยู่ใหม่สองสามร้อยคน ยิ่งกว่านั้น น่านเจ้ามีธรรมเนียมนำส่วนท้ายชื่อพม่า เป็นเป็นส่วนตัวของชื่อลูก เช่น พ่อชื่อฟัลอเก๊ะ ลูกชื่อเก๊ะล่อฝง หลานชื่อฝงกาอี ธรรมเนียมนี้ไม่ใช่ของไทย แต่เป็น ธรรมเนียมของกลุ่มพม่า

ทฤษฎีที่ ๒ ไทยอพยพจากเส้นศูนย์สูตรมาพร้อมกับพวกฟิลิปปินส์ ฯลฯ มีทฤษฎีภาษาศาสตร์ของ เบเนดิกส์สนับสนุนอยู่ เช่นคำว่าฟิลิปปินส์ ปะตาย แปลว่าตาย อากู แปลว่า กู คาราบาว แปลว่า กระบือ เป็นต้น นักภาษาศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่ยอมรับวิธีการของเบเนดิกส์ เพราะนำภาษาปัจจุบันของฟิลิปปินส์ มาเทียบกับไทย แทนที่จะ สานคำกลับไปว่า เมื่อ ๑๒๐๐ ปีมาแล้ว คำไทยควรจะเป็นอย่างไร และคำฟิลิปปินส์ เมื่อ ๑๒๐๐ ปีมาแล้วควรจะเป็น อย่างไร แล้วจึงนำมาเทียบกันได้

ทฤษฎีที่ ๓ ว่าคนไทยอยู่ในประเทศไทยมาหลายพันปี บางคนถือว่าบ้านเชียงก็เป็นคนไทย แต่ยังไม่มีผู้ใดเคย พิสูจน์ว่า วัฒนธรรมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงเหมือนกับวัฒนธรรมของคนไทยในปัจจุบัน ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงอ้างความเห็นของกอร์แมนว่า โครงกระดูกคนบ้านเชียงคล้ายกับกระดูกมนุษย์ที่อยู่ตามมหาสมุทรแปซิฟิก

อีกประการหนึ่ง จารึกในแหลมทองเป็นอักษรมอญ ภาษามอญมาจนถึงประมาณ พ.ศ. ๑๗๓๐ ไม่เคยมีจารึกภาษาไทยเขียนด้วยอักษรใด ๆ ก่อนจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเลย

ทฤษฎีที่ ๔ ว่าถิ่นกำเนิดของภาษาไทยอาจจะอยู่แถวเขตแดนระหว่างมณฑลกว๋างสีของจีนและเมืองแกงของเวียดนาม ศาสตราจารย์เกิตนีย้อคัยทฤษฎีว่า “ภาษาเกิดที่ใด จะมีภาษาถิ่นมากหลายชนิดเกิดขึ้นแถบบริเวณนั้น” เพราะอยู่มานานจนแตกต่างกันออกไป พวกจ้วงที่อยู่ในกว๋างสีห่างกันเพียง ๒๐ กิโลเมตร ยังพูดกันไม่รู้เรื่อง แต่ภาษาถิ่นต่างๆ ของลาวไทยและพม่าไม่ค่อยแตกต่างกัน ยังฟังกันรู้เรื่อง ภาษาอังกฤษในเกาะอังกฤษมีภาษาถิ่นมากมาย แต่ในสหรัฐอเมริกาพูดกันเข้าใจทั้งทวีป

เจียเยนจงพูดถึงการนับวันแบบไทยสมัยสุโขทัย ล้านนา ไทยเมา ไทยอาหม ว่าประกอบไปด้วยแม่มือรอบละ ๑๐ วัน และลูกมือรอบละ ๑๒ วัน เมื่อใช้ควบกันจะเป็นวันรอบละ ๖๐ วันตรงกับจีน ซึ่งเรียกวันในภาษาจีนแปลความได้ว่า แม่และลูก แต่ได้เปลี่ยนมาเรียกเป็นกิ่งและก้านเมื่อประมาณสองพันปีมานี้ การเรียกปีในรอบรอบ ๖๐ ปีก็เช่นเดียวกัน แสดงว่าไทยเคยติดต่อกับจีนมาถึงสองพันปีแล้ว

กล่าวโดยสรุปแล้ว นักประวัติศาสตร์และนักภาษาศาสตร์ส่วนใหญ่ในปัจจุบันเชื่อว่าไทยน่าจะมียุ่ถิ่นกำเนิดอยู่ใกล้เส้นเขตแดนระหว่างมณฑลกว๋างสีของจีนกับเวียดนามเหนือ

ปัจจุบัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังรวบรวมนักวิจัยสาขาต่าง ๆ มาร่วมกันหาทางพิสูจน์เรื่องถิ่นกำเนิดของไทย เป็นต้นว่า ทางวิทยาศาสตร์อาจใช้วิธีที่สามารถพิสูจน์ว่าคนสองคนเป็นพ่อลูกกันหรือไม่ ไปใช้พิสูจน์ว่าไทยเผ่าใดใกล้เคียงไทยเผ่าอื่นมากน้อยกว่ากัน โดยตรวจสอบลักษณะพันธุหรือโครโมโซม สมมติว่ามีเชื้อกเส้นหนึ่งสีเขียว ขาว เหลือง ถ้าเราใช้กรดที่กัดเฉพาะสีขาวที่อยู่กลาง เชือกจะขาดเป็นสองเส้นเป็นสีเขียวกับสีเหลือง แต่ถ้าเชือกอีกเส้นหนึ่งเรียงลำดับสีเป็นเขียวเหลืองขาว เมื่อกัดสีขาวออกจะเหลือเชือกเส้นยาวหน่อยเส้นเดียว มีสีเขียวต่อกับสีเหลือง เราจึงอาจทดสอบได้ว่า เชือกสองเส้น เรียงลำดับสีเหมือนกันหรือไม่ ถ้าไม่เหมือนกันก็ไม่ใช่พ่อลูกกัน ในการพิสูจน์จริง ๆ เราจะใช้กรดหลายชนิด เช่น กรดกัดเฉพาะสีขาวบ้าง กรดกัดเฉพาะสีเหลืองบ้าง วิธีนี้อาจพิสูจน์ความสัมพันธ์ว่าไทยกลุ่มใดใกล้เคียงกับไทยกลุ่มใดมากกว่ากัน

นักวิจัยฝรั่งหลายคนเคยเขียนบทความเรื่องไทยแดงไว้ มาถึงปัจจุบันทางเวียดนามบอกว่ามีแต่ไทยดำ และไทยขาว ไทยแดงที่จริงเป็นไทยขาวนั่นเอง ดร.ปราณี กุลละวณิชย์ และ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ พิสูจน์ได้ว่าเสียงวรรณยุกต์ไทยแดงมี ๕ เสียง แสดงว่าไทยแดงมีอยู่จริง

การศึกษาวัฒนธรรมร่วมระหว่างไทยเผ่าต่าง ๆ เช่นความเชื่อเรื่องการสร้างโลก กำเนิดของมนุษย์ และนิทานพื้นบ้านอาจบอกได้ว่าไทยกลุ่มใดใกล้เคียงกับกลุ่มใดมากกว่ากัน

ตัวอย่างเรื่องกบกินเดือนหรือจันทร์ปราศาท่าที่ศึกษามาได้จากไทยกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ ไทย ๑๑ เผ่าเรียกกบกินเดือน ได้แก่ ไทยอาหมและไทยพ่าเกในอินเดีย ไทยเขินไทยใหญ่หรือชานและไทยเมานพม่า ไทยลื้อในจีน ไทยล้านนา อีสานในประเทศไทย ไทยในประเทศลาว ไทยดำและไทยขาวในเวียดนาม

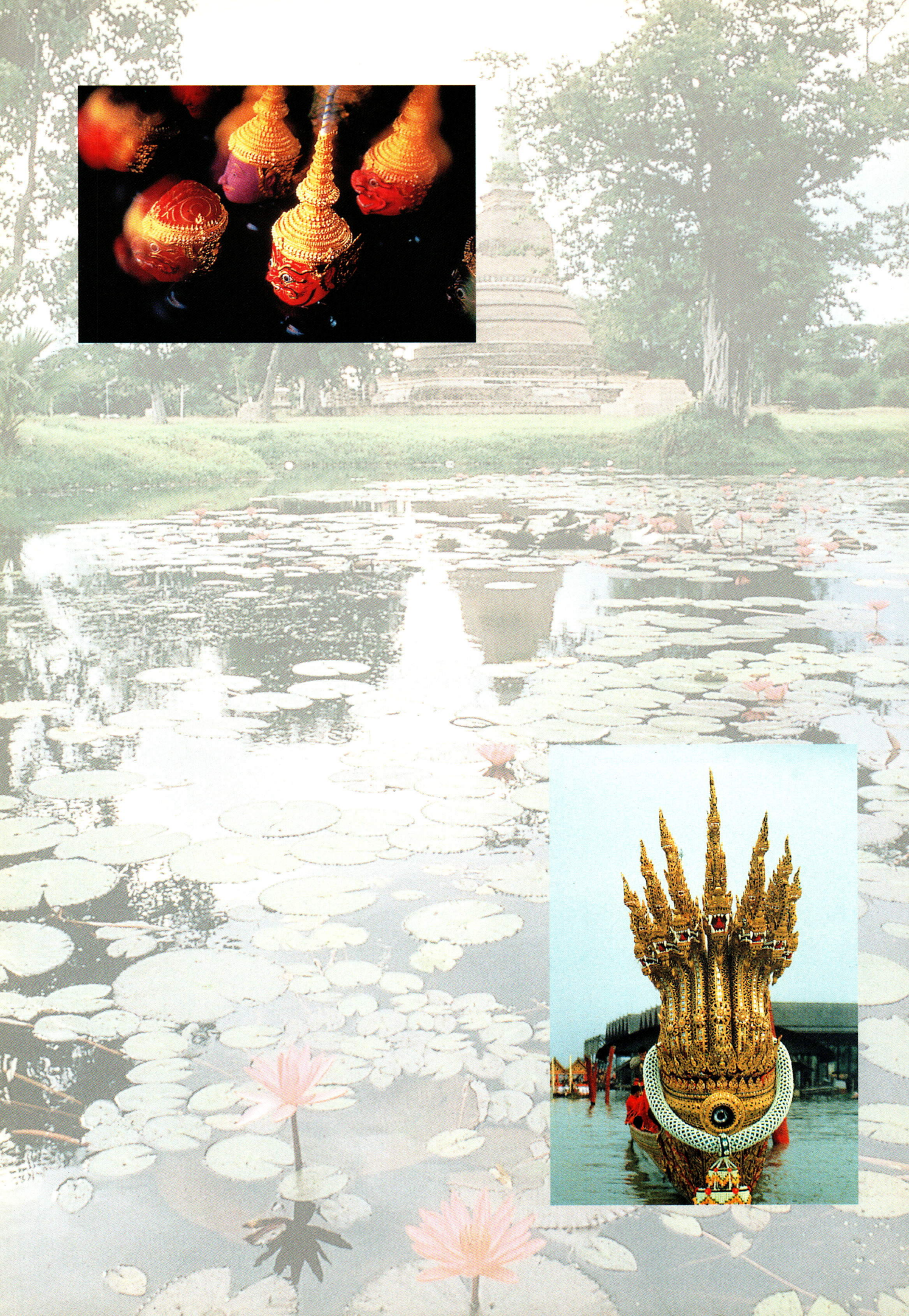

ในปัจจุบันไทย ๑๑ เผ่าดังกล่าว เรียกสุริยุปราคาว่ากบกินตะวันเพียง ๖ เผ่า ลาวและอีสานที่เคยเรียกว่ากบกินตะวันในโบราณ ล้านนาเรียกจกคาคตือตะวัน แต่สมัยโบราณคงจะเรียกกบกินตะวันเหมือนกัน ส่วนไทยดำและไทยขาวว่าหมากินตะวันแบบเดียวกับจีนฮกเกี้ยน

พวกไทยจ้วงในเมืองจีน หรือไทยกลุ่มกลางใช้กบกินเดือนและกบกินตะวัน

พวกไทยกลุ่มเหนือ ได้ทราบจากไทยใต้กลุ่มเดียวว่าใช้ บ้างกินเดือนและบ้างกินตะวัน

เหตุผลว่าทำไมกบจึงจ้องจะกินเดือนแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ซึ่งอาจจะนำมาศึกษาว่าไทยกลุ่มใดใกล้เคียงกันมากกว่ากลุ่มอื่น

มรดกของชาติ ISBN 974-7771-71-3

พิมพ์จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

กันยายน ๒๕๔๐

จัดทำโดย คณะอนุกรรมการมรดกของชาติ

ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

พิมพ์ที่ บริษัท ประชาชน จำกัด

๓๕ ซอยพัฒนา ๑ ถนนสีลม กทม. ๑๐๕๐๐

โทร. ๖๓๖๕๕๐-๘, ๒๓๔-๒๐๖๒, ๒๓๕-๐๓๘๙, ๒๓๔-๒๘๖๐ โทรสาร. ๒๓๔-๑๐๗๔

